

АСОЦІАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ
ПРИВАТНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ

3 (79) / 2018

Журнал засновано у листопаді 1998 р.

Виходить щокварталу

- **НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЕКОНОМІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПРОГРАМИ**
- **ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**
- **ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ**
- **МЕНЕДЖМЕНТ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**
- **ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ**
- **СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ**
- **ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ ТА УПРАВЛІННІ**
- **ЕКОНОМІКА ОСВІТИ**
- **ПЕРСПЕКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ**
- **В ЄДИНОМУ ОСВІТЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ**
- **СВІТОВИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ**
- **З ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**
- **ВІСТІ З АСОЦІАЦІЇ**
- **НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ**

Київ 2018

УДК: 330:65

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (79), 2018 рік

Засновники:

*Асоціація навчальних закладів України приватної форми власності,
Європейський університет*

Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 21814-11714 ПР від 21.12.2015 року

**Публікації в журналі зараховуються як фахові в галузі економічних наук
відповідно до додатку 12 до наказу Міністерства освіти і науки України
від 16.05.2016 №515.**

*Друкується за рішенням Вченої ради Європейського університету
(№ від 2018 року), координаційної ради
Асоціації навчальних закладів України приватної форми власності
(№ від 2018 року)*

**Голова редколегії, керівник проекту
журналу «Економіка і управління» – І.І. Тимошенко
Головний редактор – І.С. Грозний**

Редакційна колегія:

*І.І. Павленко – заст. головного редактора,
Н.С. Прокопенко – заст. головного редактора,
З.І. Тимошенко – заст. головного редактора,
Є.В. Навродська – відповідальний секретар,
Н.В. Васюткіна, Л.І. Воротіна, О.В. Гривкієвська, Р.М. Гуйвер (Robert M. Guyver),
І. Кабелкова (I. Cabelkova), І.М. Крейдич, О.М. Кузьмак, В.А. Лахно, В.П. Малюков, В.М. Мельник,
С.А. Навроцький, Р. Ребилас (R. Rebilas), Л.В. Романова, О.О. Романовський,
В. Стрілковський (V. Strielkowski), А.О. Тимошенко, В.О. Шпильова,
К. Щепанська-Воцина (K. Szczepanska-Woszczyna), Л.А. Янковська*

УСІ ПРАВА ЗАСТЕРЕЖЕНІ

За достовірність фактичних даних, цитат, власних імен,
географічних назв тощо відповідають автори публікацій.
Статті англійською мовою друкуються в авторській редакції
та рекомендовані рецензентами.
Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.
Передруки і переклади дозволяються лише за згоди автора та видавця.

Відповідальна за випуск *Є.В. Навродська*
Комп'ютерний набір, верстка
та дизайн обкладинки *Н.М. Іванченко*

**Підписано до друку 2018 р. Формат 70x108^{1/16}. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 12,5. Обл.-вид. арк. 9,55. Тираж 200 прим. Зам. № .**

Адреса редакції: 03115, Київ, бульв. Акад. Вернадського, 16 В
Тел.: (044) 452-76-55; e-mail: assoc@kyiv.e-u.in.ua, www.assoc.e-u.in.ua

Підготовлено у видавництві та
надруковано на поліграфкомбінаті Європейського університету
Адреса: 03115, Київ, вул. Депутатська, 15/17.
Тел.: (044) 503-33-96

© Економіка і управління, 2018

ЗМІСТ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЕКОНОМІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПРОГРАМИ

Дяченко Л.А., Садулла Л.М., Сидор О.К.

Формування системи розвитку людського капіталу у контексті цифрової економіки .....

Верьовкін В.В.

Економічний пояс Великого шовкового шляху, нові виклики для Державної Фіскальної Служби України .....

Гальків, Вижлюк М.І., Серчвак В.Б.

Методичні підходи до побудови та систематизації принципів регулювання інноваційної діяльності підприємництва в Україні .....

Прокопенко Н.С., Гудзь О.Є., Тимошенко А.О.

Вплив фіскальної політики на розвиток соціальної сфери в Україні в євроінтеграційних умовах .....

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Коваль Л.П.

Корпоративна соціальна відповідальність в хімічній промисловості: проблеми та практики реалізації в Україні . . . . .

Пісний Б.М., Гинда С.М., М'якуш Х.В.

Моніторинг фінансового забезпечення управління процесами інтелектуальної капіталізації економіки .....

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Мурашко І.С.

Оцінювання стійкого розвитку підприємств машинобудування: економічний аспект .....

Лаврова О.О., Погоріла Т.М.

Стратегічний аналіз та планування в умовах нестабільності податкової системи .....

Дьяков О.В.

Зовнішньоекономічна діяльність сільськогосподарських підприємств: стан та тенденції розвитку .....

Тимошик М.М.

Організаційне забезпечення управління ризиками промислового підприємства .....

Безчасний О.У.

Вдосконалення комунікаційних каналів з врахуванням наявних обмежень.....

Квілінський О.С.

Аналіз підходів до побудови концепції управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки .....

Коваленко Н.В.

Роль маркетингового комунікаційного забезпечення у розвитку промислових підприємств .....

Тарасова Г.О., Каміньська Б.

Ітераційний підхід до моніторингу зовнішнього середовища в умовах економічної нестабільності .....

МЕНЕДЖМЕНТ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Циганова О.С.

Функції системи контролінгу промислового підприємства .....

Корчак Н.В., Іваночко О.В., Козира Б.Р.

Напрями підвищення ефективності діяльності вітчизняних страхових компаній в сучасних умовах. ....

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Борисенко Л.М.

Державний фінансовий контроль :суть,значення,підходи до здійснення .....

Нечай О.Ю.

Фактори впливу на інвестиційну привабливість економіки в сучасних умовах .....

Гресик В.В., Вербянська Ю.І., Добромиль Х.М.

Спрощена система оподаткування малих підприємств: особливості .....

Виклюк М.І., Лесів А.В., Янкович Я.Я.

Сучасний стан банківського споживчого кредитування .....

ІНФОРМАЦІЯ

Наші автори 140

УДК 330.32:331.101.262]:[33:004](477)

*Л.А. Дяченко, Л.М. Садула,
О.К. Сидор*

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Наукове дослідження присвячене формуванню системи розвитку людського капіталу у контексті цифрової економіки. Проаналізовано низку категорій, які знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності із розвитком людського капіталу. Проаналізовано наукові здобутки зарубіжних авторів із даної тематики досліджень. Досліджено результати деяких науковців, які досліджували розвиток людського капіталу. Обгрунтовано необхідність досліджувати процеси, які сприятимуть більш кращому формуванню системи розвитку людського потенціалу. Це дозволить підвищити рівень низки соціально-економічних показників розвитку національної економіки, її інноваційність та конкурентоспроможність. На макrorівні досліджено деякі тенденції у розвитку людського капіталу в Україні, що є характерним в сучасних умовах. Визначено складові людського капіталу у контексті цифрової економіки та «Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року». Із проведеного наукового дослідження зроблено деякі висновки щодо формування системи розвитку людського потенціалу у контексті цифрової економіки. Виявлено, що людський капітал може мати високу ринкову вартість та формувати в Україні ринок інтелектуального капіталу. З'ясовано, що економіка, яка заснована на знаннях та цифрова економіка – це основа макроекономічної стабілізації України. Запропоновано практичні заходи, що забезпечать більш краще формування системи розвитку людського капіталу та ринку інтелектуального капіталу в Україні. У даному науковому дослідженні запропоновано враховувати аспекти софтизації економіки та «сервізації інновацій», що формуватиме більш кращу систему розвитку людського потенціалу.

The scientific research is devoted to the formation of a human capital development system in the context of the digital economy. A number of categories are analyzed that are interrelated and interdependent with the development of human capital. The scientific achievements of foreign authors on this subject of research are analyzed. The results of some scholars who investigated the development of human capital were researched. The necessity of researching processes, which will contribute to a better formation of the system of development of human potential, is substantiated. This will increase the level of a number of socio-economic indicators of the development of the national economy, its innovation and competitiveness. At the macro level some tendencies in the development of human capital in Ukraine, which are characteristic in modern conditions, are investigated. The components of human capital in the context of the digital economy are determined and «Strategy for the development of the Lviv region up to 2020». From the research carried out, some conclusions have been made regarding the development of a human potential development system in the context of the digital economy. It has been found that human capital can have high market value and form the intellectual capital market in Ukraine. It is revealed that a knowledge-based economy and a digital economy are the basis of macroeconomic stabilization of Ukraine. Practical measures are proposed that will provide better formation of the human capital development system and intellectual capital market in Ukraine. This research proposes to take into account aspects of «economic software» and «service innovation», which will form a better system of development of human potential.

Ключові слова: капітал людський, ринок інтелектуального капіталу, потенціал людський, потенціал інтелектуальний, багатство нематеріальне, цифрова економіка, система, софт, сервізація.

Keywords: human capital, intellectual capital market, the human potential, intellectual potential, intangible wealth, digital economy, system, soft, servization.

Постановка проблеми. Процеси інтеграції та глобалізації, які здійснюють вплив на економічний стан країн, зумовлюють необхідність пошуку та впровадження інструментарію для кращих управлінських рішень, що зменшуватимуть ризики та забезпечуватимуть ефективні зміни. Розвиток людського капіталу, у контексті цифрової економіки, є вагомим чинником досягнення вищого рівня її ефективності, збільшує доходи людей і забезпечує їх фінансову стабільність, краще розвиває їх природні здібності, сприяє самореалізації та може бути стартовим капіталом у підприємницькій діяльності тощо. Саме тому, є потреба досліджувати процеси, які формують систему розвитку людського потенціалу, підвищують рівень інноваційного розвитку країни, забезпечують макроекономічну стабільність і стійкий розвиток національної економіки. Людський капітал і людський потенціал здатний стати основою національного багатства, запобігатиме деформуванню економічної системи України та підвищуватиме її економічний і соціальний ефекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка соціально-економічних і політичних чинників, які негативно вплинули на розвиток національної економіки, зумовлює потребу у пошуках шляхів виходу із ситуації, яка склалася.

Розвиток економіки у 21 столітті характеризується як постіндустріальний, а важливим фактором у виробництві ВВП виступає «людський капітал». «Людський капітал», як запас знань, вмінь і навиків, що сформований у результаті її попередньої професійної діяльності, виступає вагомим фактором створення багатства країни. Інтелект людей формує «ринок інтелектуального капіталу», а така робоча сила має високу ринкову вартість. Слід зазначити, що розвиток цифрової економіки та ринку інтелектуального капіталу, зумовлює інноваційний розвиток економіки країни. А тому, формування системи розвитку «людського капіталу», у контексті розвитку цифрової економіки та суспільства України, є важливим аспектом у підвищенні рівня її конкурентоспроможності, збалансованого розвитку суспільства, а також створює додаткові можливості формувати нову якість розвитку людства.

Розглянемо, відповідно до теми наукової статті, чим саме характеризуються категорії «людський капітал» та «людський потенціал». Виявлено, що «капітал людський» – наявний у кожної особи запас знань, навичок, мотивацій [3., С.170]. «Потенціал людський – міра втілених у людині природних здібностей, таланту, рівня освіти, кваліфікації та їх здатність приносити дохід» [5., С.216]. Деякі дослідники включають у категорію «людський потенціал» ще: стан здоров'я; якість харчування; освіту; професійний досвід; фізичний стан; здатність до виживання; інші характеристики, що забезпечують продуктивність і самозабезпечення людей [9., С. 216].

Дослідження наукових здобутків зарубіжних авторів показали, що головними формами «капіталу людського» є наступне: капітал освіти та професійного навчання, капітал здоров'я, капітал інформаційний, капітал культурно – моральний, капітал трудовий і інтелектуальний тощо [1,2,8,9,10,11]. Було виявлено, що теорія людського капіталу передбачає розуміння взаємозв'язку та взаємозалежності доходів людини,

підприємств, суспільства тощо від природних здатностей людей, їх знань, вмінь і навичок. Серед науковців, у минулому часі, ідеї теорії людського капіталу досліджували А.Сміт, Г.Беккер, Й.Руус, С.Пайк, Л. Фернстрьом, Т.Шульц, Дж. Псахаропулос та ін., [1,2,8,9,10,11]. Г.Беккер вважав, що «людський капітал» - економічна категорія, а «спеціальний людський капітал» впливає на ринок праці, на заповнення вакансій робочих місць, на рентабельність підприємств тощо[1-2].Науковець Т.Шульц запропонував розглядати необхідність інвестувати у «людський капітал» по таких напрямках: 1)медичні установи та послуги, включаючи усі витрати, які впливають на тривалість життя, витривалість, силу та життєздатність людей; 2) навчання за місцем роботи; 3)формальна освіта на початковому, середньому та вищому рівнях; 4) програми навчання,зокрема в сільському господарстві; 5) міграція людей і сімей, щоби пристосуватися до зміни робочих місць [11.,С.9].

Наукові результати, у контексті теми статті, отримані авторами, дозволяють стверджувати наступне: доходи людей зростають із збільшенням ними витрат на освіту; природні здібності людей є їх стартовим капіталом; інвестиції у освіту сприяють новим можливостям людей у самореалізації, у їх фінансовій стабільності, у отриманні вищого статусу в суспільстві та забезпеченні кращої якості життя тощо.

Сучасні науковці: Ю. Бех, О. Бутнік — Сіверський, З.Варналій, В.Васильченко, В.Геєць, М.Долішній та інші також зробили вагомий вклад у наукові дослідження із даної тематики.

У взаємозв'язку та взаємозалежності із категорією «людський капітал» знаходяться категорії «людський потенціал» і «потенціал інтелектуальний». «людський потенціал - міра втілених у людині природних здібностей, таланту, рівня освіти, кваліфікації та їх здатність приносити дохід [5.,С.719]. «Людський потенціал» є основою багатства національного — сукупність створених і накопичених у країні працюю всього суспільства матеріальних благ, рівня освіти, виробничого досвіду, майстерності, творчого обдарування населення [6.,С.58].

До нематеріального багатства відносяться: освітній, кваліфікаційний, науковий, культурний, організаційний потенціал. Багатство нематеріальне — частина національного багатства, що складається з накопиченої виробничої майстерності й досвіду людей, їхніх здібностей, потреб, творчих обдарувань, знань та інформації в знаках та символах, а також культурних цінностей [7.,С. 58]. Узагальнюючим показником нематеріального багатства є рівень освіти та кваліфікації працівників.

«Потенціал інтелектуальний» - сукупність розумових здібностей людини до розумової діяльності із засвоєння, усвідомлення інформації, її систематизації, перетворення на знання [9.,С.14]. «Потенціал інтелектуальний» - є важливим фактором розвитку людського суспільства та знаходиться у взаємозв'язку із «освітнім потенціалом». «Освітній потенціал — сукупність реальних ресурсів освіти, які має суспільство для забезпечення свого розвитку» [6,С.661].

Постановка завдання та мета. Дослідити процеси формування системи розвитку людського потенціалу у контексті цифрової економіки, визначити його складові; а також запропонувати практичні заходи, що забезпечать формування системи розвитку людського капіталу та ринку інтелектуального капіталу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо, на макрорівні, які саме тенденції спостерігаються у розвитку людського капіталу в Україні.

Виявлено, що на вітчизняному та зарубіжних ринках праці існує висока конкуренція, а ринок праці потребує висококонкурентних фахівців та вкладень у їх підготовку та розвиток. Низка соціально-економічних та політичних факторів, що вплинула на розвиток національної економіки, зумовила зниження низки економічних результатів. Зміна смаків та уподобань споживачів на ринку товарів і послуг, як один із вагомих чинників розвитку національної економіки, вимагає впровадження інновацій у підприємствах та організаціях, що неодмінно пов'язано із людським капіталом, його потенціалом і розвитком цифрової економіки.

З'ясовано, що складовими людського капіталу є наступне: природні та придбані здібності людини; виховання; культура; здоров'я; трудова активність; тривалість життя людини; освіта; професійна підготовка; новітні знання, вміння та навички; практичний досвід; кваліфікація; здатність людини до перенавчання та адаптації тих умов, у яких вона перебуває; мобільність; мотивація, підприємницькі задатки тощо [1,2,8,9,10,11]. Саме такі складові і визначають структуру вкладень у розвиток людського капіталу, в т. ч. у контексті цифрової економіки.

Цифрова економіка, відповідно до «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки», (схвалена КМУ від 17 січня 2018 року, № 67—р) це — діяльність, в якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні), як числові так і текстові [12]. Цифрова економіка базується на інформаційно - комунікаційних та цифрових технологіях та трансформує традиційну економіку від такої, яка споживає ресурси до такої економіки, що створює ресурси [12]. Основна мета цифровізації — насичення фізичного світу електронно — цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно - комунікаційного обміну між ними [12]. «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки» визначає основні цілі цифрового розвитку, принципи цифровізації, напрями цифрового розвитку та «План заходів щодо реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 - 2020 роки» від 17 січня 2018 року, № 67 — р. [12]. Серед напрямів розвитку цифрових компетенцій, як дуже вагомий чинник, визначено, що «рушійна сила цифрової економіки є людський капітал, тобто знання, таланти, навички, вміння, досвід, інтелект людей» [12]. Зазначені вище для реалізації завдання, що зумовлять вищий розвиток національної економіки, створять нову якість життя людей, розширять можливості громадян у придбанні нових цифрових навичок та сприятимуть вищому рівню конкурентоспроможності кадрів на ринку праці, забезпечать розвиток людського капіталу, але потребують формування певної системи, в т. ч. на макрорівні.

Розглянемо нижче сутність категорії «система» та сформулюємо засади її формування, що забезпечить розвиток людського капіталу у контексті цифрової економіки. «Система - це комплекс елементів та їхніх властивостей, взаємодія між якими зумовлює появу якісно — нової цілісності» [6., С.361]. Автори А.Холл і Р.Фейжін визначають також важливим у функціонуванні складної системи ще взаємодію певних елементів, що утворює підсистему. Об'єднуючи різні елементи системи, підсистема сприяє виконанню цілісної програми в розвитку системи. Наприклад, у межах підсистеми продуктивних сил, варто розглядати такі елементи, як людина, засоби праці, наука, та інші, кожний з яких складається з певної кількості компонентів. Елементи системи та компоненти підсистем перебувають у взаємовідносинах і зв'язках не лише

один з одним, а й із середовищем [10.,С.361]. А тому, відповідно до зазначених вище складових людського капіталу, є потреба у формуванні системи розвитку людського капіталу у контексті цифрової економіки, щоб запобігти деформуванню економічної системи України та підвищити економічний ефект. «Ефект економічний – кількісна та якісна характеристика впливу елементів економічної системи на результативність її функціонування [5., С.506]. Важливо зазначити, що формування системи розвитку людського капіталу зумовлює появу вищого рівня ефекту соціального та ефекту духовного, що впливає на розвиток соціальних умов життя людини, її духовний та інтелектуальний розвиток.

За матеріалами Державної служби статистики в Україні розглянемо низку економічних показників, які впливають на формування та розвиток людського капіталу. За даними табл.1.4. «Основні соціально – економічні показники» валовий внутрішній продукт (ВВП) за 2015-2017 роки аналогічно становив: 1988, 5 млрд.грн; 2385,4млрд. грн; 2982, 9млрд.грн. [13.,С.20]. ВВП у 2016 році, порівняно до 2015року зріс на 11,96 %, а у 2017році, порівняно до 2016року також зріс на 25,05 %.

За даними розділу «Зовнішньоекономічна діяльність», табл.17.10. «Прямі інвестиції в Україну, за видами економічної діяльності, у 2017 році становили: на 1.01.2017року - 37513, 6 млн. дол США, а на 31.12.2017року - 39144, 0 млн. дол. США [13.,С.190]. Проаналізуємо, яку частку у загальному обсягу прямих інвестицій в Україну, станом на 1.01.2017року та станом на 31.12.2017року становлять прямі інвестиції у освіту і охорону здоров'я та надання соціальної допомоги. Розраховано, що станом на 1.01.2017 року частка прямих інвестицій у освіту, в Україні, становила 0, 058%, а у охорону здоров'я та надання соціальної допомоги – 0, 12% (0,1186%).

Розрахунок цих показників, станом на 31.12.2018 року, показав, що частка прямих інвестицій у освіту, в Україні, становила 0, 055 %, а у охорону здоров'я та надання соціальної допомоги – 0, 12 % (0,1180%).

Отримані результати, щодо зазначених вище двох показників, свідчать про наступне: прямі інвестиції у освіту в Україні впродовж 2017 року знизились на 0,003%, а у охорону здоров'я та надання соціальної допомоги практично залишилися без змін.

Розглянемо, відповідно даних Державної служби статистики України, табл.1. «Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за галузями наук» за період 2010 – 2017 років. Дана табл. 1. відображає тенденції змін кількості працівників, які були задіяні у виконанні наукових досліджень і розробок, за галузями наук, за період 2010-2017роки [13.,С.207].

Відповідно даних табл.1. спостерігається тенденція щорічного зниження кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, у різних галузях наук.

Розглянемо та порівняємо витрати на наукові дослідження у різних галузях наук, відповідно даних Державної службистатистики України, табл.2. «Внутрішні витрати на виконання наукових досліджень і розробок, за галузями наук» за період 2010 – 2017 років.

Табл. 1.

Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за галузями наук [13., С.207].

(осіб)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього	182484	175330	164340	155386	136123	122504	97912	94274
природничі	27410	26761	25950	23782	21301	20406	24777	22140
технічні	73083	70577	66667	64279	54692	50060	47816	48985
медичні	11283	11230	10837	10171	8875	8538	6410	5228
сільськогосподарські	14473	12845	11579	11228	10038	9068	7283	7451
суспільні	16102	15342	14376	13219	10947	9133	7731	7239
гуманітарні	3491	3474	3787	3190	3090	2958	3895	3231
багатогалузовий напрям	36642	35101	31144	29517	27180	22341	...	...

Табл. 2.

Внутрішні витрати на виконання наукових досліджень і розробок, за галузями наук [13., С.207].

(у фактичних цінах; млн.грн)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього	8107,1	8513,4	9419,9	10248,5	9487,5	11003,6	11530,7	13379,3
природничі	1664,7	1961,8	2117,2	2175,0	1965,2	2048,8	2435,6	2702,7
технічні	4544,7	4500,5	5053,0	5856,7	5433,2	6975,5	7514,7	8541,0
медичні	363,4	423,8	446,3	467,8	514,3	398,1	324,0	459,3
сільськогосподарські	534,2	545,7	618,7	604,3	576,6	568,4	642,7	821,9
суспільні	404,0	437,9	527,6	505,1	427,5	390,0	380,4	530,4
гуманітарні	131,6	141,0	154,8	192,5	190,2	198,1	233,3	324,0
багатогалузовий напрям	464,5	502,7	502,3	447,1	380,5	424,7	...	...

Дана табл.2. відображає тенденції змін внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок, за галузями наук, за період 2010-2017роки [13., С.207]. Відповідно даних табл.2. спостерігається позитивна динаміка, в основному, збільшення внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок, за галузями наук.

Проаналізуємо ще інші важливі чинники, за матеріалами Державної служби статистики України, розділу 20 «Наука та інновації», які мають певний зв'язок із темою дослідження: 1) Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок; 2) Внутрішні витрати на виконання наукових досліджень і розробок.

Отже, «Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок», за 2013-2017 роки аналогічно становила: 155386 тис. осіб; 136123 тис. осіб; 122504 тис. осіб; 97912 тис. осіб; 94274 тис. осіб. Проаналізуємо тенденції їхніх змін. У 2014 році «Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок» зменшилася на 12, 4% відповідно до 2013 року; у 2015 році даний показник

також зменшився на 10, 01% відповідно до 2014 року; у 2016 році даний показник також зменшився на 20, 1% відповідно до 2015 року; у 2017 році даний показник також зменшився на 3,72 % відповідно до 2016 року. Дана тенденція зміни показника «Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок» свідчить про зниження працівників, які здійснювали наукові дослідження за період 2013-2017роки. [13.,С.204].

Дослідження показника «Внутрішні витрати на виконання наукових досліджень і розробок», за 2013-2017 роки показало таку тенденцію: 10248,5 млн. грн; 9487, млн. грн.; 11003. 6 млн. грн.; 13379, 3 млн. грн. Розрахуємо динаміку зміни даного показника за 2013-2017 роки. Отже, «Внутрішні витрати на виконання наукових досліджень і розробок» у 2014 році, порівняно до 2013 року зменшилися на 7,43%; у 2015 році порівняно до 2014 року зросли на 15, 98%; у 2016 році порівняно до 2015 року зросли на 4,79%; у 2017 році з порівняно до 2016 року зросли на 16, 03%. Позитивна тенденція зміни даного показника спостерігається за період 2015-2017роки.

Дослідження тенденцій динаміки змін низки економічних показників, що вказано вище, дозволяє зробити висновки: є потреба переорієнтувати діяльність системи освіти і здійснювати більші вкладення у її інноваційний розвиток; трансформувати зміст освіти відповідно до тих ринкових умов, у яких зараз перебуває національна економіка; сприяти вищому рівню підготовки конкурентоспроможних кадрів, які краще задовольнятимуть вимоги сучасного ринку праці; підвищувати рівень і результати наукової та академічної діяльності; підтримувати процеси доброчесності у ВНЗ і наукових установах; створювати нові можливості для розвитку людського капіталу тощо.

Розглянемо, за матеріалами «Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року», як практично можна сприяти формуванню системи розвитку людського капіталу, в т. ч. у контексті цифрової економіки. Побудова конкурентоспроможної економіки Львівської області не є можливою без розвитку людського капіталу та вимагає реалізації низки заходів, відповідно до тих умов, які склалися у даному часовому періоді. До очікуваних результаті, відповідно до «Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року», у контексті теми статті, відноситься наступне: 1)розвиток освітньої інфраструктури «економіки знань»; 2) підвищення інноваційної активності школярів та студентів; 3)збільшення кількості молоді, яка займається науковою, науково-технічною. дослідно-конструкторською роботою; 4)розвиток та підвищення ефективності інноваційної інфраструктури; 5) розвиток людського та соціального капіталу; 6)духовного формування нації і задоволення культурних потреб населення; 7)популяризація здорового способу життя; 8)підвищення загальнокультурного, інтелектуального та професійного рівня населення; розвиток народних традицій і культури; 9)збільшення середньої очікуваної тривалості життя; формування здорового способу життя;10) більш гнучка, практично орієнтована, доступна для населення система вищої та професійно – технічної освіти; 11) оптимізована мережа професійно – технічних навчальних закладів, покращення їх матеріальної бази для підготовки за потрібними в регіоні професіями; 12) підвищення рівня працевлаштування випускників ВНЗ регіону; 13) розвиток освіти впродовж життя тощо [14].

Формування системи розвитку людського капіталу, у контексті цифрової економіки, є взаємопов'язаним також із аспектами «софтизації економіки і «сервізації інновацій».

«Софтизація (від англ. soft – м'який; нематеріальний) – процес перетворення нематеріальних ресурсів (послуг, інтелектуального потенціалу підприємства, галузі, економіки країни, суспільства, окремої особистості) у важливий фактор економічного розвитку [4., С.114]. Софтизація, у контексті розвитку людського капіталу, є процесом, що забезпечує його формування, розвиток, використання нематеріальних ресурсів та зумовить створення кращих умов для інноваційного розвитку національної економіки тощо.

В економіці, заснованій на знаннях, найважливішим складовим компонентом «софтизації» є «сервізація» (від англ. servization, service – обслуговування, послуги) – процес передачі нематеріальних ресурсів (поширення послуг), створених вченими, дослідниками, винахідниками для їх практичного використання в інноваційній діяльності [4., С.115]. Сервізація, у контексті розвитку людського капіталу, змінює інфраструктуру, сприяє розвитку сфери послуг, де вагомим чинником та виробничим ресурсом виступають новітні знання, освіта, інтелект, вміння, навички, практичний досвід тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи наукове дослідження, щодо формування системи розвитку людського потенціалу у контексті цифрової економіки, варто зазначити наступне:

-1) основним виробничим ресурсом, у сучасних умовах розвитку національної економіки, а також у контексті цифрової економіки, виступає людський капітал, інтелектуальний капітал, що може мати високу ринкову вартість тощо;

-2) інформація та знання є вагомим чинником на ринку інтелектуального капіталу та здатні забезпечити революційний прорив у розвитку національної економіки, підвищенні рівня її конкурентоспроможності, інтенсивне економічне зростання тощо;

-3) економіка заснована на знаннях, цифрова економіка, людський капітал та людський потенціал – це основа інноваційного розвитку, макроекономічної стабілізації та більш вищого рівня національної економіки, а також поява додаткових можливостей сплачувати зовнішні борги України тощо.

Відповідно до теми наукового дослідження авторами пропонується наступне: 1-на макrorівні, при формуванні державних стратегічних планів діяльності, а також при визначенні цілей і завдань сталого та збалансованого розвитку України, є необхідним не лише визначити джерела інвестування, а й здійснювати дієвий контроль за їх використанням; 2- при формуванні системи розвитку людського потенціалу, а також його відтворення, у контексті цифрової економіки, є потреба вносити актуальні зміни в системи оплати праці, які би сприяли такому розвитку та узгоджувалися із особливостями регіонального ринку праці; 3- збільшити обсяги інвестицій і державного фінансування на розвиток ринку інтелектуального капіталу в Україні та диверсифікувати їх джерела; 4- створити більш сприятливі умови для інвестування на ринку інтелектуального капіталу в Україні; 5- залучати роботодавців до організації науково – навчального процесу у ВНЗ тощо.

1. Беккер Г.С. Человеческое поведение:экономическийподход.Избранные труды по экономической теории /Г.С.Беккер; пер.с англ.— М.: ГУВШЭ, 2003.— 672с.;
2. Becker I.G. Investment in Human Capital // The Journal of Political Economy, 1962.— № 70 (5). — P. 9 – 49;
3. Городяненко В.Г. Соціологічна енциклопедія / В.Г.Городяненко – К.: Академвидав, 2008. – 456с.;
4. Князевич А.О. Управління інфраструктурним забезпеченням інноваційного розвитку економіки/А.О.Князевич:моногр.:Рівне:Волинські обереги, 2018.— 362с.;
5. Мочерний

С.В. Економічна енциклопедія / С.В. Мочерний; – У трьох томах. Т.2. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848с.; 6. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3. / С.В.Мочерний; – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.; 7. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія / С.В. Мочерний; – У трьох томах. Т.1. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000 – 864 с.; 8. Psacharopoulos G. Returns to Investment in Education: A Further Update [Electronic resource] / G. Psacharopoulos, H. A. Patrinos// The World Bank, Polici Research Working Paper. – September 2002. – № 2881. – Mode of access: <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-2881/>; 9. Русс Й. Интеллектуальный капитал: практика управления / Й. Русс, С. Пайк, Л. Фернстрем; пер. с англ. под ред. В.К.Дерманова. – 3-е изд – СПб.: Высш. шк.менеджмента, 2010 – 436с.; 10. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Изд – восоциально – экономической литературы, 1962. – 684с. 11. Schultz Theodore W. Investment in Human Capital / Schultz Theodore W. // The American Economic Review / – Vol. 51 – № 51(Mar. 1961). P.1-17.; 12. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.kmu.ua/>(дата звернення: 4.11.2018 р.); 13. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення: 4.11.2018 р.); 14. Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.loda.gov.ua/>(дата звернення: 4.11.2018 р.).

УДК

В.В. Верьовкін

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОЯС ВЕЛИКОГО ШОВКОВОГО ШЛЯХУ, НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз та систематизація існуючого матеріалу, в якому висвітлено різні аспекти нового тренду розвитку економіки «Індустрія 4.0» (або Четвертої промислової революції). Проведене дослідження дозволяє прийти висновку, що логічним наслідком зміни зовнішньоекономічної та її складової – розвитку митної сфери. На основі проведених досліджень зроблено висновок, що Україна має достатній потенціал для того щоб зайняти одне із провідних місць серед країн-лідерів нової концепції розвитку економіки і впровадження Митниці 4.0.

The article analyzes and systematizes the existing material, which covers various aspects of the new trend of economic development «Industry 4.0» (or the Fourth Industrial Revolution). The conducted study allows us to conclude that the logical consequence of changes in foreign economic and its component - the development of customs. Based on the research conducted, it was concluded that Ukraine has sufficient potential to occupy one of the leading places among the leaders of the new concept of economic development and the introduction of Customs 4.0

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. В даний час ми стоїмо на порозі технічної революції, яка повністю змінить наш спосіб життя, роботи і комунікації. Нас чекає найбільша за всю історію людства трансформація – найбільша за масштабом і складністю. Але рухатись ми будемо до неї плавними кроками, оскільки шлях цей не короткий. Ми ще не знаємо, як саме відбудеться цей переворот, але вже ясно: відповідь на нього має бути відповідною за масштабом самої революції; повинні змінитися всі учасники гло-

бальної політики, всі гравці, від приватних до державних секторів, повинні змінитися і академічний світ, і саме суспільство. Згідно з теорією марксизму соціальні революції є не тільки закономірним явищем у суспільному житті, але і бажаним, оскільки, виконують роль «локомотивів історії».

Основною причиною, яка впливала на перехід від одного якісного стану в інший служили кількісні зміни, тобто відбувались події, які запускали процес розвитку, результатом якого була трансформація. Так, митні системи країн Центральної та Східної Європи, що утворилися до цього часу, є логічним наслідком зміни зовнішньоекономічної та її складової – митної політики, який відбувся на рубежі 1990-х років [2].

Необхідно відзначити, що формування та розвиток митних адміністрацій різних країн світу відбувалось в різних економічних, політичних та соціальних умовах, які не можна назвати однотипними. Відмінності історичного, соціального та економічного розвитку держав обумовили специфіку формування національних урядових структур. Місце та роль митної служби в системі державного управління будь-якої країни має свої ознаки, багато в чому обумовлені історичним досвідом зовнішньоекономічних зв'язків держав, традиціями управління економікою і зовнішньоекономічною діяльністю, структурою системи органів виконавчої влади та ін..

Метою статті є аналіз та систематизація інформації про утворення «Економічного поясу великого шовкового шляху», як каталізатору для переходу в Четверту промислову революцію. На прикладі впровадження Митниці 4.0 проаналізувати, як позитивні, так і негативні фактори даного впровадження.

Завдання статті:

– проаналізувати останні дослідження та публікації, що їх присвячено проблемі Четвертої промислової революції;

– визначити, як позитивні так і негативні фактори впровадження Митниці 4.0.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В даний час ми стоїмо на порозі технічної революції, яка повністю змінить наш спосіб життя, роботи і комунікації. Нас чекає найбільша за всю історію людства трансформація – найбільша за масштабом і складністю. Але рухатись ми будемо до неї плавними кроками, оскільки шлях цей не короткий. Ми ще не знаємо, як саме відбудеться цей переворот, але вже ясно: відповідь на нього має бути відповідною за масштабом самої революції; повинні змінитися всі учасники глобальної політики, всі гравці, від приватних до державних секторів, повинні змінитися і академічний світ, і саме суспільство.

Є три ознаки, за якими можна судити, що сьогоднішні зміни не просто продовжують третю революцію, але є провісниками Четвертої: швидкість, масштаб і системні наслідки. Людство ніколи не спостерігало настільки швидкого технічного прогресу. У порівнянні з минулими промисловими революціями, що розвиваються лінійно, масштаб Четвертої збільшується по експоненті. Четверта революція впливає на кожну індустрію кожної країни в світі. Глибина і широта викликаних їй змін вимагають трансформації цілих систем виробництва, менеджменту та управління.

Для кращого розуміння того, про що піде мова, звернемося для визначення поняття Четверта промислова революція. Вперше концепцію четвертої промислової революції, або «Індустрії 4.0», сформулювали на Ганноверській виставці в 2011 році, термін був визначений як «збірне поняття для технологій і концепцій організації ланцюжка створення додаткової вартості» із використанням кіберфізичних систем, Інтернету речей, Інтернету послуг, Розумних заводів[5]. Фаза промислової революції, яка

характеризується злиттям технологій, що розмиває межі між фізичною, цифровою та біологічною сферами[6].

У роботі «DesignPrinciplesforIndustrie 4.0 Scenarios» авторами було визначено такі ключові складові Промисловості 4.0[6]:

- Кіберфізична система (КФС) (англ. Cyber-PhysicalSystem (CPS)) — це вбудовані комп'ютерні і мережеві технології, що дозволяють спостерігати і керувати процесом фізичного виробництва і отримувати зворотню інформацію.

- Інтернет речей — поєднання різних складових (сенсори, смартфони і т. д.) через інтернет, що уможлиблює їхню взаємодію між собою для досягнення спільних цілей.

- Інтернет послуги — надання послуг постачальниками через Інтернет.

- Розумний завод (англ. SmartFactory) — це завод, обладнання на якому автоматизоване, управляється комп'ютером і яке може отримувати зворотню інформацію про стан об'єкта у фізичному просторі за допомогою сенсорів.

Основною причиною, яка впливала на перехід від одного якісного стану в інший служили кількісні зміни, тобто відбувались події, які запускали процес розвитку, результатом якого була трансформація. Так, митні системи країн Центральної та Східної Європи, що утворилися до цього часу, є логічним наслідком зміни зовнішньоекономічної та її складової — митної політики, який відбувся на рубежі 1990-х років.

Так однією з таких умов, яка викличе якісні перетворення не тільки на українській митниці, а й загалом можна вважати прийнятий наприкінці березня 2015 року Державним комітетом у справах розвитку і реформ, Міністерством закордонних справ і Міністерством комерції Китаю документу «Концепція та план дій щодо сприяння спільного будівництва «Економічного пояса Шовкового шляху» і «Морського Шовкового шляху 21-го століття», в якому йдеться про те, що проект має на меті поєднати Азію, Європу та Африку п'ятьма маршрутами. «Економічний пояс Шовкового шляху» буде зосереджений на сполученні 1) Китаю з Європою через Центральну Азію; 2) Китаю з Близьким Сходом через Центральну Азію; 3) Китаю і Південно-Східної Азії, Південної Азії та Індійського океану. «Морський Шовковий шлях XXI століття» на використанні існуючих морських портів Китаю для сполучення: 4) Китаю з Європою, через Південно-Китайське море та Індійський океан; 5) Китаю з південною частиною Тихого океану через Південно-Китайське море [4].

Наукові результати. Прагнучі до розширення співпраці та в цілях забезпечення економічних інтересів України та Китайської Народної Республіки, було впроваджено План дій Україна — Китайська Народна Республіка з реалізації ініціативи спільного створення «Економічного поясу Шовкового шляху» і «Морського Шовкового шляху XXI століття», підписаний 5 грудня 2017 року м.Києві.

Метою цього Плану є спрощення та прискорення митних процедур на кордонах України та Китайської Народної Республіки щодо товарів українського та китайського походження, шляхом впровадження спільних планів заходів, які не будуть обмежуватись лише спрощенням процедур для переміщення товарів за межами держав по маршруту Китай — Казахстан — Азербайджан — Грузія — Україна - Західна Європа, налагодження обміну попередньою інформацією про товари, що переміщуються між державами, з метою прискорення транзитних перевезень товарів за маршрутом Економічного поясу Шовкового шляху або вивчення питання створення двостороннього механізму обміну митною інформацією.

Також будуть поліпшені умови, збільшення пропускної спроможності і швидкості руху, підвищення конкурентоспроможності мультимодальних контейнерних переве-

зень. Залучатимуться інвестиції в розвиток і модернізацію транспортної інфраструктури України, зокрема, але не обмежуючись тієї, що залучена або може бути залучена в майбутньому до виконання зазначених перевезень, за наступними напрямками: розвиток і будівництво інфраструктури морських портів України; будівництво та модернізація автомобільних доріг на території України; електрифікація залізничних колій на території України; розвиток високошвидкісного руху.

Даний проект дасть новий етап розвитку митної справи та митних технологій в цілому. Процес вплине на всю країну повністю і буде торкатись не лише питання розвитку митної сфери, він зачепить й інші економічні сфери, виступаючи в якості каталізатору для накоплення кількісних показників для якісної зміни не тільки в Україні, але й в інших країнах, зокрема в країнах учасницях зазначеної ініціативи.

Так в процесі підписання та ратифікації Угод активізуються процеси перебудови практично усіх державних органів. Не є винятком і напрямки, пов'язані із вдосконаленням форм та методів діяльності у сфері митної справи, сюди можна віднести:

Впровадження системи «єдиного вікна» є важливою складовою у процесі побудови нової, комп'ютеризованої та інноваційної ДФС та стало важливим кроком у напрямку створення сприятливих умов для розвитку бізнесу та боротьби з корупцією; впровадження концепції інтегрованого управління кордонами — дозволило забезпечити належний рівень безпеки кордонів; підвищило рівень безпеки державного кордону та забезпечило його відкритість для законної транскордонної діяльності й осіб, що подорожують; вивело на новий якісний рівень міжнародне, прикордонне, міжвідомче співробітництво.

В рамках започаткування проекту ДФС з розвитку нових альтернативних схем переміщення товарів, з Європи до Азії та в зворотному напрямку, з Іллічівського морського торговельного порту поромом відправлено перший тестовий контейнерний поїзд за маршрутом Україна – Грузія – Азербайджан – Казахстан – Китай. Вказаний маршрут є альтернативою доставки товарів з Європи та України до країн Азії. Склад поїзду – 10 вагонів та 20 сорока футових контейнерів. Очікувана тривалість руху поїзду – 11-12 діб з Іллічівського порту до станції Достик на кордоні Казахстану та Китаю.

Наступним етапом реалізації може стати автоматизація митних процесів, яка принесе відчутну користь і поліпшення бізнес атмосфери, підвищить ефективність роботи компаній і підвищить якість обслуговування клієнтів, станучи конкурентною перевагою, як для самих перевізників, так їх контрагентів, транспортних компаній та митниць. Інноваційні рішення управління ланцюгами поставок набудуть все більшого значення для компаній, які стоять на шляху Індустрії 4.0 та Логістики 4.0, а також прагнуть створювати процеси нового покоління, тому митниця, як ключовий партнер бізнесу не повинна відставати від інновацій сучасності.

Але зважаючи на те, що кожна медаль має дві сторони, ми хотіли б констатувати, що:

По-перше, заміщення автоматизацією людської праці. Автоматизація полегшує роботу, економлячи час і витрат сил. Отже, можна говорити про скорочення робочих місць.

По-друге, дуже часто митні органи, що використовують ІКТ, вимагають подальшого подання декларації ще й в паперовому вигляді, адже їм, як і раніше, потрібен підпис декларанта. Дублювання такого роду вимог до декларантам відповідно повторює і їх витрати.

І третім, найбільш важливим негативним моментом автоматизації митних процедур є складність в її реалізації. Створення таких проектів вимагає достатніх аналітичних і управлінських ресурсів для ефективного визначення та управління технічними вимогами та вимогами до користувачів, а також для розробки практично здійсненого плану по реалізації, розвитку та моніторингу проектів, так само як і для безпосередньої роботи самих проектів. Не у всіх країнах є достатні навички для створення такого великомасштабного трансформаційного проекту і тому не завжди такий процес можна довести до кінця. Якщо ж створювати проект за мінімальними витратами, відповідно працювати він буде недостатньо ефективно.

В 2018 році Україна приєдналась до Container Control Programme та отримала доступ до міжнародних баз даних, за допомогою яких можна відслідковувати нелегальні потоки наркотиків, зброї і фальсифікату[2].

Слід відзначити, що формування та розвиток митних адміністрацій різних країн світу відбувалось в різних економічних, політичних та соціальних умовах, які не можна назвати однотипними. Відмінності історичного, соціального та економічного розвитку держав обумовили специфіку формування національних урядових структур. Місце та роль митної служби в системі державного управління будь-якої країни має свої ознаки, багато в чому обумовлені історичним досвідом зовнішньоекономічних зав'язків держав, традиціями управління економікою і зовнішньоекономічною діяльністю, структурою системи органів виконавчої влади та ін..

Єдиним фактом, що може уповільнювати процес прискорення реалізації Індустрії 4.0 може бути лише різний рівень розвитку країн, так за результатами щорічного звіту глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього Економічного Форуму Китайська Народна Республіка у 2016-2017 роках знаходиться на другому етапі економічного розвитку, що базується на ефективності та продуктивності функціонування економіки та займає 27 місце у рейтингу Глобального Індексу Конкурентоспроможності серед 138 країн світу; Казахстан – місце 57; Азербайджан – місце 35; Грузія – місце 67; Україна – місце 81.

В принципі можна прийти до висновку, що перед країнами буде стояти не легкий шлях в процесі створення «Економічного поясу Шовкового шляху» в ході розвитку стратегії Industry 4.0. До загальних викликів у впровадженні Industry 4.0 можна віднести: питання IT безпеки; надійність та стабільність, необхідні для критичного зв'язку між машиною та механізмом (M2M); збереження цілісності виробничих процесів; необхідність захисту промислових ноу-хау; відсутність належних навичок для прискорення переходу до четвертої промислової революції; загроза звільнення корпоративного IT-відділу; загальне небажання змінюватися зацікавленими сторонами; втрата багатьох робочих місць при автоматизації процесів керованих IT; нечіткі правові питання та безпека даних; нечіткі економічні вигоди; відсутність регулювання, стандартів та форм сертифікації; недостатня кваліфікація працівників до нових викликів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Існує величезний розрив та невідповідність науково-технічного потенціалу країни в загальній продуктивності національної економіки, що зумовлено низькою ефективністю національної інноваційної системи загалом та її слабкій інтегрованості в глобальну інноваційну систему.

Порівнюючи глобальну конкурентоспроможність нашої держави та високо конкурентних країн світу, зокрема Китаю, слід відзначити, що в Україні вкрай необхідно якомога швидше запровадити системні заходи та здійснити структурні реформи для пришвидшеного переходу країни на стадію інновацій та стимулювання і розвитку новітніх технологій Четвертої промислової революції.

До перспектив наших подальших досліджень буде належати, дослідження митного законодавства та стану розвитку країн за маршрутом «Великого шовкового шляху» Китай – Казахстан – Азербайджан – Грузія – Україна – Західна Європа, з метою отримання кількісних та якісних показників про стан митниць, так і напрями, які тільки починають досліджуватись, як українськими та і закордонними науковцями.

1. *Дорофеева Л.М.* (2017). Митні реформи в Україні: монографія / Л.М. Дорофеева – 2017 – Ужгород: Гельветика – 444 ст.;
2. Поїзд В.П.Україна приєдналась до Container Control Program. Коментар державної фіскальної служби України. [Онлайн], доступно: <https://hromadskeradio.org/news/2018/01/16/ukrayina-pryyednalasya-do-container-control-programme-komentar-fiskalnoyi-sluzhby>;
3. "BIBB : Industrie 4.0 und die Folgen für Arbeitsmarkt und Wirtschaft" (PDF). Doku.iab.de (in German). August 2015,[Онлайн], доступно: <http://doku.iab.de/forschungsbericht/2015/fb0815.pdf>;
4. Building the Belt and Road: Concept, Practice and China's Contribution.(2017).[Онлайн], доступно: https://www.followingthemoney.org/wp-content/uploads/2017/06/2017_Leading-Group-for-the-BRI_Building-the-Belt-and-Road_E.pdf;
5. *Klaus Schwab* (2015). The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond. Foreign Affairs. [Онлайн], available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>;
6. *Mario Hermann, Tobias Pentek, Boris Otto* (2015). Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios: A Literature Review. Technische Universitat Dortmund., [Онлайн], available at:http://www.snom.mb.tu-dortmund.de/cms/de/forschung/Arbeitsberichte/Design-Principles-for-Industrie-4_0-Scenarios.pdf.

УДК 658.14

Л.І. Гальків, М.І. Вижлюк, В.Б. Сервачак

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Визначено роль держави у впровадженні та регулюванні інноваційної діяльності. Розглянуто доцільність реалізації інноваційної політики з точки зору державного сектору та з позиції підприємств. Досліджено сучасні аспекти розвитку теоретичних положень та методичних підходів до вирішення проблем регулювання інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств.

The role of the state in the implementation and regulation of innovation activity is determined. The expediency of the implementation of innovation policy from the point of view of the public sector and the position of enterprises is considered. The modern aspects of development of theoretical positions and methodical approaches to solving problems of regulation of innovation potential of domestic enterprises are investigated.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна політика, регулювання інноваційної діяльності, стимулювання інноваційної діяльності, методи інноваційної діяльності, стратегія розвитку.

Keywords: innovation activity, innovation policy, regulation of innovation activity, stimulation of innovative activity, methods of innovation activity, strategy of development.

Постановка проблеми. Протягом існування незалежної української держави неодноразово були проведені заходи, які спрямовувались на побудову нової ефективної інноваційної політики. Мета цієї політики базувалася на переході економіки України на інноваційне русло, розвиток інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, створення сприятливих умов функціонування пріоритетних галузей економіки тощо. Задля стабілізації, розвитку й прибутковості діяльності підприємств потрібна зважена державна фінансова політика, що ґрунтується на побудові чіткої стратегії розвитку та комплексу необхідних дій. Зазначене й визначає актуальність наукової проблематики.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сучасних підходів до побудови та систематизації принципів регулювання інноваційної діяльності підприємств України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження монографічних та наукових джерел присвячених обраній тематичі показує, що питання формування принципів регулювання інноваційної діяльності підприємництва в Україні набуло широкого розгляду. Загальні аспекти розвитку теорії та методології інноваційного розвитку внесли такі вчені-економісти як: В. Александров, Л. Антонюк, О. Волков, В. Геєць, М. Денисенко, М. Долішній, Б. Заблоцький, П. Завлін, С. Ілляшенко, М. Йохна, І. Карпунь, Н. Краснокутська, О. Лапко, М. Пашута, А. Б. Санто, В. Федулова, М. Хом'як, Й. Шумпетер тощо. Віддаючи належне розвитку теоретико-методологічних засад регулювання інноваційної діяльності підприємництва в Україні, потребує більш ґрунтовного розгляду формування системи принципів саме регулювання інноваційної діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу. У світовій практиці механізм регулювання інноваційної діяльності класично включає такі елементи: методи, форми, інструменти (засоби) та принципи регулювання інноваційної діяльності. В цьому механізмі знаходять своє відображення всі види регулювання інноваційної діяльності, які здійснює держава – організаційне, економічне, фінансове, нормативно-правове та ін. [2, с. 20].

При побудові ефективного механізму регулювання інноваційної діяльності слід пам'ятати, що його реалізація повинна враховувати особливості кожної галузі економіки, конкурентоспроможності їхньої продукції, вміння наукових кадрів та менеджерів ефективно реалізовувати інноваційні проекти тощо.

Законодавчо закріплені принципи інноваційної політики повинні бути базисом при розробці принципів інноваційної політики в конкретній сфері. Окрім законодавчо визначених принципів важливим також є принцип забезпечення єдності стратегічного й поточного державного регулювання. А також оперативність поточного державного регулювання. З метою додержання стратегічного курсу державою визначається перелік ресурсів, які мають стратегічно важливе значення, й контролюється їх використання. Поточне державне регулювання зумовлює гнучкість системи державного впливу. Воно спирається на податкову політику, емісійну, кредитну, бюджетну, соціальну та інші види економічної політики у межах поточного регулювання. Метою ж оперативного державного регулювання є моніторинг стану інноваційного розвитку, коригування можливих відхилень [3, с.37].

Реалізація інноваційної політики і дотримання її окремих принципів може бути доцільна як з позиції державного сектору, так і з позиції підприємств, що займаються інноваційною діяльністю. На мою думку, формування принципів інноваційної політики потрібно розглядати на основі таких двох підходів: державницькому та підприємницькому (рис. 1.).

Рис. 1. Підходи щодо розроблення системи принципів регулювання інноваційного розвитку підприємництва

Джерело: сформовано на основі [9, с.46].

Запропонована система принципів слугує за базу для формування і впровадження стимулів інноваційної діяльності підприємств, оскільки при її створенні, з одного боку, враховується загальнодержавний ефект від інноваційної активності вітчизняних підприємств, а з іншого, — стимулюється індивідуальний інтерес підприємств та науковців до реалізації інноваційних проектів, що забезпечує високу економічну ефективність.

Стимулююча інноваційна політика становить складне комплексне явище, яке включає елементи, з одного боку — національної макроекономічної політики щодо створення сприятливого інвестиційного клімату реалізації інноваційних проектів, а з другого — запровадження на державному рівні спеціальних стимулів інноваційних технологічних змін. Ці дві групи елементів державної інноваційної політики реалізуються наступними заходами: забезпечення сприятливого для інвестування макроекономічного середовища та запровадження спеціальних стимулів інноваційних технологічних змін [1, с.96-97].

Основною метою інноваційної політики держави є формування сприятливої інфраструктури та клімату для здійснення інноваційної діяльності суб'єктами господарювання, використовуючи при цьому різноманітні методи та форми стимулювання (рис. 2.).

Рис. 2. Методи регулювання інноваційної діяльності підприємств
Джерело: сформовано на основі проведених досліджень.

Найбільш загальними методами регулювання інноваційної діяльності підприємств, що поширені в світовій практиці та економіці України, є методи прямого і непрямого впливу. Співвідношення між ними залежить від обраної концепції державного регулювання, що орієнтована або на невтручання держави у ринковий механізм, або реалізації заходів через централізований вплив держави на економічні процеси в країні.

Суть методів прямого регулювання полягає у тому, що держава бере на себе ініціативу у виборі пріоритетів науково-технічного розвитку, фінансування та стимулювання розробок важливих національних інноваційних програм, розроблення концептуальних засад інноваційної політики, встановлення норм і правил взаємовідносин суб'єктів цієї діяльності – державних інституцій й інноваційно-активних суб'єктів підприємницької діяльності – шляхом формування відповідної нормативно-правової бази.

Непрямий вплив держави на інноваційні процеси визначено сприятливістю економічного середовища для активізації інноваційної діяльності та рівнем розвитку відповідної інфраструктури. Такий вплив забезпечується реалізацією заходів і методів стимулювання інноваційної діяльності [6, с.52], шляхом надання податкових пільг, пільгових кредитів і субсидіювання; страхування інвестицій; гарантування їх повернення; надання права на прискорену амортизацію устаткування; стимулювання діяльності венчурних систем тощо.

Щоправда, останнім часом у розвинутих країнах пряма підтримка інноваційної діяльності дедалі більше замінюється непрямими методами регулювання. Що стосується практики України, то переважають надто слабкі ринкові механізми формування інноваційної інфраструктури та немає чіткої стратегії ринково орієнтованої національної інноваційної системи, що потребує поєднання ринкових методів із заходами державного регулювання [8, с. 46].

Окрім економічних методів, держава може використовувати й методи адміністративного впливу на активізацію інноваційної діяльності. Заходи такого впливу визначаються економічною та інноваційною політикою держави [7, с.269]. Сюди слід віднести стандартизацію продукції, нормування, екологічну експертизу, ліцензування та квотування, лімітування, адміністративну відповідальність, обов'язки стосовно споживачів, обов'язки інвесторів щодо виконання інвестиційних програм перед державою та підприємством, антимонопольне регулювання, контроль за інноваційною діяльністю підприємств та її відповідність реалізованим проектам, різного роду заборони на проведено шкідливих для навколишнього середовища досліджень тощо.

З урахуванням різноманітності методів регулювання, вважаємо за необхідне виділити чотирьохрівневу систему методів регулювання інноваційної діяльності підприємств: загальнодержавний, регіональний, галузевий і локальний рівень. Загальнодержавний, регіональний та галузевий рівень слід віднести до макрорівня регулювання, тоді як локальний (рівень підприємства) – до мікрорівня.

Методи регулювання інноваційної діяльності на рівні держави поширюються для усіх суб'єктів підприємницької діяльності і, як правило, закладені в базових нормативно-правових документах, що регулюють інноваційну діяльність в Україні і включають такі елементи регулюючого механізму: правове, соціальне, екологічне та політичне регулювання, державне регулювання ринкових процесів.

Специфіки набувають і методи регулювання інноваційної діяльності на рівні регіону і галузі. Так, метою регіональної інноваційної політики держави є підвищення інноваційної конкурентоспроможності регіонів, тобто спроможність суб'єктів регіону проводити активну інноваційну діяльність і підвищувати життя населення. При цьому, система регулювання інноваційної діяльності підприємств повинна формуватися, враховуючи особливості продуктивних сил, наукового та інфраструктурного потенціалу регіону, пристосування регіону до ресурсної бази тощо.

Висновки. Узагальнюючи вищесказане, слід наголосити на тому, що в Україні вже теоретично розроблено та практично втілено лише основні засади та передумови для формування системи принципів регулювання інноваційної діяльності підприємств. Однак дія як прямого, так і непрямого інструментарію держави на їх інноваційний розвиток практично не спрацьовує, про що свідчить низький рівень розвитку. Таким чином, проблеми полягають у неефективності системи регулювання, стимулювання та відсутності чіткої стратегії підтримки інноваційної діяльності підприємств. Вирішення проблем можливе через побудову ефективного механізму регулювання, стимулювання інноваційних процесів на усіх рівнях регулювання, визначення пріоритетності інноваційного розвитку, розроблення чітких програм стратегічного та оперативного управління діяльністю підприємств на усіх рівнях регулювання та постійного їх стимулювання до інноваційної діяльності.

1. Економіка та менеджмент інноваційної діяльності: навч. посіб. / [Грабар І. Г., Іванюк О. В., Овандер Н. Л. та ін.]. — К. : Центр навчальної літератури, 2009. — 308 с.;
2. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / [Чистов С. М., Никифоров А. Є., Куценко Т. Ф. та ін.]. — К. : КНЕУ, 2005. — 440 с.;
3. Інноваційний розвиток промисловості України : монографія / [Волков О. І., Денисенко М. П., Гречан А. П. та ін.]; під ред. О. І. Волкова, М. П. Денисенка. — К. : КНТ, 2006. — 648 с.;
4. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : [закон України : за станом на 4 липня 2002 р. №40-ІУ.] / Верховна Рада України. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.;
5. Сотнічук О.С. Регулювання інноваційного розвитку економічних систем / О. С. Сотнічук // Формування ринкових відносин в Україні. — 2008. — №9 (88). — С. 56-61;
6. Лазутін Г.І. Форми, методи та інструменти реалізації інноваційної політики / Г. І. Лазутін // Актуальні проблеми економіки. — 2003. — №6(24). — С. 50-57;
7. Заблоцький Б.Ф. Економіка й організація інноваційної діяльності: [навч. посіб.] / Б. Ф. Заблоцький. — Львів : Новий Світ—2000, 2007. — 456 с.;
8. Зубро С.В. Інноваційна діяльність як фактор прискореного розвитку автомобільної промисловості України / С. В. Зубро // Формування ринкових відносин в Україні. — 2006. — №1 (56). — С. 42-49.

УДК 336.225.6

Н.С.Прокопенко, О.Є.Гудзь, А.О.Тимошенко

ВПЛИВ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ УМОВАХ

У статті досліджено дефініцію «фіскальна політика» і її значення для розвитку соціальної сфери України. Фіскальна політика розглядається як сукупність заходів державного регулювання соціально-економічних процесів за допомогою інструментів фіскального механізму через систему податкових надходжень до бюджету та структуру бюджетних видатків. Визначено, що в сучасних умовах важливим завданням є удосконалення та формування такої фіскальної політики, яка б сприяла достатньому наповненню бюджету податками та раціональному і ефективному розподілу коштів бюджету на соціальну сферу. Проаналізовано структуру доходів та динаміку податкових надходжень до Зведеного бюджету України, структуру основних бюджетоформуючих податків, структуру податку на доходи фізичних осіб, динаміку видатків Зведе-

ного бюджету України на складові соціальної сфери та основні показники рівня життя населення. Визначено основні пріоритети держави в покращенні соціального рівня розвитку країни.

The article describes the definition of «fiscal policy» and its importance for the development of the social sphere of Ukraine. Fiscal policy is considered as a set of measures of state regulation of socio-economic processes through fiscal mechanisms through the system of tax revenues to the budget and the structure of budget expenditures. It is determined that in modern conditions an important task is to improve and formulate such a fiscal policy that would contribute to a sufficient budget filling with taxes and a rational and efficient allocation of budget funds to the social sphere. The structure of incomes and the dynamics of tax revenues to the Consolidated Budget of Ukraine, the structure of the main budget-forming taxes, the structure of the personal income tax, the dynamics of expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine for the components of the social sphere and the basic indicators of the standard of living of the population are analyzed. The main priorities of the state in improving the social level of the country's development are determined.

Ключові слова: фіскальна політика, фіскальний механізм, інструменти фіскального механізму, соціальна сфера, соціальний розвиток, економічне зростання.

Key words: fiscal policy, fiscal mechanism, tools of the fiscal mechanism, social sphere, social development, economic growth.

Постановка проблеми. Фіскальна політика відіграє важливу роль в системі державного регулювання соціальних процесів, які відбуваються в країні. Саме фіскальна політика спрямована на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави, впливаючи на рівень соціальних гарантій та доходи населення, зайнятість, фінансування і розвиток соціальної сфери тощо. Для України, в умовах сучасної макроекономічної та політичної нестабільності, реалізація ефективної фіскальної політики залишається серйозною і нагальною проблемою. Адже, враховуючи глобалізаційні процеси, необхідність гармонізації вітчизняного податкового та бюджетного законодавства із законодавством Європейського Союзу, виконання вимог МВФ, необхідним є пошук нових шляхів здійснення фіскальної політики держави та виходу з економічної кризи, недопущення погіршення рівня життя населення, регулювання соціальної політики держави та розвитку соціальної сфери.

Варто зазначити, що в Україні, як і в будь-якій іншій державі, основним показником соціалізації економіки є підвищення рівня та якості життя. В основу розвитку соціально-економічних процесів має бути покладена соціальна домінанта інтенсивного економічного розвитку та інноваційного відтворення. Водночас повинні бути враховані моральні та духовні аспекти розвитку особистості. Адже економіка – це частина загального механізму суспільного розвитку, всі елементи якого взаємодіють один з іншим і однаково важливі, де стабільність і життєздатність держави визначаються, перш за все, рівнем моральності та духовного розвитку громадян, а не лише станом економіки [1, с.20]. Також вважаємо за доцільне відзначити, що тільки державне регулювання соціальних процесів в умовах ринку є гарантією соціального забезпечення та захисту окремих категорій населення від фінансових проблем, надаючи при цьому населенню гарантований мінімум необхідних ресурсів для існування та забезпечення достатнього рівня життя. Однак, як показує статистика та практичний досвід, в останні роки в Україні спостерігається тенденція до зниження рівня життя, підвищення рівня бідності: населення країни знаходиться в умовах виживання та зубожіння. Тому, на сучасному етапі розвитку, важливим завданням є удосконалення

фіскальної політики та її ефективної реалізації, яка б дозволила створити умови для достатнього рівня наповнення бюджету за рахунок податкових надходжень та ефективного використання бюджетних коштів, сприяючи при цьому підвищенню рівня життя населення, забезпечивши розвиток усіх складових соціальної сфери на рівні Європейських країн. Це і зумовлює необхідність подальшого глибшого теоретичного і практичного дослідження фіскальної політики в контексті регулювання соціальних процесів держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні особливості фіскальної політики в системі державного регулювання соціальної сфери досліджували такі відомі вчені, як: В. Андрущенко, В. Базилевич, К. Базилевич, Л. Баластрик, С. Будаговська, В. Вишневський, В. Геєць, Б. Данилишин, В. Дем'янишин, І. Жаліло, Ю. Іванов, І. Канцур, А. Крисоватий, В. Куценко, Е. Лібанова, І. Луніна, О. Макарова, В. Мельник, В. Новіков, І. Луніна, І. Лютий, Ц. Огонь, Н. Прокопенко, В. Федосов, Л. Черенько, І. Чугунов, А. Чухно, К. Швабій, С. Юрій та інші. Разом з тим, враховуючи наведені вище тенденції, дана тема є актуальною та потребує дослідження щодо визначення особливостей та тенденцій фіскальної політики в системі державного регулювання соціальних процесів в умовах глобалізаційних перетворень та політичної і економічної нестабільності.

Мета статті. Метою статті є дослідження ролі фіскальної політики і її впливу на соціальний розвиток України.

Виклад основного матеріалу. Фіскальна політика є дієвим засобом регулювання соціальних процесів, що відбуваються в країні з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави. Як зазначає В.І. Куценко у своїй праці [1, с. 20], «соціалізація економіки створює сприятливі умови як для духовного, так і для матеріального життя, оскільки якість, асортимент і доступність послуг, що надаються, є важливою складовою формування високого рівня життя населення. В свою чергу соціалізація економіки розглядається як один із важливих чинників переходу до сталого розвитку економіки в цілому». Ще одним аргументом зазначеного є норма основного закону держави — Конституції України, яка регламентує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [2]. Такі цінності може забезпечити лише державне регулювання соціальних процесів за допомогою здійснення ефективної фіскальної політики, основним інструментом якої виступає фіскальний механізм. Тому в сучасних умовах важливим завданням є удосконалення та формування такої фіскальної політики, яка б сприяла достатньому наповненню бюджету податками та раціональному і ефективному розподілу коштів бюджету на соціальну сферу, створюючи умови для її розвитку та підвищення рівня життя населення до рівня розвитку Європейських країн.

Сутність поняття «фіскальна політика» в економічній літературі трактується неоднозначно. Так, В. Базилевич, К. Базилевич, Л. Баластрик зазначають, що фіскальна політика — це вплив уряду на економіку через оподаткування, формування обсягу й структури державних видатків з метою забезпечення належного рівня зайнятості, запобігання й обмеження інфляції та згубного впливу циклічних коливань [3, с. 690].

С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна, Т. Пахомова вважають, що фіскальна політика — це заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та виробни-

цтво неінфляційного ВВП шляхом змін державних видатків, системи оподаткування та підходів до формування державного бюджету в цілому [4, с. 303].

А. Крисоватий розглядає фіскальну політику як регулювання державних видатків та податкових надходжень для забезпечення повної зайнятості, стабільності цін та економічного зростання, а також як вплив держави на економічну кон'юнктуру шляхом зміни системи оподаткування державних витрат [5, с. 11].

На нашу думку, поняття «фіскальна політика» слід трактувати, як сукупність заходів державного регулювання соціально-економічних процесів за допомогою інструментів фіскального механізму через систему податкових надходжень до бюджету та структуру бюджетних видатків. Тобто вплив фіскальної політики на соціальну сферу здійснюється через фіскальний механізм, під яким ми розуміємо систему дій бюджетного та податкового механізмів щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави на соціальні потреби. Так, ми розділяємо думку авторів [6, с. 18] та вважаємо, що до інструментів фіскального механізму відносяться інструменти як бюджетного (суб'єкти бюджетного процесу, бюджетні плани, бюджетні норми і нормативи, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетні санкції, бюджетний контроль, міжбюджетний баланс, автоматизація бюджетного процесу тощо), так і податкового (суб'єкти та об'єкти оподаткування, ставки та види податків і зборів, податкові пільги, податкові санкції та контроль, податкові консультації, автоматизація оподаткування, спеціальні податкові режими тощо) механізму.

Варто зазначити, що, так як, однією із функцій системи оподаткування є соціальна функція, податковий механізм також має елементи соціального спрямування. Їх сутність полягає в тому, що за допомогою податкових інструментів відбувається перерозподіл суспільних доходів між різними категоріями населення країни. Тобто підтримується соціальна рівновага окремих соціальних груп. Від того, який ступінь уваги до внутрішньої будови податків та їх суперечливості залежить результативність використання податкового механізму. Змінюючи структуру податкового механізму, маніпулюючи податковими інструментами, держава стимулює соціально-економічний розвиток або стримує його [6, с. 16].

Слід зазначити, що кожен інструмент фіскального механізму породжує певне економічне навантаження та має об'єктивні межі застосування. Тому розширення дії одних інструментів за рахунок обмеження дії інших може негативно вплинути на функціонування фіскального механізму зокрема, та фіскальної політики в цілому [7, с. 34]. Саме тому інструменти фіскального механізму мають бути взаємоузгодженими між собою, вплив одного інструмента не повинен порушувати позитивну дію іншого у процесі їх застосування. Тому основою удосконалення фіскальної політики держави в контексті розвитку соціальної сфери повинен бути принцип оптимальності з приводу формування фінансових ресурсів бюджетів різних рівнів та максимальна ефективність їх розміщення й використання для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

Як зазначають автори одного з досліджень [8], «визначення рівня соціальних видатків — надзвичайно важливе завдання для будь-якого суспільства. Розвинуті країни світу мають високі стандарти соціального забезпечення й відповідний рівень видатків на соціальні потреби. Україна також розуміє необхідність збільшення видатків соціального характеру, що, безумовно, актуально з огляду на рівень і якість життя

населення. Водночас слід враховувати можливості бюджету щодо здійснення таких заходів на середньо- й довгострокову перспективу. Незважаючи на різні позиції щодо рівня видатків соціального спрямування, не викликає сумнівів те, що, по-перше, високий рівень соціального забезпечення населення неможливий у бідній країні, тому єдиною передумовою його підвищення є реалізація стратегії прискореного економічного зростання; по-друге, спрямованість державної політики на реалізацію стратегії прискореного економічного зростання не виключає збереження наявного рівня соціальної підтримки й навіть її збільшення за умов оптимізації структури соціальних видатків щодо забезпечення їх пріоритетного спрямування на розвиток людини». Тобто, саме достатній рівень фінансування видатків соціального призначення і обумовлює рівень соціального розвитку країни.

Однією з основних передумов виконання невідкладних завдань розвитку соціальної сфери є максимальне наповнення державного та місцевих бюджетів податковими надходженнями, що значною мірою залежить від стану вітчизняної економіки загалом і її регіонів, від виявлення і приведення в дію невикористаних резервів, матеріальних, фінансових та інших ресурсів, а також не в останню чергу, від досконалості податкової системи, ефективності діяльності органів Державної фіскальної служби України на основі вдосконалення законодавчої бази щодо адміністрування податків, упровадження у практику досягнень сучасної науки, врахування вітчизняного та зарубіжного досвіду [9, с. 187]. Саме тому, з метою виявлення закономірностей наповнення бюджету за рахунок податкових надходжень та впливу фіскальної політики на розвиток соціальної сфери, вважаємо за доцільне здійснити аналіз структури доходів та динаміки податкових надходжень до Зведеного бюджету України (табл. 1).

Таблиця 1

Структура доходів Зведеного бюджету України за 2012-2016 рр.

Показник	2012р.		2013р.		2014р.		2015р.		2016р.		2016р./ 2012р.
	Млн. грн.	%%	Млн. грн.	%%	Млн. грн.	%%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн. +/-
Доходи	445525,3	100	442788,7	100	456067,3	100	652031,0	100	782859,5	100	337334,2
Податкові надходження	360567,2	80,9	353968,1	79,9	367511,9	80,6	507635,9	77,9	650781,7	83,1	290214,5

Неподаткові надходження	80923,2	18,2	84981,0	19,2	80612,7	17,7	140154,4	21,5	125502,9	16,0	44579,7
Доходи від операцій з капіталом	2985,8	0,67	1637,0	0,37	2015,8	0,44	1799,5	0,28	1593,9	0,2	-1391,9
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	222,9	0,05	1529,3	0,35	5383,0	1,18	1882,2	0,29	4198,2	0,54	3975,3
Цільові фонди	826,1	0,19	673,3	0,15	543,9	0,12	558,9	0,09	782,8	0,1	-43,3

Джерело: складено та розраховано автором на основі статистичних даних Державної казначейської служби України [10].

Аналізуючи структуру доходів Зведеного бюджету України слід зазначити, що протягом досліджуваного періоду (2012-2016 рр.) їх обсяг зріс від 445525,3 млн.грн. до 782859,5 млн.грн., тобто зростання спостерігається майже в 1,8 рази. В структурі доходів Зведеного бюджету України велику частку (близько 81% в середньому) складають податкові надходження. Найбільший обсяг вони склали у 2016 р. (83,1%), найменше податкових надходжень надійшло до Зведеного бюджету України у 2015 р. (77,9%). Наступну групу, за кількістю надходжень, складають неподаткові надходження (майже 19,0% в середньому протягом 2012-2016 рр.). Найбільший їх обсяг спостерігається у 2015 р. (21,5%), найменший – у 2016 р. (16,0%). Доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій і цільові фонди в загальній структурі Зведеного бюджету України становлять не значу часту. Якщо проаналізувати обсяги надходжень до Зведеного бюджету України за всіма показниками, порівнюючи при цьому показники за 2012 р. та 2016 р., то зростання таких надходжень спостерігається за податковими та неподатковими надходженнями, офіційними трансфертами від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, а такі показники, як доходи від операцій з капіталом та від цільових фондів, мають від’ємне значення, що свідчить про зменшення їх розміру у 2016 р. порівняно з 2012 р. Таким чином, незважаючи на складну економічну та політичну ситуацію в Україні, прослідковується збільшення обсягу доходів Зведеного бюджету України (в тому числі і податкових надходжень, звідси можна стверджувати про позитивну дію заходів фіскальної політики стосовно наповнення бюджету держави).

Враховуючи те, що найбільшу частку в структурі доходів Зведеного бюджету України становлять саме податкові надходження, потребує детального дослідження їх динаміка (табл.2).

Таблиця 2

Динаміка податкових надходжень до Зведеного бюджету України за основними видами податків у 2012-2016 рр., %

Податкові надходження	Роки					
	2012	2013	2014	2015	2016	2012-2016, +/-
Податок на прибуток підприємств	12,5	12,4	10,9	7,7	9,3	-3,2
Податок на доходи фізичних осіб	15,3	16,3	20,5	19,7	21,3	6
ПДВ	31,2	29,0	37,8	48,6	50,7	19,5
Акцизний податок	8,6	8,3	12,3	13,9	15,6	7

Джерело: складено та розраховано автором на основі статистичних даних Державної казначейської служби України [10].

Результати аналізу свідчать, що найбільшу частку в структурі податкових надходжень за основними видами податків протягом 2012-2016 рр. становить саме ПДВ. Його обсяг зріс з 31,2% у 2012 р. до 50,7% у 2016 р. (зростання відбулось у 1,6 рази або на 19,5%). Наступними за обсягом податкових надходжень до Зведеного бюджету України є податок на доходи фізичних осіб (у 2012 р. він складав у структурі податкових надходжень до бюджету — 15,3%, у 2016 р. — 21,3%), податок на прибуток підприємств (у 2012 р. — 12,5%, у 2016 р. — 9,3%) та акцизний податок (у 2012 р. — 8,6%, у 2016 р. — 15,6%). При цьому, слід зазначити, що частка податку на прибуток підприємств у 2016 р. порівняно з 2012 р. зменшилась на 3,2%, а за рештою видів податкових надходжень спостерігається їх зростання.

Досліджуючи вплив фіскальної політики на соціальний розвиток країни, доцільно, на нашу думку, детально проаналізувати податок на доходи фізичних осіб. У зв'язку з тим, що сам через нього виявляється взаємозв'язок держави із населенням країни, який здійснюється через обов'язкове вилучення частини доходів громадян для формування бюджету країни з метою подальшого його перерозподілу. Найбільшу частку (71,1%) займає податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами із доходів платника податку у вигляді заробітної плати. Частка військового збору в структурі податку на доходи фізичних осіб складає 8,3%. Найменше значення в даній структурі займають надходження сум реструктурованої заборгованості зі сплати податку на доходи фізичних осіб (0,0001 млн.грн.), а обсяг фіксованого податку на доходи фізичних осіб від зайняття підприємницькою діяльністю, який нараховано до 1 січня 2012 р. становив у 2016 р. взагалі від'ємне значення (-0,1 млн.грн.).

Так, податок на доходи фізичних осіб впливає на рівень життя населення, а ставки зазначеного податку знижують фіскальне навантаження шляхом застосування прогресивного оподаткування та неоподаткованого мінімуму. Дослідження питань удосконалення податку на доходи фізичних осіб має важливе значення для підвищення рівня життя населення, прискорення соціально-економічного розвитку України. Система

адміністрування податку на доходи фізичних осіб повинна виконувати як фіскальну, так і регулюючу функцію. Тобто, за рахунок даного податку повинна відбуватись як акумуляція фінансових ресурсів у бюджеті, так і зростання рівня захищеності найбіднішої частини населення. Для цього необхідно впровадити таку шкалу ставок податку на доходи фізичних осіб, яка б не знівельювала у громадян з помірно високим рівнем доходів, стимули щодо збільшення їх капіталу [6, с.110].

Таким чином, основними бюджетоформуючими видами податкових надходжень, які здебільшого і виконують функцію наповнення державного бюджету, є ПДВ (найбільш надійне і постійне джерело) та податок на доходи фізичних осіб (а саме податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами із доходів платника податку у вигляді заробітної плати), від яких і залежить фінансове забезпечення соціального розвитку країни. Саме тому тенденція до зростання зазначених видів податків у структурі податкових надходжень до Зведеного бюджету України, має важливе значення в удосконаленні фіскальної політики та її впливу на розвиток соціальної сфери.

Соціальний розвиток країни залежить не тільки від обсягу наповнення бюджету, а й від ефективного розподілу бюджетних коштів. Протягом останніх років видатки на потреби соціальної сфери мають тенденцію до суттєвих коливань, що пояснюється впливом економічної та політичної ситуації. Якщо проаналізувати обсяг всіх видатків бюджету протягом досліджуваного періоду (2012р.-2016 р.), то можна спостерігати їх збільшення від 492,5 млрд грн у 2012 р. до 835,8 млрд грн у 2016 р., що є позитивним показником в економіці держави. Утім, навіть за такого збільшення видатків, рівень життя й добробуту більшості населення країни залишається незадовільним: не сприяє людському розвитку, не створює додаткові стимули, для реалізації активної економічної поведінки індивідів і населення в цілому.

Також спостерігається зростання обсягу видатків за всіма складовими соціальної сфери, однак у 2016 р. відслідковується зменшення частки видатків на охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток та освіту порівняно з попередніми роками в структурі всіх видатків бюджету. Однак, видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення в структурі всіх видатків держави зросли у 2016 р. до 30,9 %. Частка видатків на соціальний захист та соціальну сферу в структурі всіх видатків бюджету не має стійкої тенденції до зростання. Так, тенденція до збільшення обсягів видатків порівняно з попереднім роком прослідковувалася у 2013 та 2016 роках.

Найбільшу частку в структурі загального обсягу видатків бюджету займають видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, їх розмір зріс з 125,3 млрд грн у 2012 р. до 258,3 млрд грн у 2016 р. (у 2,1 рази). Враховуючи зазначений обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, слід зазначити, що найбільш вразливі групи населення України потребують більших обсягів фінансування. Частка видатків на освіту протягом 2012р.-2016 р. має тенденцію до зниження від 20,6% у 2012 р. до 15,5% у 2016 р., що є негативним фактором, який впливає на соціальний розвиток країни. Аналогічна ситуація спостерігається і з видатками на охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток.

Таким чином, зазначені вище тенденції є головними причинами погіршення соціального стану населення країни та незадоволення потреб громадян соціальними стандартами, що є підставою для удосконалення всіх складових фіскальної політики в

цілому та інструментів дії фіскального механізму зокрема на виправлення ситуації, що склалася.

Так, як зазначають автори у своїй праці [6, с. 86] «взаємодію держави та населення треба розглядати через фіскальний механізм, який забезпечує життєвий рівень громадян країни: справедливе оподаткування є запорукою зростання добробуту населення. Добробут населення, у свою чергу, є одним із важливих критеріїв оцінки ефективності соціально-економічної політики країни, а підвищення його рівня виступає основою суспільного розвитку. Якість життя є однією із складових добробуту населення, а рівень життя є основним її показником, що характеризується рівнем доходів населення, рівнем соціального забезпечення, станом охорони здоров'я, рівнем освіти, демографічною ситуацією тощо».

Якщо здійснити взаємозв'язок між суспільним розвитком та життєвим рівнем населення, то можна сказати, що останній визначається саме кількістю суспільних благ, обсяг яких залежить від розміру ВВП. Адже при зростанні бюджетних надходжень, збільшується і обсяг ВВП, який є основою підвищення життєвого рівня населення. Результати аналізу основних показників, які визначають рівень життя населення [11], свідчать про зростання ВВП у розрахунку на 1 особу в 1,7 рази у 2016 р. по відношенню до аналогічного показника за 2012 р. Відповідно за період, що досліджується, відбулося збільшення обсягу доходів населення у розрахунку на 1 особу, а також зріс показник сукупних витрат домогосподарств, прожиткового мінімуму та мінімальна і середньомісячна заробітна плата. Аналіз індексу споживчих цін, свідчить про тенденцію до його росту протягом 2012-2015 рр. Різке підвищення даного показника порівняно з попереднім роком спостерігається у 2014 та 2015 рр., що є наслідком значного зростання цін, зменшення купівельної спроможності населення країни та є однією з причин зниження життєвого рівня населення. При цьому слід зазначити, що у 2016 р. порівняно з 2015 р., прослідковується зниження індексу споживчих цін до 112,4%, що свідчить про стабілізацію цінової політики і зростання купівельної спроможності населення. Враховуючи зазначені вище тенденції: зростання обсягів ВВП, доходів населення рівень життя мешканців України протягом періоду, що досліджується, залишається відносно низьким. Тобто фіскальна політика та її інструменти не повною мірою забезпечують достатній та необхідний життєвий рівень населення країни, що впливає на стан розвитку соціальної сфери України.

Зважаючи на узагальнюючі результати аналізу показників доходів бюджету і видатків із нього на потреби соціальних закладів, слід зазначити, що фіскальна політика держави в контексті розвитку соціальної сфери потребує удосконалення. Так, зважаючи на те, що за допомогою фіскальних інструментів повинно забезпечуватися надходження до бюджету коштів, достатніх для задоволення державних та соціальних потреб, головним завданням фіскальної політики в частині розвитку соціальної сфери є встановлення оптимальних податків, які сприятимуть вирішенню питань з задоволення потреб населення в соціальних послугах, і що, у свою чергу, створить умови для збільшення надходження до бюджету фінансових ресурсів. Таким чином, розвиток соціальної сфери безпосередньо пов'язаний з фіскальною політикою і вдосконалення обох сфер має здійснюватися послідовно [6, с.108]. Тому важливо знайти такі точки дотику між фіскальною та соціальною політикою в державі, які б забезпечили економічний та сталий розвиток країни.

Доцільно зазначити, що особливістю фіскальної політики української держави у сучасних умовах є одночасне вирішення двох важко поєднаних завдань: забезпечення стабілізації економіки держави та зростання рівня життя населення в перспективі і перехід до інноваційної економіки. Відповідно, фінансування соціальної політики в Україні повинно здійснюватися з урахуванням реальних можливостей бізнес-структур сплатити всі встановлені податки і збори від результатів їх діяльності і, поряд з цим, мати фінансову спроможність розвивати своє виробництво на інноваційних засадах. Тому, автор вважає, що пропозиція експертів щодо скорочення єдиного соціального внеску вдвічі, де втрати держави буде компенсовано за рахунок економії бюджетних коштів (завдяки боротьбі з їх розкраданням) є слушною [12].

Уряд країни, в умовах складної соціально-економічної ситуації, у 2016 р. визначив головним пріоритетом підвищення якості та рівня життя населення за допомогою активного впровадження реформ, які дають змогу втілити в життя принципи соціальної справедливості й забезпечити постійне підвищення добробуту населення. Така пріоритетність побудована наступним чином:

Комплексна реформа системи оплати праці та запровадження європейських стандартів у сфері соціально-трудових відносин.

Реформа системи пенсійного забезпечення, метою якої є стимулювання легалізації заробітної плати та зайнятості серед працюючого населення, посилення зв'язку пенсійного страхування з ринком праці, з індивідуальною сплатою соціальних внесків.

Забезпечення адресності в наданні державної соціальної допомоги.

Децентралізація системи соціальних послуг та їх розвиток на рівні територіальних громад [13].

Так, Урядом держави [13] було запроваджено нову методологію визначення мінімальної заробітної плати, що забезпечило повернення мінімальній заробітній платі функції державної гарантії в оплаті праці людей з невисоким рівнем доходів, з одночасним припиненням практики її використання як розрахункової величини для визначення розмірів посадових окладів державних чиновників. Мінімальна заробітна плата була встановлена на рівні повної вартості «споживчого кошику», вона зросла вдвічі – до 3200 грн на місяць з 01.01.2017 р. З однієї сторони це є позитивним чинником впливу на вирішення соціальних проблем в частині збільшення розміру заробітної плати, зростання надходжень до бюджету країни, а з іншої – негативним чинником: пропорційно зростанню заробітних плат підвищилися ціни на всі групи товарів народного споживання, що, в кінцевому підсумку зазначена реформа, на нашу думку, до покращення рівня добробуту населення не призвела. Тобто, за допомогою збільшення доходів бюджету, спостерігається позитивна дія фіскальної політики на розвиток соціальної сфери, однак, за соціальними показниками, рівень життя населення залишається низьким та потребує покращення.

Спостерігається збільшення пенсій відповідно до зростання розміру прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати. Але, навіть за таких умов, така категорія населення, як пенсіонери, потребує ще більшого соціального забезпечення та захисту, враховуючи сучасні ціни, розміри комунальних платежів тощо.

Висока тіньова частка економіки України (кожен 4 українець працює в тіні) [14], виплата заробітних плат у «конвертах» є наслідком відсутності стимулів щодо легальної сплати податків до бюджетів усіх рівнів та соціального внеску, що є негативним

фактором впливу на зменшення доходів казни держави і місцевих бюджетів і, відповідно, не сприяє соціальному розвитку країни.

Звідси, фіскальна політика держави повинна бути спрямована на підвищення добробуту населення країни. При вдосконаленні фіскальної політики в частині її впливу на розвиток соціальної сфери, необхідно використовувати комплексний підхід, який враховуватиме економічний та політичний стан країни, обмежені фінансові ресурси, традиції, ментальність, особливості розвитку країни тощо.

Висновки. В умовах недостатнього фінансування соціальної сфери та з метою забезпечення всіх її складових необхідним розміром бюджетних коштів, фіскальна політика, перш за все, повинна бути спрямована на виконання соціальної функції та правильну розстановку пріоритетів при фінансуванні соціального розвитку країни. Для реалізації такого завдання, перш за все, необхідно забезпечити покращення наповнення бюджетів усіх рівнів. Тому, удосконалення фіскальної політики в контексті розвитку соціальної сфери, повинно бути спрямоване на використання найдієвіших інструментів фіскального механізму, які спрямовані на максимізацію доходів бюджету та ефективний, раціональний і цільовий їх розподіл з метою фінансування потреб соціальної сфери. Послідовне реформування фіскальної політики сприятиме зменшенню видатків, покращенню рівня життя населення та забезпечить розвиток соціальної сфери на рівні Європейських країн.

1. Куценко В.І. Соціальний вектор економічного розвитку: Монографія / Під наук. ред. д.е.н., проф., акад. НАН України Б.М. Данилишина. — К.: Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2010. — 734 с.;
2. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 742-VII від 21.02.2014 р.: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. — К.: Велес, 2005. — 48 с.— (Серія видань «Офіційний документ»);
3. Макроекономіка: Підручник / В. Базилевич, К. Базилевич, Л. Баластрик; за ред. В.Д. Базилевича. — К.: Знання, 2004. — 790 с.;
4. Мікроекономіка і макроекономіка: Підручник: У 2 ч. / С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна, Т. Пахомова; За заг. ред. С. Будаговської. — Вид. 4-те. — К.: Основи, 2007. — 520 с.;
5. Крисоватий А.І. Оподаткування і ринок: умови та можливості поєднання: Монографія / А.І. Крисоватий. — Тернопіль: Видавництво Карп'юка, 2000. — 246 с.;
6. Мельник В.М. Фіскальний механізм забезпечення соціального розвитку України: монографія / В.М. Мельник, І.Г. Канцур, М.М. Мельник. — Тернопіль: ФОП Осадца В.М., 2017. — 200 с.;
7. Артус М.М. Бюджетна система України: [навчальний посібник] / М.М. Артус, Н.В. Хижа. К.: Вид-во Європейського університету, 2005. — 220 с.— С. 34;
8. Чугунов І.Я., Запатріна І.В. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету / І.Я. Чугунов, І.В. Запатріна // Фінанси України. — 2008. — № 5. — С. 5–6;
9. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи: монографія / П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, З.С. Варналій [та ін.]: за ред. З.С. Варналія. — К.: Знання України, 2008. — 675 с.;
10. Офіційний сайт Державної казначейської служби України: Звітність про виконання бюджетів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>;
11. Статистичний щорічник України за 2016 рік / Офіційний сайт державної служби статистики України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>;
12. Дубровський В. Податки, які не вбивають / В. Дубровський // Дзеркало тижня. — 2014. — 7 червня. — с. 7;
13. Соціальна сфера — реформи в дії / Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/news/14614.html>;
14. З 16 мільйонів зайнятих осіб 4 мільйони громадян працюють, не сплачуючи до державного бюджету податків / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://espresso.tv/news/2017/03/20/kozhen_chetvertyy_ukrayinec_pracuyue_u_quottiniquot_ministr.

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В ХІМІЧНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

В статті досліджено проблематику актуальності корпоративної соціальної відповідальності в хімічній промисловості. Досліджено поняття сталого розвитку в контексті соціальної відповідальності бізнесу. Проаналізовано еволюцію концепції корпоративної соціальної відповідальності в хімічній промисловості. Визначено ключові аспекти реалізації міжнародної програми ResponsibleCare у світі та напрями її впровадження в Україні. Окреслено напрями участі українських хімічних підприємств в імплементації принципів програми «ResponsibleCare». Встановлено, що заходи із дотримання концепції сталого розвитку фінансуються, в основному, заводами-гігантами, тоді як малі та середні хімічні підприємства не приділяють достатньої уваги проблематиці соціальної відповідальності. Проаналізовано практики корпоративної соціальної відповідальності хімічних підприємств групи OSTCHEM. Наголошено на особливостях корпоративної соціальної відповідальності у хімічній промисловості, що зводяться до концентрації ключових екологічних ініціатив хімічних підприємств (запобігання неорганізованим викидам оксиду азоту та аміаку в атмосферу, забезпечення ефективності роботи газоочисного устаткування та зменшення викидів пилу вапняно-аміачної селітри в атмосферу, реалізація проектів, спрямованих на підвищення ефективності роботи споруд біохімічної очистки стічних вод, запобігання забрудненню оборотної води аміаком, попередження забруднення ґрунтів і ґрунтових вод, а також підвищення ефективності експлуатації артезіанських свердловин та поліпшення якості оборотної води). Визначено основні переваги участі українських хімічних підприємств у програмі ResponsibleCare. Окреслено основні проблеми реалізації концепції корпоративної соціальної відповідальності у хімічній промисловості в контексті світового досвіду.

The article explores the relevance of corporate social responsibility issues in the chemical industry. The concept of sustainable development in the context of corporate social responsibility is explored. The evolution of corporate social responsibility concept in chemical industry is analyzed. The key aspects of the international Responsible Care program execution in the world and directions of its implementation in Ukraine are determined. The directions of Ukrainian chemical enterprises participation in the implementation of the program "Responsible Care" principles are outlined. It has been established that sustainable development concepts are funded primarily by giant factories, while small and medium-sized chemical enterprises do not pay enough attention to the issue of social responsibility. The analysis of corporate social responsibility practices of the OSTCHEM group chemical companies is carried out. The features of corporate social responsibility in the chemical industry, which are reduced to the concentration of key environmental initiatives of chemical enterprises (such as prevention of unorganized nitrogen oxides and ammonia emissions into the atmosphere, ensuring the efficiency of gas treatment equipment and reducing the limestone-ammonium nitrate dust emissions, implementation of projects aimed at increasing the facilities of biochemical wastewater treatment efficiency, prevention of reversible water by ammonia contamination, decontamination of soil and groundwater contamination, as well as increasing the artesian wells operation efficiency and improving the quality of recycle water) are outlined. The main advantages of Ukrainian chemical enterprises participation in the Responsible

Care program are determined. The principal problems of corporate social responsibility concept realization in the chemical industry in the context of world experience are outlined.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, сталий розвиток, програма ResponsibleCare.

Keywords: corporatesocialresponsibility, sustainabledevelopment, ResponsibleCareprogram.

Актуальність дослідження проблематики соціальної відповідальності бізнесу в хімічній промисловості обумовлюється подвійністю бажаних та небажаних наслідків хімічного виробництва, адже хімію, починаючи від фундаментальної науки і закінчуючи технологічними процесами хімічного виробництва, можна, з однієї сторони розглядати як частину проблеми, а з іншої — як інструмент її вирішення.

Проблематика соціальної відповідальності набуває все більшої актуальності в наукових колах. Питанням соціальної відповідальності присвячено праці зарубіжних вчених Т. Вілсона, Е. Карнегі, А. Керролла, М. Крамера, М. Фрідмана, М. Портера. Серед українських всених проблематикою теоретичного обґрунтування соціальної відповідальності займалися А.М. Колот, О.А. Грішнова [1, 7], С.Я. Король [2], М.П. Буковинська [3], Г. Г. Півняк[6]. Дослідженню зарубіжного досвіду корпоративної соціальної відповідальності та можливостям його впровадження в практиці діяльності українських підприємств присвячено праці Л.А. Нападовської[4], Л.П. Петрашко[5], О.О. Шутаєвої[9]. Водночас відсутні ґрунтовні дослідження напрямів впровадження корпоративної соціальної відповідальності в різних секторах промисловості, які характеризуються певними особливостями і часто вимагають розміщення різних акцентів в імплементації соціальної відповідальності. До таких секторів, зокрема, належить хімічне виробництво, яке, крім загальних вимог соціальної відповідальності бізнесу, має особливий вплив на навколишнє середовище, а, отже, вимагає диференційованого підходу в дослідженні питань корпоративної соціальної відповідальності.

Хімічне виробництво характеризується амбівалентним впливом на суспільство та навколишнє середовище, що, як правило, проявляється у певних ризиках та вигодах. Зокрема, прогрес в хімічній промисловості призводить до поліпшення якості життя через появу корисних технологій, інноваційного потенціалу, зростання ефективності виробництва, але в той же час обумовлює деградацію навколишнього середовища (стійкі органічні забруднювачі, пластикові відходи), небажане використання хімічних речовин (хімічна зброя) або непередбачувані наслідки (аварії, катастрофи).

Для оцінки ризиків і вигод хімічного виробництва в сучасній науці та практиці було введено поняття сталого розвитку (sustainability), що має за основу концепцію посередництва між соціальними, екологічними та економічними інтересами суспільства та бізнесу. В останні роки в економічному та політичному прийнятті рішень було впроваджено відповідну нормативну базу на основі концепції сталого розвитку. Відповідно до дефініції Світової комісії з питань навколишнього середовища та розвитку (так звана комісія Брундтланд), сталий розвиток означає прагнення зберегти високу якість життя, підтримуючи діяльність, що відповідає інтересам суспільства, довкілля та економіки, не обмежуючи при цьому свободу вибору майбутніх поколінь.

Протягом останніх трьох десятиліть концепція стійкості перейшла від екологічного руху до політичного закликів щодо глобальної соціальної справедливості та колективних спроб поліпшити екологічну ситуацію в усьому світі. Так, у 2015 році Саміт з

питань сталого розвитку в Нью-Йорку запропонував Порядок денний 2030, що включали 17 цілей сталого розвитку (Sustainable Development Goals, SDG), вісім з яких можуть бути використані по відношенню до хімії (чиста вода та санітарія; доступна і чиста енергія; гідна праця та економічне зростання; промисловість, інновації та інфраструктура; сталі міста та громади; відповідальне споживання та виробництво; збереження життя під водою; збереження життя на землі). Для галузей, охоплених SDG, нові технічні можливості можуть слугувати ефективними засобами захисту від ризиків і загроз, зокрема, на основі досліджень у сфері хімії з'являються нові технології фільтрації та очищення, нові енергозберігаючі виробництва, екологічно безпечні будівельні матеріали, споживчі продукти із стійкими життєвими циклами (наприклад, з можливістю утилізації відходів), а також більш ефективне управління ресурсами, як з точки зору економіки, так і збереження навколишнього середовища.

Крім того, в останні роки пропагуються такі поняття, як «Зелена хімія» і «Стала хімія». Ці поняття пов'язані із дослідженнями, що спрямовані на підвищення економічної ефективності виробничих процесів, збереження обмежених ресурсів, надання доступу до більш дешевих або відновлюваних ресурсів, а також розробку інноваційних бізнес-моделей. З огляду на це, слідування концепції стійкої хімії окупається не тільки екологічною цінністю, але й необхідністю ведення успішного бізнесу та впровадження відповідальних інновацій.

Ключовим інструментом хімічної промисловості для досягнення стійкого розвитку, докорінної зміни виробничої культури в напрямку мінімізації шкідливих викидів в атмосферу, скорочення аварій при транспортуванні хімічних продуктів, кількості надзвичайних ситуацій та підвищення рівня безпеки праці, є міжнародна програма Responsible Care (RC). Програма RC є добровільною ініціативою та ґрунтується на галузевих стандартах і власних стандартах підприємства.

В Україні принципи RC, починаючи з 2009 р., впроваджуються в Програмі «Відповідальна турбота хімічної промисловості України». Координацію впровадження Програми здійснює національна асоціація Союз хіміків України (СХУ), яка взяла на себе зобов'язання із проведення наступних заходів з імплементації Програми [8]:

- підготовка підприємствами хімічної промисловості України декларацій про прийняття на себе зобов'язань по імплементації принципів програми «Відповідальна турбота хімічної промисловості України» та планів заходів з впровадження цих принципів на підприємстві;
- участь Союзу хіміків України в онлайн-конференціях ICCA з питань впровадження принципів міжнародної програми «Responsible Care»;
- організація семінарів з підприємствами хімічної промисловості України з питань впровадження на підприємствах нових стандартів з питань охорони праці і охорони навколишнього природного середовища;
- імплементація на підприємствах нових стандартів з питань охорони праці і охорони навколишнього природного середовища;
- організація семінарів з підготовки підприємств хімічної промисловості України для впровадження адаптованих до REACH регуляторних актів з питань безпечного поводження з хімічними речовинами;
- проведення семінарів з підприємствами різних галузей промисловості України з питань використання паспортів безпеки хімічних речовин (сумішей) у відповідності до

адаптованих регуляторних актів REACH з питань безпечного поводження з хімічними речовинами;

- проведення заходів, присвячених року хімії;
- розробка (добробка) нормативно-правових актів з питань охорони праці (НПАОП) на об'єктах з виробництва основних видів хімічної продукції;
- приведення системи охорони праці на об'єктах хімічної промисловості України у відповідності до розроблених (доброблених) НПАОП та рекомендацій Держгірпромнагляду України;
- впровадження на підприємствах заходів, направлених на ефективне використання ресурсозберігаючих технологій на виробництві, на зменшення відходів виробництва і забруднення навколишнього природного середовища.

Зобов'язання по впровадженню принципів програми «Відповідальна турбота хімічної промисловості України» прийняли на себе учасники Союзу хіміків України ПАТ «Азот», ПрАТ «Рівнеазот», ПрАТ «Севєродонецьке об'єднання Азот», ПАТ «Суміхімпром», ПАТ «Одеський припортовий завод».

Водночас слід зазначити, що заходи із дотримання концепції сталого розвитку фінансуються, в основному, заводами-гігантами, тоді як малі та середні хімічні підприємства не приділяють достатньої уваги проблематиці соціальної відповідальності. Найбільш активно принципи сталого розвитку в хімічній промисловості впроваджують підприємства групи OSTCHEM (табл. 1)

Таблиця 1

Практики корпоративної соціальної відповідальності (КСЦ) хімічних підприємств групи OSTCHEM

Напрямок КСЦ	ПАТ «Концерн Стирол»	ПАТ «Азот» (м. Черкаси)	ПАТ «Рівнеазот»	ПрАТ «Севєродонецьке»	АТ «Нітроферт»
Екологія	фінансування екоініціатив, зменшення на 20% викидів пилу селітри у цеху виробництва аміачної селітри	модернізація очисних споруд, якими користуються також комунальні служби міста (21 млн грн.) Щорічне фінансування модернізації та підтримки природо-охоронних об'єктів в сумі понад 6 млн грн.	фінансування екологічних проєктів, спрямовані на запобігання ймовірних неорганізованих викидів оксиду азоту в атмосферу та ремонт насосно-обладнання артезіанських свердловин. У 2012 році стала до ладу парова турбіна, яка перетворює пару на електроенергію, яку надалі споживає це підприємство	втілює низку «зелених проєктів» Вже змонтовано дві аспіраційні системи для відсмоктування пилу аміачної селітри та карбаміду, що зменшить шкідливі викиди у атмосферу на 10%.	Програма досягнення цільових екологічних показників, капітальний ремонт печі первинного реформінгу з метою зниження витрати природного газу на спалювання, зниження викидів NOX до 0,69 кг/т аміаку, заходи, спрямовані на очищення води та зменшення стоків

Соціальна інфраструктура	придбання необхідного обладнання для мед установ, в тому числі для інтернатів дітей-інвалідів	шефство над десятима міськими школами	будівництво дитячих гральних майданчиків	фінансування міського Будинку культури хіміків	придбання необхідного обладнання для мед установ, в тому числі для інтернатів дітей-інвалідів
Освіта та наука	сприяння розвитку середньо-спеціальної та вищої освіти в Україні, приділяючи особливу увагу підготовці кадрів для хімічної промисловості; програма «Підтримка шкільної хімічної освіти»: проведення всеукраїнських шкільних олімпіад з хімії серед старшокласників, надання допомоги українській національній команді школярів, яка щорічно бере участь у Міжнародній хімічній олімпіаді, спеціальні стипендії для найкращих вчителів з хімії у школах.				
Персонал	програми розвитку молодих працівників та навчання усього персоналу новітнім технологіям				
Здоров'я та спорт	підтримка спортивну команду з міні-футболу на національних та міжнародних змаганнях	поетапний ремонт головного міського спорткомплексу		доброчинну підтримку спортивним закладам міста	
створення спортивних клубів та секцій					

Ключові екологічні ініціативи хімічних підприємств спрямовано на запобігання можливим неорганізованим викидам оксиду азоту та аміаку в атмосферу, забезпеченню ефективності роботи газоочисного устаткування та зменшенню викидів пилу вапняно-аміачної селітри в атмосферу, реалізацію проектів, спрямованих на підвищення ефективності роботи споруд біохімічної очистки стічних вод, запобігання забрудненню оборотної води аміаком, попередження забруднення ґрунтів і ґрунтових вод, а також підвищення ефективності експлуатації артезіанських свердловин та поліпшення якості оборотної води.

Участь у Програмі РС позитивно впливає на світовий імідж виробників хімічної продукції, а тому приєднання до Програми має сенс не лише для підприємств, що входять до Союзу хіміків України, але й для інших підприємств хімічної промисловості. Удосконалення діючих систем менеджменту хімічних підприємств у напрямку наближення їх до міжнародних стандартів зможуть сформувати у майбутньому потужні сигнали для інвесторів.

Основними проблемами реалізації концепції корпоративної соціальної відповідальності у хімічній промисловості є:

- проблема гармонізації паспортів безпеки, і класів небезпеки хімічних речовин, яка може бути розв'язана завдяки широкому застосуванню баз даних та інформаційних технологій;
- завдання ефективного використання нового типу промислових активів, розподілення витрат підприємств при справедливому ціноутворенні цих промислових активів і економічних механізмів, що запроваджені в Європі після введення в дію Європейської директиви (2003/87/ЕС);
- імплементація міжнародного європейського проекту щодо використання водню для промислового видобутку газу із вугільних родовищ, якій має статус пріоритетного проекту у напрямку виконання програми енергетичної безпеки в Європі.

Водночас слід наголосити про важливість проблематики сталого розвитку і на макрорівні. Насамперед це стосується удосконалення нормативної бази хімічної галузі. На сьогоднішній день відсутнє цілісне, системне бачення нормативно-правових вимог галузевого законодавства з врахуванням динаміки змін міжнародних законодавчих норм, внаслідок чого національні виробники хімічної продукції перебувають в ситуації втраченої конкурентоспроможності. Тому співпраця на рівні професійних асоціацій, конкретних підприємств, спеціалістів зможе довести до всіх працівників галузі принципи пріоритетної програми ООН «ResponsibleCare» і аналогічної програми «Відповідальна турбота хімічної промисловості України».

1. *Колот А.М.* Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А.М. Колот // *Економічна теорія*. – 2013. – № 4. – С. 5-26;
2. *Король С.Я.* Соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку [Текст] : монографія / С.Я. Король ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 415 с.;
3. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу [Текст] : монографія / [під заг. ред. М. П. Буковинської]. – Київ : Компринт, 2015. – 296 с.;
4. *Нападовська Л.А.* Європейський досвід корпоративної соціальної відповідальності та екологічного менеджменту (на прикладі Німеччини) [Електронний ресурс] / Л.А. Нападовська // *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. – 2012. – №2- Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29837/1/Napadovska.pdf>;
5. *Петрашко Л.П.* Корпоративна соціальна відповідальність в українській бізнес практиці [Електронний ресурс] / Л.П. Петрашко. – Режим доступу: http://ierjournal.com/journals/14-15/2011_6_Petrashko.pdf;
6. Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян [Текст] : монографія : [у 2 т.] / за заг. ред. проф. Г. Г. Півняка ; Держ. вищ. навч. закл. «Нац. гірн. ун-т» [та ін.]. – Дніпропетровськ : НГУ, 2014;
7. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2011;
8. Союз хіміків України [Офіційний сайт] - Режим доступу: <http://chemunion.org.ua/uk/>;
9. *Шутаєва О.О.* Соціальна відповідальність в досягненні конкурентоспроможності підприємства / О.О. Шутаєва // *Культура народів Причорного моря*. – 2014. – № 273. – С. 73-78.

УДК 336.581.005.336.4

Б.М. Пісний, С.М. Гинда, Х.В. М'якуш

МОНІТОРИНГ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто особливості фінансового забезпечення процесу управління інтелектуальною капіталізацією економіки України. Проведено аналіз динаміки фінансування її окремих складових за рахунок фондів державного бюджету, грантів та в рамках державних цільових наукових і науково-технічних програм. Запропоновано шляхи подолання недоліків фінансового забезпечення процесів управління інтелектуальною капіталізацією економіки.

The essence of the process of management of intellectual capitalization of the economy is revealed. The subject of the provision of this management is singled out. The essence of financial support in the process of managing intellectual capitalization of the Ukrainian economy is updated, the rational allocation and use of financial resources affects its effectiveness. The dynamics of financing of the components of intellectual capitalization of the Ukrainian economy such as scientific and scientific-technical activity, state targets scientific and scientific-technical programs, expenditures on scientific and technical developments according to priority directions are analyzed. It is determined that financial support of these spheres of activity is carried out at the expense of funds of the state budget, grants and within the framework of state targets scientific and scientific and technical programs. It is recommended to the state authorities the following ways of solving this issue: to increase financing of the scientific sphere; increase expenditures for basic research; to increase the amount of financing applied research and scientific and technical development; active ly attract funds from domestic and foreign customers and carry out a financial support reform.

Ключові слова: інтелектуальна капіталізація економіки, фінансове забезпечення процесу управління інтелектуальною капіталізацією економіки, сектор наукових досліджень і розробок

Keywords: intellectual capitalization of the economy, financial provision of the process of management of intellectual capitalization of the economy, research and development sector

Постановка проблеми. Сьогодні економіка в усьому світі та в Україні зокрема диктує свої вимоги до процесів управління інтелектуальною капіталізацією економіки. Очевидно, що вирішення проблеми формування процесів управління інтелектуальною капіталізацією вітчизняної економіки пов'язано з такими найважливішими науковими та практичними завданнями, як підвищення конкурентоспроможності, модернізація української економіки, ефективне використання національного інтелектуального потенціалу, які можна вирішити за допомогою фінансового забезпечення.

Управління інтелектуальною капіталізацією економіки є складним процесом впливу держави та інших суб'єктів на покращення освіти, науки, здоров'я, культури, загалом якості життя населення нашої держави.

Фінансове забезпечення є важливим елементом процесу управління інтелектуальною капіталізацією економіки України, оскільки раціональне розподілення та використання фінансових ресурсів впливає на її ефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових публікаціях представлені різні погляди на тлумачення поняття, щодо сутності інтелектуального капіталу, його фінансового забезпечення так вагомий внесок у дослідження зробили Грішнова О., Козловський А. [1], Гава Ю. [2], Данилишин Б., Куценко В. [3], Кендюхов О. [4], Чухно А. [5], Стюарт Т. [6], Свейбі К. [7], Гальків Л. [9] та інші. Однак, досліджуване питання потребує подальшої систематизації та вивчення.

Мета статті. Провести моніторинг складових фінансового забезпечення процесів управління інтелектуальною капіталізацією економіки за рахунок фондів державного бюджету, грантів та в рамках державних цільових наукових і науково-технічних програм та запропонувати шляхи подолання недоліків.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі управління процесами інтелектуальної капіталізації економіки є визначальним фактором конкурентоспроможності країни, в іншому разі відбувається гальмування розвитку високотехнологічних галузей, зменшення кваліфікованості робочої сили, що зумовлює зростання загроз національній безпеці. Управління процесами інтелектуальної капіталізації економіки здійснюється суб'єктами, які представлені на рис. 1.

Рис. 1. Суб'єкти забезпечення управління процесами інтелектуальної капіталізації економіки
Джерело: узагальнено на основі [1-3, 5-9].

Ми погоджуємося із вченням І. Козія [8] та проведемо аналіз фінансового забезпечення окремих елементів інтелектуальної капіталізації фінансовими ресурсами з державного бюджету. Створення ефективного фінансового забезпечення процесів управління інтелектуальною капіталізацією, на нашу думку, залежить від впорядкування окремих ресурсів, які подано на рис. 2. Як бачимо фінансові аспекти розвитку економіки держави повинні бути забезпечені регламентуючими актами органів державної влади, місцевого самоврядування в регіонах та стабільністю законодавства для всіх суб'єктів права.

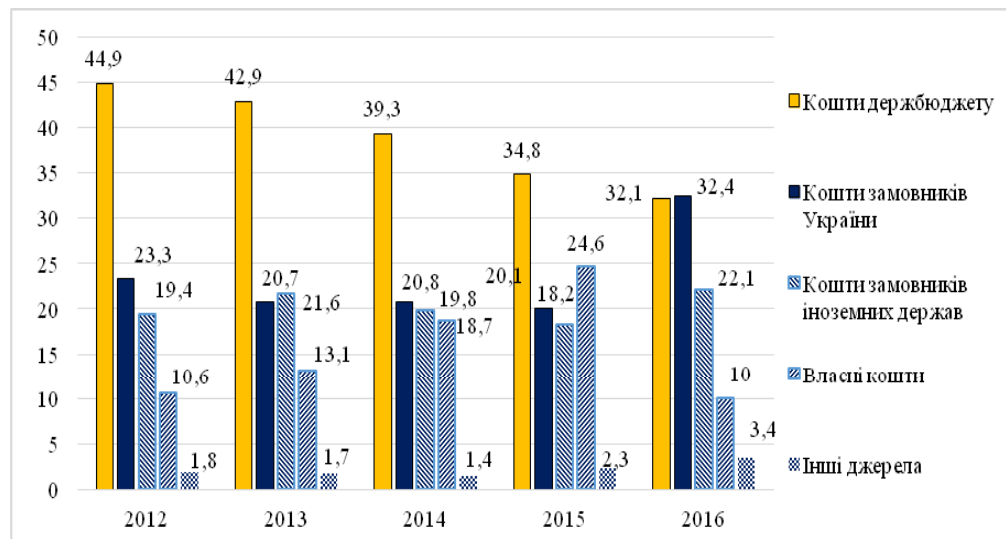

Рис. 2. Процес управління фінансовим забезпеченням інтелектуальної капіталізації економіки
Джерело: авторська розробка.

Оскільки інтелектуальну капіталізацію характеризують в основному такі окремі складові як наукова та науково-технічна діяльність, саме тому проаналізуємо динаміку їх фінансування. Фінансове забезпечення цих сфер діяльності здійснюється в основному за рахунок фондів державного бюджету, грантів та в рамках державних цільових наукових і науково-технічних програм. Основою зростання економіки та забезпечення конкурентоспроможності країни є фінансове забезпечення сектору наукових досліджень і розробок.

Науково-технічна політика України сьогодні здійснює моніторинг виконання наукових досліджень і розробок та визначає пріоритетні напрями розвитку науки і технологій. Проведення аналізу фінансування наукової та науково-технічної діяльності ми здійснюємо на основі показників, які відображають грошові потоки наукової сфери в Україні.

Динаміка структури фінансування наукової та науково-технічної діяльності в Україні, подано на рис. 3. Як бачимо, у 2016 р. фінансування зменшилося за рахунок коштів державного бюджету порівняно з 2012 р. зменшилося на 12,8 %. Спостерігаємо збільшення коштів іноземних замовників (з 19,4 % у 2012 р. до 22,1 % у 2016 р.), та коштів вітчизняних замовників (23,3% у 2012 р., 32,4 % у 2016 р.) [10].

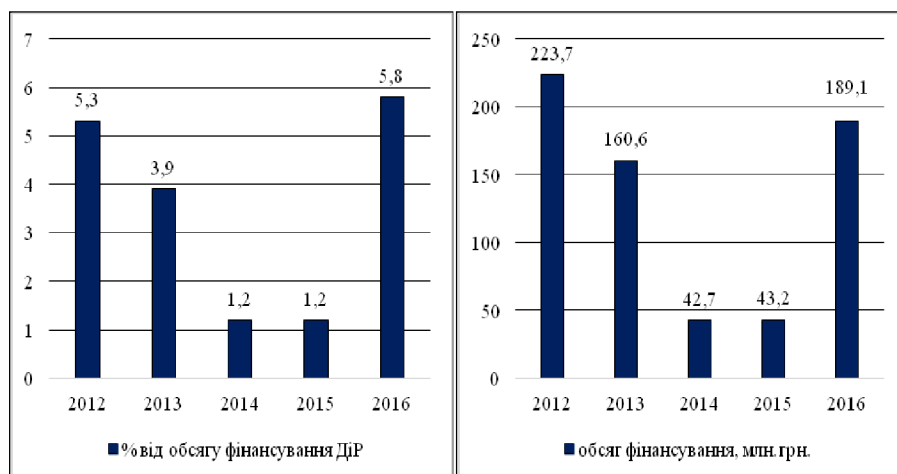

Рис. 3. Динаміка структури фінансування наукової та науково-технічної діяльності за джерелами протягом 2012-2016 років, %
Джерело: складено на основі [10].

Світовою практикою підтверджена також перспективність програмно-цільового управління наукою, яке впроваджено в Україні та узгоджено в рамках державних цільових наукових і науково-технічних програм (ДЦНТП). Необхідні для цього ресурси дають можливість забезпечити ефективність реалізації проектів, програм при мінімальному використанні матеріальних та інтелектуальних ресурсів.

Аналіз фінансування проектів ДЦНТП за рахунок фонду державного бюджету в Україні за останні п'ять років свідчить, що частка бюджетного фінансування дер-

жавних цільових наукових та науково-технічних програм у загальному фінансуванні наукові дослідження і розробки (ДіР), що є основною рушійною силою інновацій, не перевищувала за останні 5 років 7,0 %. Як показує динаміка фінансування проектів ДЦНТП за загальним фондом державного бюджету, у 2016 р. обсяг його на 4,6 % збільшився порівняно з 2015 р. (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка фінансування проектів ДЦНТП за рахунок загального фонду державного бюджету протягом 2012-2016 років
Джерело: складено на основі [10].

Фінансування проектів ДЦНТП здійснювалося за 5 бюджетними програмами головних розпорядників бюджетних коштів, згідно яких у 2016 р. найбільший обсяг фінансування (93,6 %) припадає на Державне космічне агентство (ДКА), а найменший (0,59 %) на Національну академію медичних наук (НАМН) [9]. Обсяг фінансування програм і проектів у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва за рахунок загального фонду державного бюджету подано на рис. 5, як бачимо найбільший обсяг фінансування міжнародних проектів за досліджуваний період спостерігається у 2012 році і становить 42,05 млн. грн., найменший у 2016 році – 2,93 млн. грн.

Фінансування фундаментальної науки здійснюється за рахунок бюджетних коштів. Відтак у 2016 році на наукову діяльність було скеровано кошти 10 головних розпорядників за одинадцятьма бюджетними програмами.

Динаміку фінансування фундаментальних наукових досліджень подано на рис. 6.

Можна спостерігати падіння фінансування фундаментальних досліджень протягом досліджуваного періоду на 588,3 млн. грн., що призводить до зниження інноваційного розвитку країни.

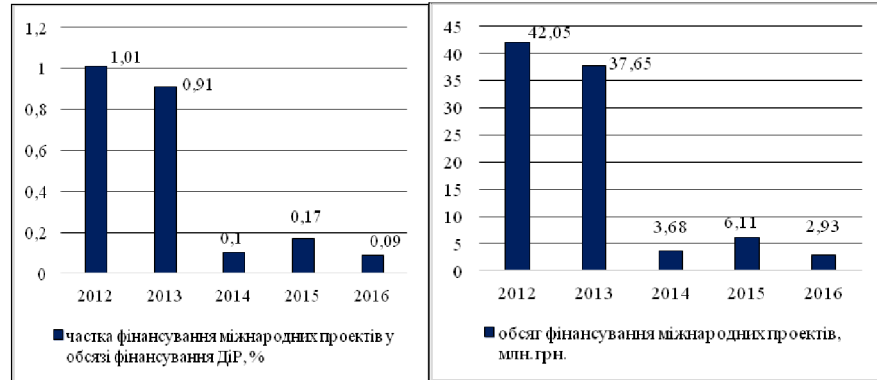

Рис. 5. Динаміка обсягів фінансування проєктів у межах міжнародного науково-технічного співробітництва за рахунок загального фонду протягом 2012-2016 років

Джерело: складено автором на основі [10].

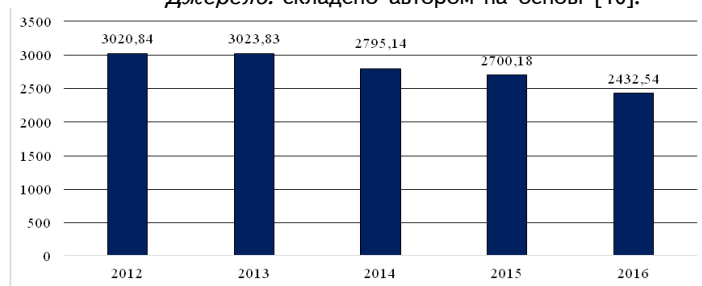

Рис. 6. Динаміка фінансування фундаментальних наукових досліджень за рахунок загального та спеціального фондів протягом 2012-2016 років, млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [10].

Водночас детальніше варто розглянути розподіл видатків на науково-технічні розробки за пріоритетними напрямками, які подані на рис. 7.

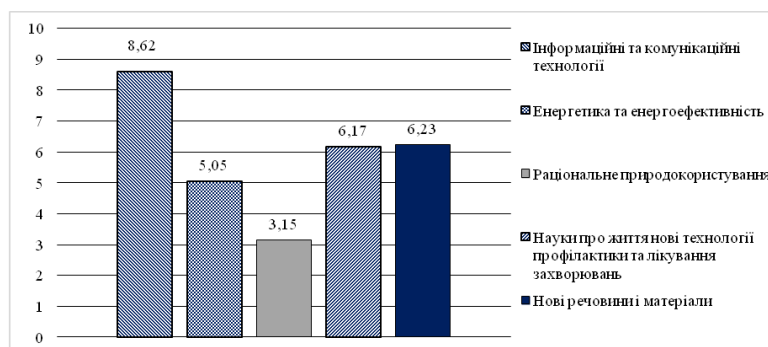

Рис. 7. Видатки на виконання науково-технічних розробок за пріоритетними напрямками за 2016 рік, млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [10].

Як свідчать дані діаграми найбільші видатки на виконання науково-технічних розробок 8,62 млн. грн. надано на пріоритетний напрям «Інформаційні та комунікаційні технології», а найменша на «Раціональне природокористування» 3,15 млн. грн.

Висновок. На основі моніторингу фінансового забезпечення процесів управління інтелектуальною капіталізацією економіки України можна зробити висновки: фінансування наукової та науково-технічної діяльності в Україні не відповідає потребам ринкової економіки. Для вирішення цього питання ми пропонуємо державним органам наступні шляхи вирішення цього питання: збільшити фінансування наукової сфери; збільшити видатки на виконання фундаментальних досліджень; збільшити обсяги фінансування прикладних досліджень та науково-технічних розробок; активно залучати кошти вітчизняних та іноземних замовників та провести реформу фінансового забезпечення.

1. *Гришнова О., Козловський А.* Інтелектуальний капітал України: інтегральна оцінка й порівняльний аналіз // Україна: аспекти праці. 2014. № 1. С. 3–9; 2. *Гава Ю.В.* Інтелектуальний капітал – шлях до економічного зростання України // Актуальні проблеми економіки. 2006. №4. С. 129–134; 3. *Данилишин Б., Куценко В.* Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання // Економіка України. 2006. №1. С. 71–79.
4. *Кендюхов О.В.* Ефективне управління інтелектуальним капіталом: монографія. Донецьк: ДонУЕП, 2008. 359 с.; 5. *Чухно А.* Інтелектуальний капітал: сутність форми і закономірності розвитку // Економіка України. 2002. №11. С. 48–54; 6. *Stewart T.A.* The Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. N.-Y.-L., 1997. P. 270; 7. *Sveiby K.* Measuring Intangibles and Intellectual Capital – An Emerging First; 8. *Козій І.С.* Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму // НЛТУ. 2008. № 18.9. С. 223–229; 9. *Гальків Л.І.* Наукові дослідження з проблем людського капіталу в Україні: обґрунтування актуальності проблематики його втрат / Л. І. Гальків // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький: Хмельницький національний ун-т. – Серія: Економічні науки. – 2012. – № 3. Т.1. – С. 88–93; 10. Аналітична довідка / Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2016 рік. Київ, 2016. URL: <http://mon.gov.ua/content/Діяльність/Наука/2-3-ad-kmu-2016.pdf>.

ОЦІНЮВАННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено оцінювання стійкого розвитку підприємств машинобудування з позиції економічної складової. Досліджені такі основні показники розвитку підприємств машинобудування, як обсяги виробництва та реалізації продукції, фінансові результати діяльності та рівень рентабельності підприємств галузі, а також стан основних засобів.

Оскільки підприємства машинобудування являють собою цілий складний комплекс взаємодії різних галузей, то оцінювання розвитку у статті проведено за видами діяльності: виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, виробництво електричного устаткування, виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань, виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів. Було встановлено, що для кожного виду діяльності характерні певні особливості у тенденціях та закономірностях розвитку.

Проведене оцінювання доводить, що для розвитку підприємств машинобудування характерні такі негативні риси, як розбалансованість і нестійкість, про що свідчить нерівномірна динаміка обсягів виробництва та реалізації готової продукції, фінансових результатів та рентабельності операційної діяльності; стримує розвиток підприємств машинобудування також високий рівень зношеності основних засобів.

The article assesses the sustainable development of mechanical engineering enterprises from the standpoint of the economic component. The following basic indicators of the development of mechanical engineering enterprises, such as volumes of production and sales of products, financial results of activities and the level of profitability of enterprises in the industry, as well as the state of fixed assets, were investigated.

Since engineering companies represent a complex complex of interactions of different industries, the development assessment in the article was conducted by type of activity: computer manufacturing, electronic and optical products, production of electrical equipment, production of machinery and equipment not attributed to other groups, production of motor vehicles, trailers and semi-trailers and other vehicles. It was found that for each activity there are certain features in trends and laws of development.

The conducted evaluation shows that for the development of mechanical engineering enterprises, such negative features as imbalances and instability are characteristic, as evidenced by the uneven dynamics of production volumes and sales of finished products, financial results and profitability of operating activities; constrains the development of mechanical engineering enterprises and the high level of depreciation of fixed assets.

Ключові слова: підприємства машинобудування, стійкий розвиток, тенденції та закономірності розвитку, обсяги виробництва та реалізації, фінансові результати діяльності, рентабельність, ступень зносу основних засобів.

Key words: mechanical engineering enterprises, sustainable development, trends and patterns of development, production and sales volumes, financial performance, profitability, degree of depreciation of fixed assets

Постановка проблеми. Машинобудування є важливою галуззю економіки України, розвиток якої забезпечує підвищення рівня соціально-економічного стану країни у цілому, а перехід підприємств машинобудування до стійкого розвитку надасть поштовх до стійкого розвитку України взагалі. Разом з тим, сучасні умови господарювання, що характеризуються нестабільністю зовнішнього середовища, постійними трансформаційними процесами у суспільстві як на глобальному рівні, так і на рівні країни, інтеграційними процесами до світового господарства, ускладнюють стійкий розвиток підприємств машинобудування. У зв'язку з цим, забезпеченню стійкого розвитку підприємств машинобудування сприяє постійний систематичний моніторинг основних показників їх економічного розвитку з метою визначення тенденцій та закономірностей, що склалися в процесі їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню стійкого економічного розвитку підприємств машинобудування присвячували свої праці такі науковці, як Б. М. Андрушків, Л. М. Мельник, О. Б. Погайдак, О. Мазуренко, Л. Є. Довгань, Г. А. Мохонько, Л. Л. Ведута та інші. Незважаючи на велику кількість досліджень, питання стійкого розвитку підприємств машинобудування залишається актуальним, що пов'язано з постійними змінами у політичному та бізнес-середовищі, зростанням конкуренції та економічною глобалізацією.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінювання економічного розвитку підприємств машинобудування, основних тенденцій та передумов стійкого економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Машинобудування в Україні є складним процесом взаємодії різних галузей та виробництв, а також держаної політики у цілому. Підприємства машинобудування включають: сільськогосподарське машинобудування, транспортне машинобудування, яке, у свою чергу, поділяється на автомобіле-, судно-, вагоно-, тепловозо-, літакобудування та інше. Всі підприємства машинобудування об'єднують в одне ціле спільні технології, сировина, матеріали та кінцеве призначення готової продукції.

Підприємства – виробники машин та устаткування для **легкої і харчової промисловості** розташовані переважно у центрах розвитку легкої та харчової галузі. Підприємства машинобудування, що виробляють устаткування для харчової промисловості розташовані переважно у таких містах, як Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Запоріжжя, Полтава, Маріуполь, Черкаси, Сміла, Львів, Мелітополь, Ужгород. Підприємства-виробники устаткування для легкої промисловості розташовані переважно у таких містах, як Харків, Київ, Полтава, Чернівці, Херсон, Мелітополь, Одеса, Івано-Франківськ, Фастов, Бердичев, Чернігов, Кам'янець-Подільськ та ін.

Продукція машинобудівної галузі представлена такими видами: виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, виробництво електричного устаткування, виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань, виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів.

Для визначення тенденцій та закономірностей економічного розвитку машинобудівної галузі проаналізуємо обсяги виробництва та реалізації продукції, фінансові результати діяльності галузі, рівень рентабельності галузі, а також стан основних засобів за 10 років.

Дослідження обсягів виробництва та реалізації продукції підприємств машинобудування за 2008 – 2017рр. наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз обсягів виробництва та реалізації продукції підприємств машинобудування за 2008 – 2017рр.

№ з/п	Показники	Роки									
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Машинобудування, млн. грн	121780	85837	97060	130853	140544	113931	94092	103713	51005	150425
1.1.	У % до попереднього року	-	70	113	135	107	81	83	110	49	295
	У т.ч.:										
2	Виробництво комп'ютерів, електричного устаткування млн. грн	25581	24505	22447	28245	30018	29341	26558	28429	14624	39696
2.1.	У % до попереднього року		96	92	126	106	98	91	107	51	271
3	Виробництво машин і устаткування млн. грн	37272	34246	30609	37623	37568	34782	29713	37509	19492	51122
3.1.	У % до попереднього року		92	89	123	100	93	85	126	52	262
4	Виробництво транспортних засобів млн. грн	58928	27083	44002	64981	72953	49803	37818	37770	16886	59599
4.1.	У % до попереднього року		46	162	148	112	68	76	100	45	353

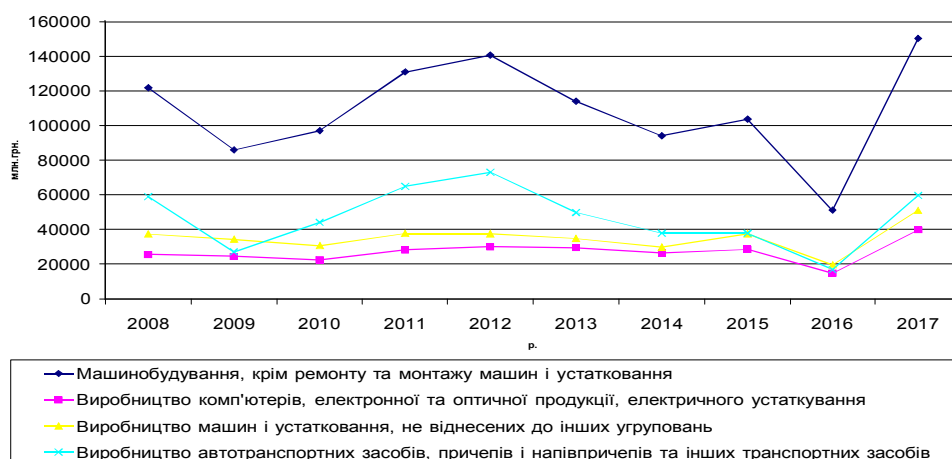
* Розроблено автором за даними 2-9

Дослідження обсягів виробництва та реалізації продукції підприємств машинобудівної галузі за 2009 – 2017 рр. свідчать про їх стрибкоподібну динаміку. Якщо, протягом 2009 – 2012 рр. відбувалося зростання обсягів виробництва та реалізації продукції (на 13% у 2010р. порівняно з 2009р., на 35% у 2011р. порівняно з 2010р. та на 7% у 2012 р. порівняно з 2011р.), то у 2013 -2014 рр. відбулося їх скорочення (на 19% у 2013 р. порівняно з 2012 р. та на 17% у 2014р. порівняно з 2013 р.). Падіння обсягів виробництва та реалізації продукції у цей період пов'язано як з політичною нестабільністю у країні, порушенням економічних зв'язків та військовими діями на сході України, так і скороченням кількості підприємств машинобудування, що знаходяться на території зони АТО та Криму. У 2015р. обсяги виробництва зростають на 10% порівняно з 2014р., але знижуються на 51% у 2016р. У 2017р. обсяги

виробництва та реалізації продукції підприємствами галузі машинобудування суттєво зростають (на 195% порівняно з 2016р.), що пов'язано з поживленням економіки України після спаду у 2014р., поступовим налагодженням торгівельних зв'язків, певною політичною стабілізацією.

Динаміка обсягів виробництва та реалізації продукції машинобудівної галузі за 2008-2017рр. наведено на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка обсягів виробництва та реалізації продукції машинобудівної галузі за 2008-2017рр. [розроблено автором за даними 2-10]

На рис. 1. чітко простежується стрибкоподібна динаміка обсягів виробництва та реалізації продукції машинобудування. Причому, у підприємств, що здійснюють виробництво машин та устаткування, не віднесених до інших угруповань, падіння обсягів виробництва та реалізації продукції відбувалось протягом 2012 – 2014рр. та у 2016р., а у підприємств, що здійснюють виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції падіння обсягів відбувалось протягом 2012 – 2016 рр. Не дивлячись на те, що обсяги виробництва та реалізації продукції машинобудівної галузі зростають у 2017р. порівняно з 2010р., стрибкоподібна динаміка обсягів протягом 2010-2017рр. свідчить про розбалансований, нестійкий розвиток підприємств машинобудування.

Наступним показником, що характеризує тенденції стійкого розвитку підприємства є фінансові результати діяльності. Дослідження фінансових результатів діяльності підприємств машинобудування за 2008 – 2017 рр. наведено у таблиці 2.

За даними таблиці 2 видно, що протягом 2008 – 2013 рр. загальним фінансовим результатом підприємств машинобудування був прибуток, протягом 2014 – 2015 рр. — збиток. Очевидно, що отримання підприємствами машинобудування збитку у цей період пов'язано зі скороченням обсягів виробництва та зниженням ефективності діяльності. У 2016-2017рр., у зв'язку зі збільшенням обсягів виробництва і реалізації продукції загальним фінансовим результатом підприємств машинобудування був прибуток.

Таблиця 2

**Аналіз фінансових результатів діяльності підприємств машинобудування
за 2008 – 2017 рр.**

№ з/п	Показники	Роки									
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Фінансовий результат до оподаткування, млн. грн	705	1921	6859	14638	13323	5527	-20502	-12652	1696	9023
1.1.	У % до попереднього року		273	357	213	91	41	-371	62	-13	532
	У т. ч.:										
2	Виробництво електронної продукції, електричного устаткування млн.грн	225	2002	776	1787	2080	1115	-6028	-3350	1565	3078
2.1.	У % до попереднього року		892	39	230	116	54	-541	56	-47	197
3	Виробництво машин і устаткування млн.грн	919	1406	1930	2399	2132	1369	-3891	-2803	1519	2645
3.1.	У % до попереднього року		153	137	124	89	64	-284	72	-54	174
4	Виробництво транспортних засобів млн.грн	-439	-1487	4154	10451	9111	3043	-10582	-6499	-1388	3301
4.1.	У % до попереднього року		339	-279	252	87	33	-348	61	21	-238

* Розроблено автором за даними 2-10

Необхідно також зазначити, що підприємства, які здійснюють виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції отримали збиток у 2014 – 2015рр.р., а підприємства, що виробляють машини та устаткування, не віднесених до інших груп, отримували збиток протягом 2008 – 2009 рр. та 2014 – 2016 рр.

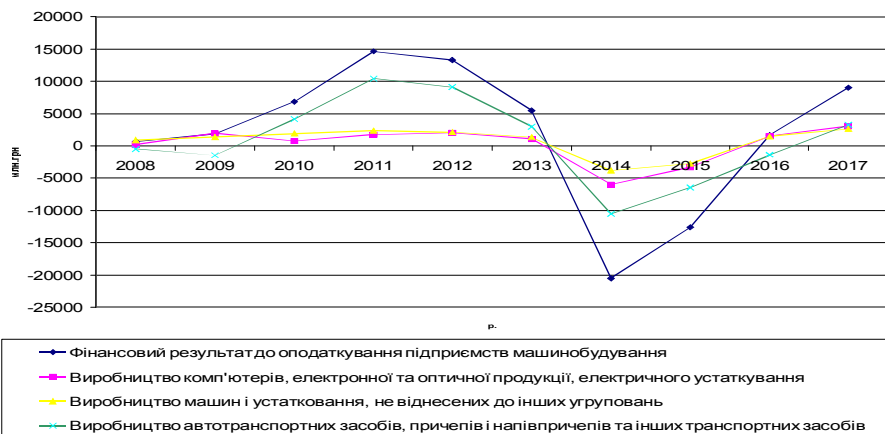
Динаміка фінансових результатів діяльності підприємств машинобудування за 2008 – 2017 рр. наведена на рис. 2.

На рис. 2. видно, що протягом 2008 – 2017рр. динаміка фінансових результатів, як і у випадку з обсягами виробництва, мала стрибкоподібний характер, що свідчить про нестійкий розвиток підприємств машинобудування.

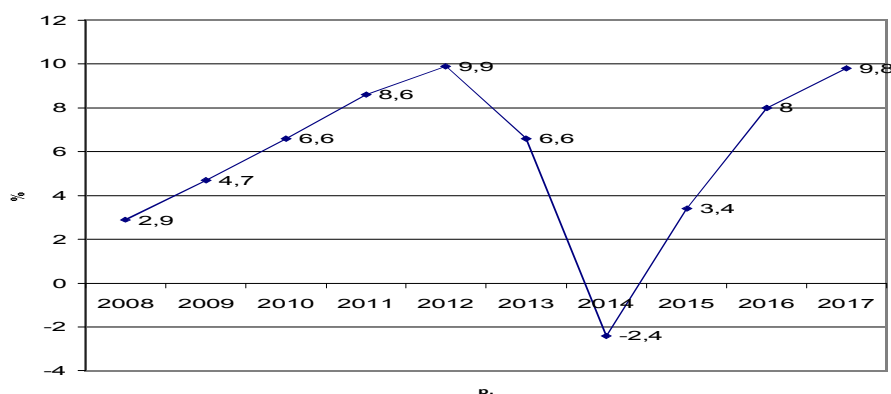
Важливим показником стійкого економічного розвитку підприємств машинобудівної галузі є рентабельність операційної діяльності.

Динаміка рентабельності операційної діяльності підприємств машинобудування за 2008 – 2017 рр. наведена на рис. 3

За даними рис. 3 видно, що протягом 2008 – 2012 рр. рентабельність операційної діяльності підприємств машинобудування зростає з 2,9% до 9,9%; у 2013р. значення показника рентабельності скорочується до рівня 2010р. та становить 6,6%, а у 2014р. рентабельність набуває від'ємного значення та становить -2,4%, що пов'язано з отриманням збитку від операційної діяльності підприємствами машинобудування. Протягом 2015 – 2017 рр. рентабельність операційної діяльності підприємств машинобудування зростає з 3,4% у 2015р. до 9,8% у 2017р., що пов'язано з зростанням прибутку від операційної діяльності підприємств машинобудування.

Рис. 2. Динаміка фінансових результатів діяльності підприємств машинобудування за 2008 – 2017 рр. [розроблено автором за даними 2-10]

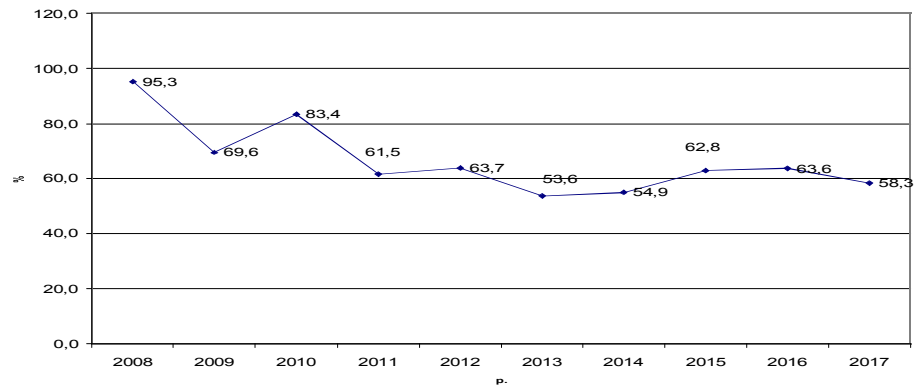

Рис. 3. Динаміка рентабельності операційної діяльності підприємств машинобудування за 2008 – 2017 рр. [розроблено автором за даними 2-10]

Важливим показником стійкого економічного розвитку підприємств машинобудування є стан основних засобів.

Динаміка ступеня зносу основних засобів підприємств машинобудування за 2008 – 2017 рр. наведено на рис. 4.

Дані дослідження динаміки ступеня зносу, наведені на рис. 4 свідчать про високий ступінь зносу основних засобів підприємств машинобудування, який у 2017р. становив 58,3%. Позитивним є значне скорочення ступеню зносу основних засобів порівняно з 2010р., який складав у 2010 р. 83,4%, проте, протягом 2011 – 2017 рр. становив більше 50%, що значно погіршує конкурентоздатність вітчизняних підприємств машинобудівної галузі, а відповідно й їх фінансові результати.

Рис. 4. Ступінь зносу основних засобів підприємств машинобудування за 2008 – 2017 рр. [розроблено автором за даними 2-12]

Висновки.

За результатами дослідження основних показників розвитку, тенденцій та передумов формування стійкого розвитку підприємств машинобудування можна зробити наступні висновки.

1. Стрибокподібна динаміка обсягів виробництва і реалізації продукції, фінансових результатів та рентабельності діяльності підприємств машинобудування протягом 2010-2017рр. свідчить про розбалансований, нестійкий їх розвиток.

2. Протягом 2008 – 2013 рр. загальним фінансовим результатом підприємств машинобудування був прибуток, у 2014 – 2015 рр. — збиток, що пов'язано зі скороченням обсягів виробництва та зниженням ефективності діяльності; у зв'язку зі збільшенням обсягів виробництва і реалізації продукції у 2016-2017рр. загальним фінансовим результатом підприємств машинобудування був прибуток. Отримання підприємствами машинобудування у 2016-2017рр. прибутку і позитивна його динаміка є безумовно, позитивним і оптимістичним.

3. Ступінь зносу основних засобів протягом досліджуваного періоду становив більше 50%, що значно погіршує конкурентоздатність вітчизняних підприємств машинобудівної галузі, а відповідно їх фінансові результати та стримує стійкий економічний розвиток підприємств.

Проведене дослідження вказує на нестійкий та розбалансований розвиток підприємств машинобудування. Тенденції розвитку підприємств машинобудування свідчать про необхідність розробки та впровадження такого механізму їх розвитку, який би надав їм можливості оперативного та адекватного реагувати на збурювання зовнішнього середовища, а також забезпечив поступове й послідовне економічне зростання, і обумовлюють необхідність подальшого дослідження у напрямку розробки механізму стійкого розвитку підприємств.

1. Статистичний збірник «Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності» / [Електронний ресурс]. – К.: Державна служба статистики України, 2009. – 313 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 2. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання» / [Електронний ресурс]. – К.: Державна служба статистики України, 2010.

- 424 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 3. Статистичний збірник «Діяльність суб`єктів господарювання» / [Електронний ресурс]. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 431 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 4. Статистичний збірник «Діяльність суб`єктів господарювання» / [Електронний ресурс]. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 445 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 5. Статистичний збірник «Діяльність суб`єктів господарювання» / [Електронний ресурс]. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 447 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 6. Статистичний збірник «Діяльність суб`єктів господарювання» / [Електронний ресурс]. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 435 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 7. Статистичний збірник «Діяльність суб`єктів господарювання» / [Електронний ресурс]. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 455 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 8. Статистичний збірник «Промисловість України в 2007 – 2010 роках» / [Електронний ресурс]. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 307 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 9. Сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 10. Статистичний збірник «Основні засоби України за 2000-2010 роки» [Електронний ресурс]. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 293с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 11. Статистичний бюлетень «Основні засоби України за 2014 рік» [Електронний ресурс]. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 19с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 65.012

О.О. Лаврова, Т.М. Погоріла

СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ

В статті проаналізовано роль і місце стратегічного аналізу при плануванні діяльності підприємства та прийнятті управлінських рішень. Автором визначено роль податкового навантаження у системі зовнішніх факторів діяльності підприємства та його вплив на перспективи аналізу. У статті розкрито основні методи здійснення стратегічного аналізу впливу зовнішніх факторів та етапи його реалізації. В результаті автором обґрунтовано, що аналіз державної податкової політики є невід'ємним компонентом стратегічного аналізу діяльності підприємства.

The article analyzes the role and place of strategic analysis in planning of enterprise activity and making managerial decisions. The author defined the role of the tax burden in the system of external factors of the enterprise and its impact on the prospects of analysis. The article describes the main methods of carrying out a strategic analysis of the influence of external factors and the stages of its realization. As a result, the author substantiates that the analysis of state tax policy is an integral part of the strategic analysis of the enterprise. The author in the article proves the need to analyze the future tax pressure. The Ukrainian system of taxation is constantly changing, which may lead to a change in the range of products, types of activities and business forms. The construction of strategic business plans for the medium term becomes impossible under constant changes in the taxation system. And long-term planning generally loses effectiveness. The taxation system will not be a decisive factor in developing a business development strategy, but it has a significant impact. The management of the company must constantly take into account the tax policy of stimulating or reducing certain types of business.

Ключові слова: планування, податки, податкова політика, стратегічний аналіз, фактори.

Key words: planning, taxes, tax policy, strategic analysis, factors.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси в Україні зумовлюють необхідність застосовувати сучасні методи управління підприємством. Це, насамперед, стосується підходів аналізу взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем, а також всебічної оцінки його внутрішнього потенціалу. Найбільш повно цим вимогам відповідають методи стратегічного аналізу, за результатами використання яких визначаються потенційні можливості підприємства, здійснюється оцінка його внутрішнього і зовнішнього середовища з орієнтацією на довгострокову перспективу, обґрунтовується система стратегій, спрямованих на посилення позицій підприємства в ринковому середовищі, зменшення і подолання наявних загроз. Одним із визначальних факторів зовнішнього середовища виступає податкова система країни. При цьому, елементи української системи оподаткування постійно змінюються, як в частині ставок податків, так і їх економічного наповнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі дослідженням стратегічного аналізу, його методології займалися такі науковці, як: . А. Акер, В. П. Баранчєєв, Г. А. Буреніна, М. В. Володькіна, Г. М. Давидов, Л. Є. Довгань, А. Т. Керимов, О. С. Кириченко, М. І. Ковальчук, І. М. Парасій-Вергуненко, В. В. Пастухова, К. І. Редченко, Є. А. Уткін та інші.

Постановка завдання та мета. Серед науковців, які досліджують проблеми стратегічного аналізу, відсутній єдиний підхід до послідовності здійснення стратегічного аналізу. А на запропонованих ними етапах, зазвичай, відсутня перевірка отриманої інформації про потенціал, внутрішнє чи зовнішнє середовище на відповідність цілям підприємства, що є дуже важливим із урахуванням поширення цільового та конкурентного підходів до трактування поняття потенціалу і стратегічного аналізу загалом. А поняття механізму здійснення стратегічного аналізу в науковій літературі взагалі не розглянуто. При цьому, в умовах нестабільності податкової системи, зокрема постійної загрози відміни спрощеної системи оподаткування або повсякмісного застосування податку на додану вартість, надійність будь-якого фінансово-економічного планування, навіть в середньостроковій перспективі виглядає сумнівною. Відповідно, метою статті є пошук механізму стратегічного аналізу, що здійснюють на підприємстві для обґрунтування і прийняття стратегічних управлінських рішень за умов нестабільності податкових умов ведення бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічний аналіз підприємства являє собою багаторівневе дослідження зовнішнього і внутрішнього середовища стратегічного потенціалу підприємства, їх взаємодії, для визначення стратегічної орієнтації, на основі якої формується стратегія управління підприємством [1].

Стратегічний аналіз — це процес, який дозволяє узагальнити позицію підприємства та конкретизувати напрями його розвитку на перспективу. Стратегічний аналіз можна розглядати як інструмент обґрунтування стратегічних рішень, який враховує внутрішні можливості підприємства і стан зовнішнього середовища при прогнозуванні можливих змін та ризиків, які у зв'язку з цим виникають. Зміст стратегічного аналізу процесу управління полягає у використанні специфічних методів і прийомів, що дозволяють діагностувати потенційні та наявні загрози підприємства, виявити можливості

підприємства у поліпшенні управління ним. Об'єктом стратегічного аналізу процесу управління виступає підприємство в цілому як відкрита управлінська система, а також форми та види його діяльності [1].

Стратегічний аналіз допомагає створити систему основних індикаторів довгострокового розвитку підприємства. Проведення стратегічного аналізу розвиває в менеджерів здатність до стратегічного мислення і тим самим створює основу для впровадження в організацію концепції стратегічного управління. Як здатність до стратегічного управління Б. Карлофф одним з елементів розвитку підприємства виділяє вміння змодельовувати ситуацію. Частиною стратегічного мислення є аналіз [1].

Задачі аналізу зовнішнього середовища фірми складаються з визначення та оцінки впливу факторів, що являють загрозу або сприяють розвитку підприємства, а також з визначення змін, що впливають на поточну діяльність організації і встановлення тенденцій цих змін. Макрооточення утворює загальні умови, в яких діє підприємство. Ступінь впливу макрооточення на різні організації різний, і це пов'язано із специфікою сфери діяльності організації, а також із відмінностями у внутрішньому потенціалі підприємств [3].

При цьому, незалежно від організаційно-правової форми, виду діяльності чи масштабів, будь-яке підприємство сплачує податки. Часто саме податкове навантаження в країні є визначальним фактором при виборі місця розміщення філії транснаціональних корпорацій і є рушієм розвитку країн-офшорів. В Україні ж податкове законодавство змінюється постійно. З моменту прийняття Податкового кодексу України 02 грудня 2010 року зміни в нього вносилися 107 разів. Звичайно, більшість із них носять формальний характер, але були і суттєві – зміна переліку податків, складу їх платників, бази оподаткування, ставок тощо. За таких умов господарювання стає неефективним планування діяльності навіть на термін у 3-5 років, оскільки не підакцизний сьогодні товар вже завтра може стати таким, що спровокує перегляд не лише собівартості продукції, а навіть, можливо, організаційно-правової форми господарювання.

Для аналізу макрооточення підприємства, в т.ч. і податкового тиску, застосовують метод PEST-аналізу, який виділяє чотири групи факторів, що впливають на діяльність організації. Р – політичні фактори, Е – економічні фактори, S – соціальні фактори, Т – технологічні фактори. В ході PEST-аналізу аналізуються політичні фактори, оскільки головні політичні питання – це питання про владу, а центральна влада регулює ряд ключових моментів для отримання основних ресурсів, що необхідні для діяльності будь-якої організації [3].

Методика стратегічного аналізу передбачає застосування різноманітних методів і прийомів: дискримінантного, кластерного, компонентного, факторного, регресійного, порівняльного, портфельного, сценаріїв розвитку, стратегічних позицій бізнесу (моделі BCG, GE/McKinsey та інші), часових рядів, імітаційного моделювання, експертних оцінок, теорії масового обслуговування, сітьового аналізу, функціонально-вартісного аналізу, SWOT-аналізу тощо [5, с. 40].

Аналіз економічного аспекту зовнішнього середовища дозволяє зрозуміти, як на рівні держави формуються та розподіляються основні економічні ресурси, наскільки вони є доступними, якими є доходи населення, який рівень інфляції, який рівень продуктивності праці, який рівень зарплати та спрогнозувати розвиток податкової

політики. Такий аналіз, звичайно не дасть змоги встановити майбутній рівень ставок податків, але дасть змогу визначити стимулюючий чи де стимулюючий вплив податкової системи на окремі види діяльності.

Всі моделі стратегічного аналізу можна розглядати як такі, що дозволяють оцінити переважно внутрішню складову конкурентоспроможності підприємства, з позиції стану та можливостей розвитку, та такі, що визначають позицію та можливості розвитку підприємства у зовнішньому середовищі, при орієнтації на власні можливості, позицію конкурентів та перспективи розвитку ринку. Комплексне використання моделей стратегічного аналізу, які використовуються як підґрунтя прийняття стратегічних рішень, дає можливість:

- визначити параметри конкурентоспроможності підприємства та ринкову позицію відносно конкурента;
- сегментувати ринок товарів та послуг, визначивши найбільш привабливі для підприємства сегменти;
- порівняти можливі напрями розвитку підприємства та визначити найбільш перспективні;
- встановити зв'язки між станом підприємства та можливими стратегічними напрямками розвитку;
- визначити економічну доцільність обраного напрямку стратегічного розвитку [7].

Більшість зарубіжних учених визначають стратегічний аналіз як попередній етап стратегічного вибору, що включає аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища [4-6]. Погоджуємося з такою думкою, однак розглядаємо його як такий, що завершується оцінкою як загроз, так і можливостей процесу управління, на основі чого розробляють альтернативи можливих стратегій. Механізм здійснення стратегічного аналізу можна визначити як сукупність елементів, які забезпечують організаційну основу процесу його проведення. Основними його елементами є: завдання, інструментарій, інформаційне забезпечення, норми та правила, етапи здійснення, суб'єкти стратегічного аналізу тощо. Зазвичай, конкретно обрані елементи механізму стратегічного аналізу залежать від мети його здійснення. На основі дослідженої наукової літератури пропонуємо розглянути алгоритм здійснення стратегічного аналізу на підприємстві для обґрунтування і прийняття стратегічних управлінських рішень. Стратегічний аналіз процесу управління підприємством передбачає проходження трьох основних етапів, які визначають алгоритм основних елементів механізму його здійснення.

I етап – підготовчий: передбачає визначення мети і розробку стратегічного плану аналізу, збір масиву необхідних макропоказників, аналіз результатів попереднього планування.

II етап – аналітичний: передбачає вибір прийомів та процедур аналізу, встановлення індикаторів та параметрів оцінки, розрахункові процедури, а також вивчення стратегічних планів та концепцій розвитку державної фінансової та економічної політики; виявлення причин відхилень планових показників від результативних.

III етап – плановий: передбачає узагальнення отриманих результатів та побудову прогнозу динаміки основних показників. Відповідно до результатів прогнозування відбувається розробка перспективних стратегічних планів діяльності підприємства та перелік необхідних управлінських рішень і процедур.

Загалом, усі методи стратегічного аналізу можна поділити на три групи:

1. Статистичні (статистичне спостереження, абсолютні та відносні величини, середні величини, ряди динаміки, балансний, групування, графічний, порівняння, індексний, ланцюгових підстановок, абсолютних різниць, відносних різниць, інтегральний, диференційний, логарифмування та ін.).

2. Економіко-математичні (системний аналіз, імітація, моделювання, ділові ігри, математичне програмування, математичний аналіз, дослідження операцій, математична теорія оптимальних процесів, методи експертних оцінок і мозкового штурму та ін.).

3. Спеціальні методи, що використовуються лише у стратегічному аналізі (STEP-аналіз; SWOT-аналіз; SPACE-аналіз; метод аналізу LOTS; PIMS-аналіз; вивчення профілю об'єкта, матричні методи портфельного аналізу та ін.) [1].

Стратегічний аналіз як сучасний напрям розвитку класичного економічного аналізу нині перебуває на етапі динамічного розвитку як у теоретичному, так і в методичному плані. Концепція стратегічного аналізу потребує серйозної уваги з боку як науковців, так і практиків [3]. Цілі стратегічного аналізу мають забезпечуватись за рахунок високого професіоналізму і мистецтва управлінців, тісного зв'язку організації з зовнішнім середовищем, включення всіх працівників до реалізації стратегічних цілей і завдань. Проведення стратегічного аналізу розвиває в менеджерів здатність до стратегічного мислення й, тим самим, створює основу для впровадження в організацію концепції стратегічного управління [9].

В умовах трансформації економіки України одним з важливих завдань є формування податкової системи, яка б посилювала фінансову спроможність держави і забезпечувала можливість державного регулювання економічними перетвореннями. Існуюча в Україні податкова система носить фіскальний характер і не стимулює розвиток виробництва. Надмірне податкове навантаження призвело до формування значного тіньового сектору економіки, зменшило можливості наповнення прибуткової частини державного бюджету.

Методи прогнозування економічних процесів повинні бути доповнені такими, що дають змогу враховувати не тільки кількісні й якісні чинники, що впливають на динаміку тих чи інших економічних процесів, в тому числі і на податкову політику. Поширення та використання теорії нечіткої логіки для прогнозування економічних процесів дає змогу при прогнозуванні ефективності податкових стратегій враховувати вхідні чинники, представлені лінгвістично. Робота з розмитою інформацією дає можливість отримати позитивний результат у тих випадках, коли не можливо застосувати математичний апарат, що потребує конкретного числового матеріалу.

Висновки. Стратегічний аналіз та планування є основною передумовою довготривалої, перспективної та безперервної діяльності підприємства. Саме на основі результатів стратегічного аналізу розробляються подальші концепції та плани діяльності підприємства. Система оподаткування здійснює як прямиий так і опосередкований вплив і на зовнішнє, і на внутрішнє середовище діяльності підприємства. Відповідно, постійний аналіз розвитку державної податкової політики має стати невід'ємною частиною стратегічного аналізу для цілей встановлення подальшого податкового тиску.

1. Шурпенкова Р.К. Стратегічний аналіз як складова процесу управління підприємством) / Р.К. Шурпенкова // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2015р. —

№2 (112). – с. 96-99; 2. *Карлофф Б.* Деловая стратегия: концепция, содержание, символы / Б. Карлофф. – М. : Экономика, 1991. – 235с.; 3. *Сокирник І.В.* Стратегія підприємства: конспект лекцій / І. В. Сокирник.– Хмельницький: ТУП, 2003.–122 с.; 4. *Ансофф І.* Стратегический менеджмент. Классическое издание / И. Ансофф. – М., 2009. – 344 с.; 5. *Томпсон А.А.* Стратегический менеджмент: искусство разработки и реализации стратеги : [учебник для вузов] : пер. с англ. / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.; 6. *Betz F.* Strategic Business Models / F. Betz // Engineering Management Journal. – 2002. – Vol. 14. – No. 1. – P. 24–34.; 7. *Печериця Ю.В.* Місце стратегічного аналізу в системі прийняття управлінських рішень /Ю.В. Печериця // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://jml.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/425/413>; 8. *Парасій-Вергуненко І.М.* Еволюція розвитку економічного аналізу в стратегічно-орієнтованій системі управління / І. М. Парасій-Вергуненко // *Фінанси, облік і аудит.* – 2011. – Вип. 18. – С. 328–335; 9. *Петрицька О.С.* Економічний аналіз: перспективи розвитку / О.С. Петрицька // *Проблеми і перспективи економіки та управління.* Електронний науковий журнал. – 2012р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pneu.stu.cn.ua/index.pl?task=arcls&id=77>.

УДК

О.В.Дьяков

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано динаміку експорту-імпорту сільськогосподарської продукції в Україні. Запропоновано алгоритм дослідження зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств, з огляду на значення аграрного сектора для соціально-економічного розвитку країни. Охарактеризовано тенденції зміни зовнішньоторговельного обороту сільськогосподарської продукції України. Розкрито товарну структуру зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією на прикладі Київської області. Проаналізовано динаміку індексу цін на продовольчі ресурси у світі. Представлено географічну структуру експорту продукції АПК України. Проаналізовано імпортозалежність України за окремими групами продовольства та узагальнено причини імпортозалежності. Обґрунтовано потребу у моніторингу стану та тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі аграрною та продовольчою продукцією з метою своєчасного виявлення загроз продовольчій безпеці.

The article deals with analyzing the dynamics of agricultural products export-import in Ukraine. It was offered the algorithm of the agricultural enterprises foreign economic activity study, considering the agricultural sector importance for the socio-economic development of the country. The author characterized the tendencies of changes of the agricultural products foreign trade turnover of Ukraine. It was disclosed the commodity structure of agricultural products foreign trade on the example of the Kyiv region. It was also analyzed the index of prices dynamics for food resources in the world. It was presented the geographic structure of agroindustry complex products export of Ukraine. The author analyzed the import dependence of Ukraine on separate groups of food and generalized the reasons of import dependence. It was justified the necessity to

monitor the state and trends of foreign trade development of agrarian and food products in order to identify timely the threats to food security.

Ключові слова: сільськогосподарська продукція, зовнішньоекономічна діяльність, міжнародні ринки, експорт, імпорт.

Keywords: agricultural products, foreign economic activity, international markets, export, import.

Вступ. У сучасних умовах процеси глобалізації господарських відносин є визначальними у розвитку світової економіки. Ефективність інтеграції аграрного сектору економіки України у систему зовнішньоекономічних зв'язків, відповідно до вимог СОТ, вимагає високого рівня його адаптованості до тенденцій зовнішнього середовища [7, с.13].

Важливою вимогою виходу сільськогосподарського підприємства на зовнішні ринки є розробка стратегій, що включає короткострокові, середньострокові та довгострокові плани його діяльності, виходячи з мети функціонування конкретного суб'єкта підприємницької діяльності. Слід зазначити, що формування цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства сільськогосподарського комплексу нерозривно пов'язане з розробкою перспективних планів та завдань, які базуються на достовірній статистичній інформації, всебічному аналізі комплексу факторів зовнішнього середовища та є реалістичними стосовно досягнення нормативних показників діяльності визначеного господарюючого суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств присвятили роботи О. Амоша, В. Андрійчук, В. Бойко, П. Гайдуцький, В. Геєць, А. Кандиба, В. Топіха, С. Кваша, П. Саблук, М. Парсяк, С. Соколенко, А. Коверга та інші відомі вчені. Проте результати досліджень свідчать про актуальність даної теми та доцільність її подальшого розгляду.

Мета статті полягає у аналізі географічної та товарної структури сільськогосподарської продукції підприємств України, формуванні висновків щодо особливостей та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що зовнішній ринок аграрної продукції значно складніший за своєю суттю, аніж внутрішній, складнішим є і процес забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Саме тому передумовою визначення стратегічних напрямів подальшого розвитку та забезпечення безпеки зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств є виокремлення існуючих тенденцій зовнішньої торгівлі України сільськогосподарською продукцією, у т. ч. географічної, регіональної та товарної структури експорту та імпорту.

Алгоритм дослідження тенденцій зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств представлено на рис. 1.

Крім того, в аспекті зміцнення зовнішньоторговельної безпеки доцільним є здійснення аналізу ризиків, пов'язаних із інтегрованістю вітчизняного аграрного сектору у світові ринки, а також визначення напрямів мінімізації ризиків і підвищення конкурентоспроможності продукції АПК.

Рис. 1. Алгоритм дослідження тенденцій зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств (розробка автора)

Зовнішньоторговельний оборот сільськогосподарської продукції України протягом 2014-2018 рр. мав тенденцію до зниження, так у 2014 р. експорт сільськогосподарської продукції становив 16,7 млрд дол. США, а імпорт – 6,1 млрд дол. США. Протягом 2015 року обсяг експорту сільськогосподарської продукції знизився на 2 млрд дол. США, а імпорт – на 2,6 млрд дол. США, що більшою мірою було обумовлено політичною та економічною ситуаціями в країні. У 2016 році спостерігається певне позавлення зовнішньоторговельного обороту сільськогосподарської продукції (19,2 млрд дол. США або 25,4 % всього зовнішньоторговельного обороту товарів України), проте зростання обороту відбувається більшою мірою за рахунок експорту.

Динаміка експорту-імпорту сільськогосподарської продукції в Україні протягом 2014-2018 рр. наведена на рис.2.

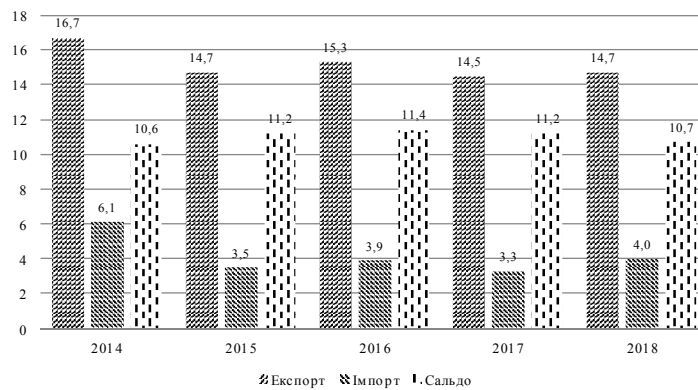

Рис.2. Динаміка експорту-імпорту сільськогосподарської продукції в Україні, млрд. дол. США (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя)

Джерело: за даними Державної служби статистики та Міністерства аграрної політики та продовольства України [2;4]

Крім того, саме експорт продукції аграрного сектору посів у 2014-2018 рр. провідні позиції у товарному експорті України і став лідером серед інших галузей вітчизняної економіки, що, відповідно, забезпечило позитивне зовнішньоторговельне сальдо торговельних операцій країни (табл.1).

Для торгівлі сільськогосподарською продукцією характерним було наступне: після скорочення обсягів зовнішньої торгівлі в 2015 р., у порівнянні з аналогічними показниками 2014 р., обсяги зовнішньої торгівлі мали позитивну тенденцію до зростання. Так, у 2017 р. вони зросли на 15,6% (у порівнянні з 2014 р.), причому зазначене зростання відбулось за рахунок збільшення обсягів експорту на 40,8%, у той час як обсяги імпорتنних поставок зменшилися на 16,8%.

У структурі експорту в 2017 р. переважали продукти тваринного походження, частка яких склала 53,5% від загального обсягу експорту та загалом обсяги поставок яких зросли на 42,2% у порівнянні до показників 2016 р., натомість експорт продуктів рослинного походження складав лише 46,5%, поставки яких скоротилися на 16,2% до показників 2016 р. Варто відмітити, що частка продукції рослинного походження до 2016 р. включно була переважаючою у структурі експортних поставок сільськогосподарської продукції Київської області.

Таблиця 1

Товарна структура зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією по Київській області

Види продукції (товарів)	Показники	Рік				
		2014	2015	2016	2017	2018*
<i>Експорт</i>						
Продукти тваринного походження	Обсяг, тис. дол. США	251231,3	230818,3	285484,6	406542,2	398479,8
	Темпи росту, %	х	91,9	123,7	142,4	130,5
	Частка від обсягу, %	13,6	13,6	16,8	23,3	29,8
Продукти рослинного походження	Обсяг, тис. дол. США	288887,0	399013,3	422127,6	353771,1	229872,3
	Темпи росту, %	х	138,1	105,9	83,8	93,2
	Частка від обсягу, %	15,6	23,6	24,9	20,2	17,2
Всього	Обсяг, тис. дол. США	540118,3	629831,6	707612,2	760313,3	628352,1
	Темпи росту, %	х	91,3	100,4	102,5	101,2
<i>Імпорт</i>						
Продукти тваринного походження	Обсяг, тис. дол. США	161279,1	141271,5	192754,0	184206,3	135383,0
	Темпи росту, %	х	87,4	136,1	95,6	112,7
	Частка від обсягу, %	4,3	5,5	6,5	5,4	5
Продукти рослинного походження	Обсяг, тис. дол. США	259357,7	160387,9	183763,4	165655,0	135726,8
	Темпи росту, %	х	61,6	114,2	90,1	109,9
	Частка від обсягу, %	6,9	6,2	6,2	4,9	5
Всього	Обсяг, тис. дол. США	420636,8	301659,4	376517,4	349861,3	271109,8
	Темпи росту, %	х	68,8	113,8	115,3	107,1

* Дані за 9 міс. 2018 року

Джерело: складено автором за даними Головного управління статистики у Київській області

[1]

У структурі імпортних поставок переважали поставки продуктів тваринного походження (52,7%), обсяги поставок яких скоротились на 4,4% у порівнянні до показників 2016 р., водночас поставки продуктів рослинного походження (47,3%) скоротились майже на 10% у порівнянні з показником 2016 р.

Характерним для зовнішньої торгівлі Київської області сільськогосподарською продукцією за досліджуваний період було позитивне сальдо зовнішньої торгівлі.

Для зведеної оцінки структурних змін експортних та імпортних потоків сільськогосподарської продукції Київської області за досліджуваний період доцільно використувати модифікований лінійний коефіцієнт «абсолютних структурних зрушень» [3]:

$$\Delta = \frac{\sum_{j=1}^m |d_{jm} - d_{j1}|}{n \cdot (m - 1)}$$

де n – кількість груп товарів; m – кількість періодів часу; d_{j1} – частка j -ї групи продукції в перший період часу; d_{jm} – частка j -ї групи продукції в останній період часу.

Розрахунки показали, що протягом аналізованого періоду 2014-2018 рр. коефіцієнт «абсолютних структурних зрушень» обсягу експорту становив 2,23 %, обсягу імпорту – 0,29%, тобто показник імпорту виявляє менші структурні зміни, ніж показник експорту, що демонструє відсутність стабільності та стійкості структури в динаміці, однак складові експорту є більш рухливими показниками.

Поточна структура експорту відображає спеціалізацію економіки регіону, яка останнім часом не змінюється. Товарний експорт Київської області є досить висококонцентрованим, причому ця ситуація з кожним роком посилюється і рівень концентрації експорту має тенденцію до зростання.

Характеризуючи структуру експортних операцій, слід зазначити, що її основу становлять низькотехнологічна продукція, насамперед рослинництва, частка якої в структурі експорту області збільшується, та продукція з низьким рівнем технологічної обробки, що ще раз підтверджує низьку диверсифікованість експорту продукції регіону.

Географічна структура експорту продукції АПК України представлена на рис. 3.

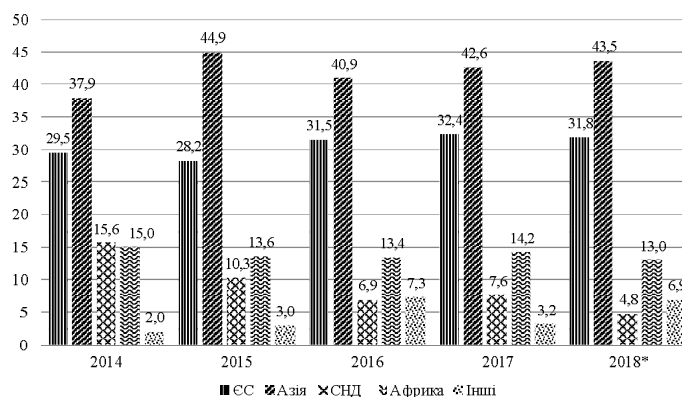

Рис.3. Географічна структура експорту продукції АПК України, %

*дані за 9 місяців

Джерело: за даними Державної служби статистики та Міністерства аграрної політики та продовольства України [2;4]

Досліджуючи географічну структуру експорту продукції АПК України протягом 2014-2018 рр., варто зауважити на тому, що ключовими партнерами України у структурі товарообігу сільськогосподарської продукції є країни Азії, частка яких зросла до 43,5% у 2018 році проти 37,9% у 2014 році. На країни ЄС припадає в середньому 31,5 % вітчизняного товарообігу сільськогосподарської продукції, Африканські країни – 13,5 %, країни СНД – 7,0 % та на інші країни світу в середньому 5,7 %.

Географічна структура експорту сільськогосподарської продукції зазнала змін, про що свідчить тенденція до нарощування експорту вітчизняної продукції до країн Азії та суттєвого скорочення на ринки країн СНД. При цьому поступово зростає присутність української продукції на ринках країн ЄС, що пов'язане з початком дії Угоди про створення зони вільної торгівлі у рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Скорочення експорту вітчизняних сільськогосподарських товарів до країн СНД пов'язане з торговельною війною між Україною та РФ та повною заборонаю Росією імпорту української сільськогосподарської продукції та продуктів харчування й обмеженням щодо транзиту через територію РФ товарів походженням з України.

Аналізуючи географічну структуру експорту продукції АПК в регіональному розрізі, варто зазначити, що найвагоміші експортні поставки товарів здійснювалися до Німеччини, Індії, Російської Федерації, Іраку, Італії, Нідерландів, Казахстану та Іспанії, основу якої складали продукти рослинного походження – близько 25,0% від загального обсягу експорту, жири та олії тваринного або рослинного походження – в середньому 20,0% %, живі тварини; продукти тваринного походження – 17-18,0% %, готові харчові продукти – 8,5%.

Натомість, найвагоміші імпорتنі надходження сільськогосподарської продукції здійснювалися з Німеччини, Китаю, Російської Федерації, Польщі, США, Франції, Білорусі, Італії та Туреччини, зокрема товарна структура імпорту Київської області складалась наступним чином: живі тварини; продукти тваринного походження – близько 7,3%, продукти рослинного походження та готові харчові продукти – по 6,8%.

Аналізуючи сировинний характер експорту сільськогосподарської продукції слід зазначити, що за 2014-2018 рр. не відбулося поліпшення структури експорту аграрної та продовольчої продукції з України, оскільки, у загальній структурі експорту сільськогосподарської та харчової продукції частка 16-24 позицій УКТ ЗЕД (готова харчова продукція) у 2016 р. становила 16 % (у 2014 р. – 18,6 %), тоді як частка 1-14 позицій УКТ ЗЕД (сільськогосподарська продукція) – 58,0 % (у 2014 р. – 58,5 %).

Варто зауважити і на значних коливаннях світових цін на продовольчі ресурси. Зокрема, за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (FAO), за останнє десятиліття світові ціни на продовольчі продукти зазнали значних коливань (рис. 4).

Світові ціни на продовольство в 2017 році досягли трирічного максимуму, незважаючи на зниження в грудні, констатує Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (FAO).

Середнє значення індексу продовольчих цін FAO (він розраховується на основі середніх значень індексів міжнародних цін на п'ять товарних груп продовольства) в 2017 році становило 174,6 пункту – це на 8,2% вище, ніж роком раніше, а також максимум з 2014 року. У той же час в 2017 році індекс не дотягнув 24% до рекордних показників 2011 року (майже 230 пунктів). Мінімуми індексу припали на квітень і грудень (168,9 і 169,8 пункту відповідно), максимумами – на липень і вересень (179 і 178,6 пункту).

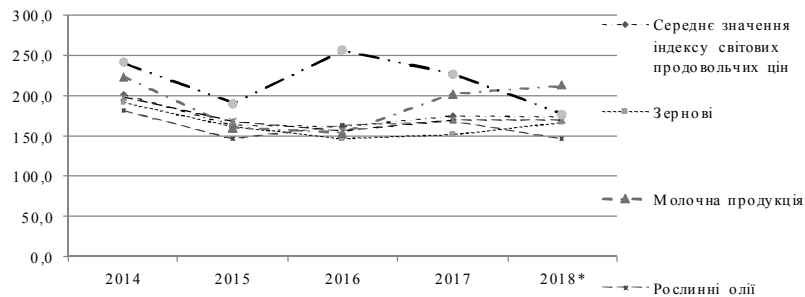

Рис. 4. Динаміка індексу цін на продовольчі ресурси у світі

Джерело: Производственная и сельскохозяйственная Организация Объединённых Наций [5]

Індекс цін на м'ясо за рік зріс на 9%, до позначки 170 пунктів, що на 4,7% нижче за середній показник у 2014-2016 роках. Найшвидше в 2017 році зростали ціни на баранину; свинина, птиця, яловичина подорожчали помірно. Найбільш різке зростання продемонстрували ціни на молочну продукцію: середньорічне значення індексу підскочило на 31,5% у порівнянні з 2016 роком, до 202,2 пункту. Найбільше подорожчало вершкове масло, ціни на сир і незбиране сухе молоко зросли в меншій мірі, а на знежирене сухе молоко — залишилися на колишньому рівні. Цукор за підсумками року, навпаки, сильно подешевшав завдяки рекордному врожаю в Бразилії, яка залишається найбільшим виробником сировини у світі, а також розширенню виробництва в Індії і Таїланді, зазначають у *FAO*. В результаті середньорічне значення індексу цін на цукор скоротилося до 227,3 пункту — падіння рік до року становило 11,2%, а в порівнянні з рекордним рівнем 2011 року — 38%. *FAO* також підвищило свій прогноз світового виробництва зерна в 2017 році до 2,63 млрд тонн — на 0,6% вище рівня минулого року. Загалом, у сезоні 2017-2018 року виробництво зерна має досягти рекордного рівня 3,33 млрд тонн, а споживання — 2,6 млрд тонн, що на 1,2% більше, ніж у минулому періоді. Запаси зернових також продовжать зростати і досягнуть найвищого показника з сезону 2001-2001-2002 року, становивши 726 млн тонн, очікують у *FAO*. Як наголошувалося у минулорічному сільськогосподарському прогнозі ОЕСР- *FAO* на 2017-2026 рр., в найближче десятиліття ціни на сільгосппродукцію залишаться на низькому рівні через сповільнення зростання споживання. Для більшості сировинних груп, включаючи зернові, м'ясо, рибу та олії, споживання буде зростати майже вдвічі повільніше, оскільки основні чинники зростання — підвищення рівня споживання в Китаї та розширення виробництва біопалива — досягли своїх меж, а появи нових поки що не передбачається [6].

Індекс продовольчих цін *FAO* зростає другий місяць поспіль: у березні 2018 року його середнє значення склало 172,8 пункту, що на 1,1% (1,8 пункту) вище лютевого показника, який на 0,7% вище відповідного показника березня минулого року. Про це пише *propozitsiya.com* з посиланням на прес-службу *FAO*. Як і в лютому, це збільшення цін в березні в порівнянні з попереднім місяцем обумовлено зростанням світових цін на зернові та молочну продукцію. В той же час, ціни на цукор і рослинні

олії продовжили падіння, а ціни на м'ясо дещо зросли. В останні кілька місяців відбувається тенденційне зростання світових цін майже на всі основні зернові. Так, у березні середній показник індексу цін *FAO* на зернові склав 165,6 пункту, що на 2,7% (4,3 пункту) вище лютого значення і на цілих 12,1% вище показника березня 2017 року.

У зв'язку з несприятливими погодними умовами, зокрема затяжною посухою в Сполучених Штатах Америки і холодною та сирою погодою в ряді районів Європи, в останні кілька тижнів котирування цін на пшеницю зросли.

Середнє значення Індексу цін *FAO* на рослинні олії в березні склало 156,8 пункту, що трохи нижче лютого показника. Деяке зниження цін на соєву, рапсову і соняшникову олії було багато в чому компенсовано зростанням цін на найпоширенішу на світових ринках пальмову олію.

Середній показник Індексу цін *FAO* на цукор у березні склав 186 пунктів, що на 6,5 пункту (3,4%) нижче показника лютого і на 27,5% нижче за показник відповідного місяця минулого року. Під впливом великих обсягів експортної пропозиції ціни на цукор продовжують знижуватися.

Досліджуючи імпортозалежність України за окремими групами товарів, варто зазначити, що найбільш уразливими позиціями є наступні: «риба та рибопродукти», «плоди, ягоди та виноград», «олія рослинна всіх видів», де частка імпорту перевищує встановлений 30-ти % граничний критерій цього індикатора (табл. 2).

Водночас, такий стан пояснюється наступними об'єктивними причинами:

понад 90 % імпортних поставок за товарною групою «риба і рибопродукти» припадає на види риб, які видобуваються виключно у водах морських економічних зон інших держав, що пов'язано з особливостями їх біологічного циклу. Крім того, відповідно до законодавства окремих рибодобувних країн (зокрема, ЄС, Російської Федерації, США, Канади, Перу, Чилі, Норвегії, Австралії) квоти на вилов цих ресурсів розподіляються виключно між їх резидентами;

імпорт за товарною групою «олія рослинна всіх видів» на 30,5 % обумовлений ввезенням тропічних олій, які не виробляються в Україні (пальмова, кокосова олії тощо), але широко використовуються при виробництві продовольчих та непродовольчих товарів вітчизняними підприємствами. При цьому, внутрішній попит на олію соняшникову повністю забезпечувався за рахунок власного виробництва.

Висновки. Підсумовуючи все вищевикладене, можна дійти висновку, що роль зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств, як зовнішнього фактора економічного зростання, в сучасних умовах постійно зростає, крім того, посилюється її вплив на соціально-економічний розвиток сільськогосподарських підприємств, галузі і національного господарства в цілому. Висока інтегрованість агропромислового комплексу України у світовий економічний простір потребує моніторингу зовнішньої торгівлі аграрною та продовольчою продукцією з метою своєчасного виявлення загроз продовольчій безпеці та запобігання негативним явищам у цій сфері, а також вироблення державної політики, спрямованої на посилення позицій України на традиційних зовнішніх ринках, освоєння нових перспективних ринків збуту, а також нарощування експорту продукції з більшим вмістом доданої вартості.

Таблиця 2

Імпортозалежність України за окремими групами продовольства

Категорія продукту	Імпорт продуктів у перерахунку на основний продукт, тис. т (за даними Держстату)				Ємність внутрішнього ринку, тис. т (за даними Держстату)				Відсоток імпортозалежності, %						
	2014	2015	2016	2017	2018*	2014	2015	2016	2017	2018*	2014	2015	2016	2017	2018*
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	263	190	192	210	189	4668	5 897	5745	5655	5089,5	5,6	3,2	3,3	3,7	3,3
М'ясо і м'ясопродукти	201	158	182	233	210	2325	2 179	2195	2195	1975,5	8,6	7,3	8,3	10,6	9,5
Молоко і молокопродукти	357	78	105	132	119	9581	8 995	8942	8496	7646,4	3,7	0,9	1,2	1,6	1,4
Риба і рибопродукти	x	237	306	338	304	645	367	410	460	414	x	64,6	74,6	73,5	66,2
Яйця (млн. шт.)	7	190	87	7	6	771	12 015	11409	670	603	0,9	1,6	0,8	1	0,9
Овочі та баштанні	225	95	136	129	116	7019	6 890	6984	6783	6104,7	3,2	1,4	1,9	1,9	1,7
Плоди, ягоди та виноград	856	588	732	819	737	2249	2 179	2119	2242	2017,8	38,1	27,0	34,5	36,5	32,9
Картопля	40	17	27	18	16	6061	5 892	5966	6091	5481,9	0,7	0,3	0,5	0,3	0,3
Цукор	7	4	5	7	6	1559	1 528	1420	1290	1161	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5
Олія рослинна всіх видів	223	160	219	239	215	561	525	497	496	446,4	39,8	30,5	44,1	48,2	43,4
Із неї олія соняшникова	x	1	1	1	1	x	450	450	450	405	x	0,2	0,2	0,2	0,2

*за 9 міс. 2018 р.

Джерело: Розраховано за даними [2;4]

1. Головне управління статистики у Київській області / Режим доступу: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=1176&lang=1>; 2. Державна служба статистики України / Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua /; 3. *Иберла К.* Факторний аналіз / К. Иберла // Переклад з німецької В.М. Ивановой. – М.: Статистика. – 1980. – 398 с.; 4. Міністерство аграрної політики та продовольства України / Режим доступу: <http://minagro.gov.ua> /; 5. Производственная и сельскохозяйственная Организация Объединённых Наций <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/ru/>; 6. УНІАН: <https://economics.unian.ua/agro/2342337-svitovi-tsini-na-prodovolstvo-dosyagli-tririchnogo-maksimumu-lideri-zrostannya.html>; 7. *Федорець Л.М.* Методичний підхід до оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності апк регіону / Л. М. Федорець // Агросвіт. – 2011. – № 21. – С. 13-16.

УДК

М.М. Тимошик

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті запропоновано підхід до організаційне забезпечення управління ризиками на промислому підприємстві, що регламентує розподіл відповідальності та повноважень між суб'єктами управління ризиками, методи їх комунікації та взаємодії в повному циклі керування ризиками: від ідентифікації загроз до контролю результативності впроваджених заходів з компенсації негативного впливу.

The article proposes an approach to organizational risk management in an industrial enterprise that regulates the distribution of responsibilities and powers between risk management actors, methods of their communication and interaction in the full cycle of risk management: from identifying threats to controlling the effectiveness of implemented measures to compensate for negative impacts.

The frequency of interactions, as well as the scope of documenting its results, depends on the level of managerial decisions that are generated as a result of this interaction.

For example, meetings with founders and partners will be carried out at a lower frequency than at the operational level. An assessment of the effectiveness of the interaction allows us to obtain an objective picture of the sufficiency of the practical feasibility of the chosen methods of interaction.

Ключові слова: управління, організаційне забезпечення, ризики, промислове підприємство, контроль, ідентифікації загроз.

Keywords: management, organizational support, risks, industrial enterprise, control, identification of threats.

Для чіткої реалізації управління ризиками промислового підприємства в розпорядженні керівництва мають бути відповідні методи та засоби регламентації взаємодії працівників з інструментами управління ризиками та між собою в процесі розробки та узгодження управлінських рішень щодо керування ризиками, їх виявлення, ідентифікації та мінімізації впливу.

Питанню організаційного забезпечення управління ризиками промислових підприємств присвячено роботи таких науковців, як І.С. Грозний І.С. [9], Клейменова, Г.В.

Панкратова Я. А. [1], Устенко А.О. [2], Лук'янова В.В. [4], Б.Є. Грабовецький, М.О. Фесюк [8] тощо.

В даному випадку до основних елементів організаційного забезпечення віднесемо суб'єкти (той, хто приймає рішення) та об'єкти управління ризиками. До основних суб'єктів управління ризиками типового промислового підприємства віднесемо:

1.Топ-менеджмент підприємства (генеральний директор, фінансовий директор, комерційний директор, директор з виробництва, головний бухгалтер). Несе відповідальність:

- за формування стратегії дій з метою мінімізації «негативних» наслідків від ризиків, максимізації позитивного ефекту від раннього розпізнавання ризиків та нівелювання їх впливу;
- організацію ефективного управління ризиками, що охоплює повний цикл від ідентифікації до контролю повторного виявлення;
- затвердження бюджету та фінансування заходів з мінімізації або зниження ризиків;
- затвердження реєстру ризиків, контроль за його актуальним заповненням та перевіркою;
- організацію проведення моніторингу ризиків, розгляд та затвердження звітів по ефективності управління ризиками в відповідності з затвердженими в стратегії цілями та задачами;
- за аналіз висновків зовнішніх аудиторів щодо поліпшення внутрішнього контролю і управління ризиками та результатів перевірок, внесення виправлень, якщо таких вимагає результати перевірок зовнішніх аудиторів.

Суб'єкти управління топ рівня мають такі повноваження:

- стверджувати рівні відповідальності з моніторингу та контролю над ризиками в повному циклі управління;
- визначати заходи контролю та моніторингу ризиків та відповідальних;
- визначати форми та терміни подання звітності з управління ризиками за результатами поставлених завдань.

2.Координаційний центр з розробки пропозицій з управління ризиками промислового підприємства. Даний центр несе відповідальність:

- за узгодження, експертизу правильності та повноти оцінки ризиків, масштабів їх наслідків в кількісному та якісному вимірі;
- за прийняття рішень щодо спірних ситуацій, вирішення протиріч, визначення пріоритетності поставлених задач з управління ризиками;
- за вирішення крос-функціональних завдань (між процесних, паралельних або виконуваних одночасно декількома функціональними підрозділами) по управлінню ризиками;
- формує бюджет на заходи з управління ризиками з обґрунтуванням статей витрат на нівелювання наслідків або випередженням реалізації ризиків;

Координаційний центр з розробки пропозицій з управління ризиками промислового підприємства має повноваження:

- вносити пропозиції про пріоритетність фінансування заходів з управління (зниження) ризиків, формувати заходи з управління ризиками згідно поставлених завдань на топ-рівні управління;

- обговорювати питання управління ризиками, що виносяться на розгляд нарад та зачіпають інтереси більш ніж одного підрозділу (діяльності підрозділу, його розвитку та розширенню);

- розглядати внутрішні нормативні документи з управління ризиками, вносити свої коригування, якщо вони обґрунтовані колегіально;

- проводити аналіз існуючих та потенційних критичних ризиків та методів управління ними в реальному часі чи на перспективу;

- розглядати нові підходи до управління ризиками та їх застосовності на підприємстві, зокрема впровадження успішного зарубіжного досвіду;

- інші функції згідно з дорученнями топ-менеджменту промислового підприємства.

3. Керівник служби (підрозділу, відділу), що несе відповідальність за управління ризиками в своїй сфері діяльності на промисловому підприємстві. Має наступне коло відповідальності:

- за своєчасне виявлення та ідентифікацію, оцінку ризиків;

- визначення цілей, програм управління ризиками адекватних виявленим ризикам;

- своєчасне навчання персоналу та обмін інформацією, пов'язаною з ризиками з суміжними підрозділами (службами, відділами, де виявлений ризик може проявитися в видозміненій формі);

- розробку та виконання заходів з управління ризиками, контроль їх реалізації в рамках встановленого бюджету;

- фіксацію та своєчасну передачу інформації про ризики та заходи зацікавленим сторонам, або при виникненні суттєвих відхилень у процесах управління ризиками;

- за проведення моніторингу щодо реалізації планів та заходів з управління ризиками, контролю встановлених результатів та ефективності обраних заходів.

Керівник служби (підрозділу, відділу), що несе відповідальність за управління ризиками в своїй сфері діяльності на промисловому підприємстві має повноваження:

- призначати робочу групу з підлеглих, виділяти бюджетні ресурси для проведення аналізу та оцінки ризиків, виділяти ресурси для захисних (попереджувальних) заходів з управління ризиками, встановлювати обсяг розподілу таких ресурсів;

- удосконалювати внутрішні процедури, положення, регламенти та інші нормативні документи в галузі управління ризиками разом з координаційним центром;

- брати участь в узгодженні проектів стратегічної спрямованості, в частині достатності розкриття та аналізу інформації щодо ризиків;

- взаємодіяти з іншими підрозділами, а також зовнішніми та внутрішніми аудиторями для ефективної реалізації цілей і завдань управління ризиками та досягнення результативності в управлінні ризиками за кількісними та якісними параметрами.

4. Залучений координатор (консалтер) з управління ризиками на промисловому підприємстві. Для координатора (консалтера) відповідальність в сфері управління ризиками визначається такими напрямками:

- координація процесів управління ризиками при повному циклі управління ризиками;

- планування, виконання робіт з аналізу та перегляду реєстру ризику відповідальним персоналом, контроль за виконанням персоналом обов'язків в сфері управління ризиками;

- навчання та консультування з методології процесу управління ризиками;

- інформаційне забезпечення колегіальних органів, що приймають спільні рішення по ризиках;
- координація роботи по підвищенню рівня обізнаності з питань управління ризиками серед працівників організації.

Залучений координатор (консалтер) з управління ризиками на промисловому підприємстві має наступні повноваження:

- забезпечувати всі зацікавлені сторони своєчасною інформацією про ризики підприємства та пропозиції з їх усунення;
- вносити пропозиції з управління (зниження) ризиків і формування цілей і програм підприємства;
- здійснювати, аналіз і перевірку документації в галузі управління ризиками;
- виявляти можливі випадки виникнення ризику, реальних чи потенційних, негативних тенденцій, які свідчать про посилення ризику, розширення масштабів його впливу та сфер виникнення в виробничій діяльності промислового підприємства;
- висувати пропозиції в частині проведення навчальних семінарів і тренінгів з управління ризиками для співробітників підприємства за останніми тенденціями в сфері навчання керування ризиками.

Визначивши основних суб'єктів управління ризиками на промисловому підприємстві необхідно розподілити між ними відповідальність та повноваження в процесі виконання управлінських рішень з нівелювання ризиків, що представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Приклад розподілу відповідальності та повноважень між суб'єктами управління ризиками на промисловому підприємстві

№ п/п	Управлінські рішення з керування ризиками	Топ-менеджмент	Координаційний центр	Керівник підрозділу	Залучений координатор
1	Видання наказу по формуванню робочих груп і перегляду реєстрів ризиків, їх класифікації та форм прояву, локалізацією	З	С	В	С
2	Ідентифікація та опис переліків ризиків			В	
3	Вимірювання (кількісне та якісне) оцінка виявлених ризиків			В	
4	Аналіз та прийняття рішень з управління ризиками		В		
5	Розробка стратегічних цілей та програм заходів по мінімізації або усуненню ризиків згідно встановленому бюджету			В	
6	Моніторинг та контроль з управління ризиками, результативності впроваджених заходів			В	С
7	Оцінка ефективності процесу	В	С	С	С

Розроблено автором

Де: З – затверджує; В – виконує; С – співпрацює.

В ході поетапного виконання суб'єктами управління робіт, перелічених в табл. 1, за результатами проведеної роботи по ідентифікації та оцінки ризиків, формується і оформляється реєстр ризиків по кожному виду діяльності (служби, підрозділу, процесу, робочого місця).

Реєстр ризиків являє собою докладний опис виявлених ризиків в певному форматі, що дозволяє провести їх подальший аналіз (приклад оформлення реєстру ризиків промислового підприємства представлено на табл. 2). Беручи до уваги наслідки та ймовірність кожного з ризиків, належний формат опису ризиків дає можливість розставити пріоритети та виділити ті ризики, докладне вивчення яких потрібно.

Аналіз ризиків проводиться керівниками служб (підрозділів, відділів) за своїм видом діяльності. Якщо рішення по управлінню або контролю ризиків виходить за межі можливостей або компетенції власників ризиків, то такі ризики виносяться на розгляд наради.

Всі ризики можуть бути класифіковані, наприклад за такими пріоритетними напрямками:

- ризики комерційної діяльності: аналіз вимог споживача для оцінки можливості їх виконання.
- ризики фінансової діяльності: стратегічне, операційне або бюджетне планування;
- ризики ціноутворення;
- ризики виробничо-господарської діяльності;
- при співробітництві з субпідрядними організаціями, при управлінні контрактами з постачальниками по закупкам;
- ризики безперебійного та надійного забезпечення функціонування підприємства;
- ризики експлуатаційної діяльності;
- ризики корпоративного управління та управління власністю;
- ризики правової діяльності;
- ризики інвестиційної діяльності;
- ризики організаційного розвитку та управління персоналом;
- ІТ-ризики, ризики управління безпекою.
- ризики дії небезпечних факторів, професійної безпеки та здоров'я;
- ризики по екологічним аспектам;
- соціальні аспекти взаємодії з громадськістю, питання цивільної відповідальності

[1-3].

Аналіз та перегляд реєстру ризику виконує уповноважений персонал координаційного центру.

Так, доцільно вибрати місяць коли щороку реєстри ризиків мають переглядаються, щоб визначити чи включає реєстр все внутрішні та зовнішні ризики за пріоритетними напрямками підприємства (продукція, підрядники, діяльність, виробництво, безпеку персоналу та навколишнього середовища та ін.), щоб проаналізувати повноту і достатність існуючих заходів управління ризиками.

Реєстри ризиків переглядаються позапланово протягом 1 місяця в разі:

- нещасних випадків, травм на виробництві;
- аварійних ситуацій та аварій;
- зміни законодавства, що маж вплив на виробничу діяльність та функціонування підприємства;

Таблиця 2

Форма реєстру ризиків на промислового підприємстві

N п/п	Ризик (фактор загрози)	Наслідки ризик 3	Можливі відхилення в технологічному процесі, роботі обладнання Причина / Відхилення	серйозність	ймовірність	контроль	Ризик	Цілі та програми управління ризиком, Інструкції (попереджувальні заходи)	Відповідальні	серйозність	ймовірність	контроль	Ризик
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	13
Загальні ризики для підрозділу N													

- проектування нових видів продукції, удосконалення окремих видів існуючої продукції;
- якщо проведена заміна сировини, матеріалів, комплектуючих при випуску освоєної продукції;
- якщо введена нова діяльність, ділянка, технологічна лінія, технологічний переділ (новий чи додатковий);
- до робіт залучається нова категорія підрядників;
- проведені зміни в технологічному процесі;
- переглядається План ліквідації аварійних ситуацій;
- відбувається реорганізація підприємства та ін [4, 7-8].

Затверджені реєстри ризиків підлягають систематизації. Для цього після узгодження з відповідальними особами координаційного центру та затвердження топ-менеджментом реєстри ризиків керівник підрозділу (служби, відділу) передає в електронній формі координатору з управління ризиками.

Внесення змін до реєстрів ризиків має відповідати процедурам управління змінами в документації організації. При відсутності змін в реєстрі робиться запис «змін немає» із зазначенням дати і підписами осіб, передбаченими реєстром.

Для виконання реєстру ризиків суб'єктами управління розробляються відповідні з метою зниження значущості впливу ризику або зниження його ймовірності. Заходи з управління ризиками можуть бути спрямовані на усунення джерел ризику, а саме:

- на ослаблення впливу джерел ризику;
- мінімізацію (зміну) наслідків ризику;
- локалізацію (обмеження) наслідків ризику;
- мінімізацію ризику, який є причиною для даного ризику;
- комбінацію вищевикладеного [5].

При розробці заходів з управління ризиками необхідно брати до уваги головний принцип: витрати на застосування заходів не повинні перевищувати ефект від мінімізації ризику, який розраховується як різниця між добутком імовірності та середнього збитку поточного ризику і залишкового ризику. Під поточною оцінкою розуміється оцінка ризику на даний момент. Оцінка залишкового ризику - очікувана оцінка ризику після застосування комплексу заходів з управління ризиками.

Заходи з управління ризиками можна розділити на три категорії:

- оптимізація ризику: процедури, які впливають на ймовірність або серйозність ризику;
  - передача ризику: перенесення всього або частини ризику від однієї сторони іншій;
  - уникнення ризику: припинення (або заміна) процесів, які несуть в собі ризик [6].
- Заходи з управління ризиками повинні доповнюватися наступною інформацією:
- особа та / або підрозділ, відповідальні за застосування заходу;
  - термін застосування заходів;
  - періодичність застосування заходу;
  - бюджет на застосування заходу;
  - фактичний термін заходів;
  - посилання на документи, що підтверджують факт застосування заходів;
  - залишковий ризик після застосування комплексу заходів.

Для істотних залишкових ризиків по ISO 9001, ISO 14001 в якості заходів щодо зниження ризику повинні бути розроблені (внесені доповнення) інструкції з безпечного виконання робіт:

- за професійними ризиками: це інструкції з охорони праці;
- за екологічними ризиками: це інструкції з обслуговування обладнання або технологічні інструкції або інструкції щодо відходів (в залежності від суті екологічного ризику);
- інструкції за дією в аварійних ситуаціях (якщо ризик може привести до аварії, аварійної ситуації) [4].

В інструкціях повинні бути вказані операційні критерії: як безпечно виконувати роботу.

Якщо ризик пов'язаний з закупівельною діяльністю послуг, сировини, роботи підрядників, то інструкції з безпечного виконання робіт (закупівлі) вказуються у вимогах договору, в наряді-допуску підрядника.

Керівниками служб (підрозділів, відділів) повинен проводитися регулярний моніторинг всіх видів ризику, що притаманні їх сфері діяльності на підприємстві та перегляд записів в реєстрі ризику, спрямований на забезпечення виконання цілей організації і встановлених вимог до ризику. Моніторинг ризиків полягає в контролі над рівнем ризику. Це досягається шляхом актуалізації інформації про ризики, заходів з управління ризиками, статусу виконання заходів та ін.

Щорічно керівники служб (підрозділів, відділів) надають інформацію на аналіз з боку вищого керівництва звіт про застосування заходів з управління ризиками, який повинен містити:

- інформацію про статус виконання заходу з зазначенням відповідальних виконавців, історії виконання, документів, що підтверджують застосування заходу;
- витрати, понесені у зв'язку з реалізацією заходів з управління ризиками;
- оцінку ефективності заходів з управління ризиками та пропозиції щодо вдосконалення заходів з управління ризиками.

У звітах за реєстром ризику необхідно забезпечити відповіді на наступні питання:

- які основні небезпечні події, їх ризик та способи обробки?
- для яких ключових видів ризику заходи по обробці ризику неефективні або не здійсненні?
- які зміни відбулися за останній звітний період?
- що необхідно змінити в стратегіях, цілях та завданнях в області управління ризиками, щоб запобігти можливим втратам або знизити їх?
- яка причина невиконання або неефективності заходів по обробці ризику?
- які дії повинні бути зроблені для виконання планових заходів з обробки ризику?
- що має бути зроблено для підвищення ефективності менеджменту ризику? [2]

За розпорядженням топ-менеджменту може бути організований позачерговий контроль виконання заходів з управління ризиками в ході проведення внутрішніх аудитів. На основі описаної в звітах інформації, вище керівництво визначає стратегічний курс розвитку організації, який документується в аналізі з боку вищого керівництва.

Для істотних ризиків повинен бути організований внутрішній і зовнішній обмін інформацією. Реєстри істотних ризиків повинні бути розміщені на інформаційних

стендах в підрозділах та використовуватися при проведенні вступних / первинних / повторних інструктажів в т.ч. для вступних інструктажів відвідувачів і підрядників.

Персонал повинен бути ознайомленим, якщо плануються / впроваджуються зміни, що впливають на безпеку людей.

Усні звернення, листи, скарги, претензії, приписи, що стосуються істотних ризиків повинні документуватися і розслідуватися, включаючи письмову відповідь всім зацікавленим сторонам за підписом одного з топ-менеджерів.

В табл. 3 представлені основні методи комунікації між учасниками процесу управління ризиками во внутрішньому та зовнішньому середовищі промислового підприємства.

На різних стадіях процесу розглянуті методи можуть модифікуватися відповідно до специфіки даної стадії.

Періодичність здійснення взаємодії, а також обсяг документування його результатів залежать від рівня керуючих рішень, які формуються в результаті даної взаємодії.

Таблиця 3

Методи комунікації між суб'єктами управління ризиками промислового підприємства

№ п/п	Група суб'єктів управління	Характеристика ризику	Метод взаємодії та форма обміну інформацією
1	Акціонери	Забезпечення отримання дивідендів	Збори засновників, рада правління / Надання звітів
2	Державні органи виконавчої влади	Відповідність законодавчим та галузевим вимогам	Офіційне листування, наради / Надання звітів про виконання обов'язкових вимог
3	Банківські установи	Гарантії повернення кредиту	Ділове листування, спільні наради / Звіти по платежам, дані про фінансову стійкість підприємства
4	Інвестори	Гарантії окупності інвестицій	Розширена нарада на рівні вищого керівництва / Надання звіту щодо виконання інвестиційної програми
5	Клієнти	Виконання контрактних умов (договірних зобов'язань) підприємством	Зустрічі, ділове листування з клієнтом, проведення конференцій, виставок, семінарів, спільних нарад / Надання звіту про хід реалізації
6	Контрагенти, у тому числі постачальники та субпідрядники	Своєчасність платежів по контрагентські договорами	Спільні наради з контрагентами / Надання вказівок контрагентам
7	Партнери	Гарантія надійності реалізації спільних проектів	Спільні наради з партнерами / Звітні дані щодо спільних проектів

8	Вище керівництво підприємства	Виконання договірних зобов'язань перед клієнтом з обов'язковим дотримання бюджету та забезпеченням норми рентабельності і / або прибутку	Проведення нарад як всередині організації, так і за участю партнерів і контрагентів / Звіти з виконання договору та його бюджету
9	Керівники підрозділів	Виконання бізнес-плану	Наради на різних рівнях управління / Звітні дані по реалізації бізнес-процесів; оцінений рівень ризику в рамках бізнес-процесу; варіанти ризикового рішення, накази
10	Керівники проектів (менеджери операційного рівня управління)	Забезпечення реалізації бізнес-процесів в керованих умовах	Оперативні «планерки», методи «мозкового штурму» / звіти про виконану роботу; оцінка рівня ризику на операційному рівні управління, розпорядження
11	Відповідальні виконавці за функціональною ознакою	Виконання завдань, отриманих від вищого рівня управління	Оперативні «планерки», методи «мозкового штурму» / Звіти про виконану роботу, службові записки, рапорти

Розроблено автором

Так, наприклад, проведення спільних нарад з засновниками та партнерами буде здійснюватися з меншою частотою, ніж оперативні «планерки» на операційному рівні. Оцінка результативності взаємодії дозволяє отримати об'єктивну картину достатності практичної доцільності застосування обраних методів взаємодії.

Таким чином, розроблено організаційне забезпечення управління ризиками на промисловому підприємстві, що регламентує розподіл відповідальності та повноважень між суб'єктами управління ризиками, методи їх комунікації та взаємодії в повному циклі керування ризиками: від ідентифікації загроз до контролю результативності впроваджених заходів з компенсації негативного впливу.

1. Клейменова Г.В. Управление рисками в системе методов и инструментов стратегического менеджмента промышленных предприятий / Г. В. Клейменова, Я. А. Панкратова // Экономические науки. – 2010. – № 4. – С. 152-155; 2. Устенко А.О. Економіко-організаційні проблеми інформатизації управління: Монографія / Устенко А.О. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 247 с.; 3. Концептуальные основы по управлению рисками организации: интегрированная модель / [Р. М. Стейнберг, М. И. Эверсон, Ф. Д. Мартене и др.]. – 2004. – 151 с.; 4. Лук'янова В.В. Діагностика ризику діяльності підприємства: монографія / В.В. Лук'янова. – Хмельницький: ПП Ковальський В.В. – 2007. – 312 с.; 5. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: навч. посібник / Донець Л. І. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.; 6. Фесюк М.О. Стратегія управління ризиками на підприємстві / М.О. Фесюк, В.Л. Фесюк // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах економічної нестабільності», (м. Вінниця, 14 квітня 2010р.). – Вінниця: Крок, 2010. – С.45-48;

7. Романенко М.О. Ризик — менеджмент як функція управління / М.О. Романенко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Функціонування євро регіонів в умовах трансформаційної економіки», (м. Чернівці, 7-8 травня 2009р.). — Чернівці, 2009. — С. 390-393;
8. Фесюк М.О. Використання методу Дельфі для оцінки ризиків машинобудівних підприємств / Б.Є. Грабовецький, М.О. Фесюк // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. — Випуск 262: В 12т. —Т. VI. — Дніпропетровськ: ДНТУ, 2010. —С. 1427-1438;
9. Грозний І.С. Кваліметрична оцінка якості виробничих процесів /Грозний І.С./ Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». — Херсон: «Видавничий дім «Гельветика», 2015 — Випуск 13. Ч2. — С.49-51.

УДК

О.У. Безчасний

ВДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ КАНАЛІВ З ВРАХУВАННЯМ НАЯВНИХ ОБМЕЖЕНЬ

В статті розроблено науково-методичний підхід щодо вдосконалення комунікаційних каналів з врахуванням наявних обмежень, який базується на моделі оптимізації комунікаційних потоків згідно з критеріями максимального економічного ефекту від потоків при умові їх достатньої стабільності, дає можливість забезпечити розвиток комунікаційної системи підприємства.

The article develops a scientific and methodical approach to improving communication channels taking into account existing constraints based on the model of optimization of communication flows in accordance with the criteria of maximum economic effect from flows with the condition of their sufficient stability, provides an opportunity to ensure the development of the communication system of the enterprise.

It is proved that a modern industrial enterprise that operates in an unstable economy requires tools to develop reasoned solutions for improving the communication system, tools for optimizing communication channels. Effective communication channels provide the circulation of information between the enterprise and its counterparts, as well as between the divisions of the industrial enterprise. Found that errors in communication management can lead to a loss of interaction between the enterprise and the environment or to disruption between the divisions of the industrial enterprise.

Ключові слова: комунікаційні канали, оптимізація, промислове підприємство, стабільність, комунікаційні потоки, обмеження, розвиток.

Keywords: communication channels, optimization, industrial enterprise, stability, communication flows, constraints, development.

У сучасному промисловому підприємстві, що здійснює свою діяльність в умовах нестабільної економіки, необхідні інструменти для розробки аргументованих рішень щодо вдосконалення комунікаційної системи.

Одними з визначальних чинників розвитку будь-якої галузі та суспільства в цілому є доступ до необхідних інформаційних ресурсів. в першу чергу, інструменти оптимізації комунікаційних каналів.

Питання вдосконалення комунікаційних каналів промислового підприємства не є новим, серед науковців, що пропонували інструменти для вирішення складових цього питання, слід відзначити М. Газуда та М. Стеців [2], Н. Морозова [7], П. Микитюк та Л. Цетнар [6], О. Сиваченко [9], О. Довгунь та В. Фалович [3], О. Смирна [10], О. Шлапак та О. Коваленко [5] та інші.

М. Газуда та М. Стеців [2] розробили оптимальну модель комунікаційних зв'язків, яка дає можливість знизити інформаційне навантаження з керівників та досягнути поставлених цілей. В моделі описано комунікаційні бар'єри, що виникають на підприємстві та встановлено місце комунікаційних зв'язків в управлінні комунікаціями підприємства. Слід відзначити, що запропонована в [2] модель є дескриптивною, тобто вона описує стан речей, але в ній не встановлено критерії оптимізації, а також відсутні формалізовані залежності між комунікаційними каналами та управлінськими впливами на комунікації.

В аспекті організації маркетингової структури підприємства розглядала вдосконалення комунікаційної політики Н. Морозова [7], яка запропонувала структуру управління і реалізації комунікаційної політики машинобудівного підприємства. В основу комунікаційної політики при цьому запропоновано покласти вдосконалення маркетингових комунікацій та створення окремого відділу для реалізації комунікаційної політики. Недоліком цього підходу є відсутність формалізованих інструментів оптимізації комунікацій та орієнтація лише на маркетингові комунікації, в той час, коли для промислових підприємств також важливими є інші сфери діяльності та комунікації при виробництві продукції.

Найбільш розвинутим напрямом оптимізації комунікацій є оптимізація маркетингових комунікацій. Так, П. Микитюк та Л. Цетнар [6] запропонували концепцію інтегрованих маркетингових комунікацій, яка базується на інтеграції інформації зворотного зв'язку ринку та розвитку стратегії. Причому вони вважають, що найбільш важливими є довгострокові маркетингові комунікації, для яких має бути узгоджено використання бренду та корпоративна ідентичність. Головними недоліком цього підходу є недостатньо пророблена формалізація запропонованої концепції та відсутність кількісних методів оптимізації комунікацій.

О. Сиваченко [8] вважає, що розвиток маркетингових комунікацій повинен базуватись на підвищенні потенціалу контекстної реклами, для чого запропоновано метод оцінки потенціалу контекстної реклами машинобудівного підприємства. Слід відзначити, що це дуже вузьке розуміння поняття комунікацій, тому пропозиції щодо розвитку маркетингових комунікацій потребують подальшого вдосконалення з врахуванням усіх видів комунікацій, що здійснює промислове підприємство.

Здійснювати вдосконалення маркетингових комунікаційних технологій через використання краудсорсінгу пропонують О. Коломицева, А. Боковня та Т. Бурцева [5]. Для цього в [5] розроблено схему процесу створення інноваційної продукції через краудсорсінг та розроблено рекомендації щодо використання маркетингових комунікаційних технологій в інноваційному розвитку підприємств. Як і у багатьох інших, головним недоліком цього підходу є вузька область застосування та недостатня формалізація.

Особливості вдосконалення комунікацій між малим та великим підприємством досліджено Ю. Шерстенниковим [11], який розробив комплекс економіко-математич-

них моделей для оптимізації взаємодії підприємств, в основу яких покладено проектне планування суспільної роботи підприємств. При цьому оптимізуються обсяги випуску продукції двох пов'язаних підприємств та розраховується, які потужності мають бути задіяні, які потрібні інвестиції та який економічний результат буде для обох підприємств. Незважаючи на доведеність запропонованого підходу до рівня практичної реалізації, слід відзначити, що він не може використовуватись для більшості комунікацій між підприємствами, коли ці підприємства не належать одному власникові або групі пов'язаних власників.

Більшість дослідників розглядали оптимізацію та вдосконалення комунікацій підприємства в контексті теорії інформації. Так, І. Якубенко [13] пропонує вдосконалювати комунікації шляхом впровадження новітніх інформаційних технологій та розвитку інформаційної інфраструктури. Для цього в роботі [13] описано комунікаційні проблеми управління та запропоновано схему інформаційного розвитку комунікацій в управлінні підприємством, в який розкрито які самі інформаційні технології можуть бути використано для вдосконалення комунікацій підприємства. Але слід зауважити, що для практичної реалізації запропонованої схеми не вистачає конкретизації, як саме та за якими критеріями слід обирати заходи з вдосконалення комунікацій підприємства.

Також вдосконалення комунікацій в аспекті оптимізації інформаційних потоків досліджувалось у роботі О. Волот [1], де визначено цілі перетворення даних в інформацію та запропоновано концепцію оптимізації інформаційних потоків шляхом вдосконалення організаційної структури. Слід відзначити, що при цьому не вирішеннями залишились питання формалізованої оцінки інформаційних потоків як саме пропонуються здійснювати їх оптимізацію.

Є. Івченко [4] також вважає, що вдосконалення комунікацій підприємств базується на розвитку та впровадженні інформаційно-комунікаційних технологій. Для стимулювання вдосконалення комунікацій на підприємствах Є. Івченко пропонує створити методологію передбачення і аналізу тенденцій розвитку впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Але до практичного рівня це дослідження не доведено.

Але типовим для усіх підходів цих дослідників є недостатня увага, яку вони приділяють кількісним методам оцінювання інформаційно-комунікаційних потоків, що циркулюють всередині підприємства та між підприємством та його контрагентами. Крім того, в усіх підходах ігноруються особливості вітчизняного економічного середовища, такі як мінливість, залежність від зовнішніх ринків, нестабільність валютного курсу, застарілість виробничих фондів тощо.

Отже, можна зробити висновок, що питання вдосконалення комунікаційних каналів з врахуванням наявних обмежень є актуальним, значна частина складових цього питання не має сучасних методів розв'язання.

Для забезпечення стабільності не нижче визначеного рівня та максимальний чистий економічний ефект, причому усе це має бути здійснено без перевитрат наявних ресурсів та з врахуванням цілей розвитку промислового підприємства, пропонується науково-методичний підхід, який забезпечує взаємодію чотирьох систем промислового підприємства: системи оцінювання комунікаційних потоків, системи оцінювання ресурсів та потреб, системи оптимізації комунікаційних потоків та системи планування розвитку промислового підприємства (рис. 1).

Рис. 1. Послідовність оптимізації комунікаційних каналів промислового підприємства (розробка автора)

Визначення оптимальних сценаріїв вдосконалення комунікацій при управлінні розвитком здійснюється у системі оптимізації комунікаційних потоків промислового підприємства. При цьому виконуються чотири основні етапи:

- формування та адаптація обмежень та критеріїв оптимізаційної моделі;
- пошук оптимального рішення;
- аналіз чутливості моделі оптимізації;
- формування плану оптимізації комунікаційних потоків.

Таким чином, розроблений науково-методичний підхід щодо вдосконалення комунікацій промислового підприємства в умовах розвитку, який базується на моделі оптимізації комунікаційних потоків згідно з критеріями максимального економічного

ефекту від потоків при умові їх достатньої стабільності, дає можливість забезпечити розвиток комунікаційної системи підприємства.

Апробацію розробленого науково-методичного підходу здійснено на ПАТ «Інститут керамічного машинобудування Кераммаш». Підприємство має типові для вітчизняних промислових підприємств проблеми з комунікаціями, як внутрішніми, так і зовнішніми. Незадовільна комунікацій між внутрішніми підрозділами веде до зривів при виконанні планів, простоїв обладнання та персоналу, затримок при замовленні запчастин та матеріалів, заморожування оборотного капіталу у надмірних запасах тощо. Проблеми у внутрішній комунікації мають прояв у значних коливаннях коефіцієнтів оборотності оборотних активів та запасів (табл. 1)

Таблиця 1

**Динаміка коефіцієнтів оборотності оборотних активів та запасів
ПАТ «Інститут керамічного машинобудування Кераммаш»**

Показник	2014	2015	2016	2017
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис грн	51115	21511	69646	64939
Середньорічний обсяг оборотних активів, тис грн	37687	37111	47920	46987
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	1,36	0,58	1,45	1,38
Собівартість, тис грн	38229	16626	54267	52883
Середньорічний обсяг запасів, тис грн.	16942	13112	16685	19644
Коефіцієнт оборотності запасів	2,26	1,27	3,25	2,69

Розраховано автором

Коефіцієнт оборотності оборотних активів ПАТ «Інститут керамічного машинобудування Кераммаш» за останні чотири роки змінювався від 0,58 до 1,45, тобто майже у три рази. Також значна волатильність у коефіцієнта оборотності запасів, який коливався від 1,27 до 3,25. Це свідчить про недосконалі комунікаційні процеси у планово-виробничих процесах підприємства, адже склад продукції, що випускає ПАТ «Інститут керамічного машинобудування Кераммаш» суттєво не змінювався, також не змінювались виробничі процеси. Головною причиною занижених показників оборотності запасів та оборотних активів є незадовільні планування та логістика запасів через вади у комунікаційних процесах.

Також незадовільна комунікація мала прояв через втрати від простоїв обладнання та персоналу, одним з підтверджень чого є значні коливання часток витрат на оплату праці та матеріальних витрат в загальних операційних витратах (рис. 2). Крім того, оцінювання стабільності комунікаційних каналів дозволило зробити висновок про їх недостатню стабільність.

Для вирішення виявлених недоліків розроблено три набори варіантів вдосконалення комунікаційних процесів (табл. 2). Перший варіант вирішує проблеми внутрішніх комунікацій, другий варіант — проблеми зовнішніх комунікацій, а третій одночасно обидва напрями.

Рис. 2. Динаміка частки витрат на оплату праці та матеріальних затрат ПАТ «Інститут керамічного машинобудування Кераммаш» (розраховано автором)

Таблиця 2

Напрями вдосконалення комунікацій ПАТ «Інститут керамічного машинобудування Кераммаш»

Проблеми, що мають бути вирішено	Напрями вдосконалення комунікацій
Простої обладнання через недоліки планування	Аудит та вдосконалення посадових інструкцій, інтеграція системи електронного документообігу до інформаційної системи управління підприємством
Висока волатильність попиту на продукцію підприємства через незадовільну поінформованість потенційних споживачів	Створення філіалів зі збуту за кордоном, проведення рекламних компаній, побудова нових каналів комунікацій зі споживачами
Простої обладнання через недоліки планування та волатильність попиту на продукцію підприємства через незадовільну поінформованість потенційних споживачів	Аудит та вдосконалення посадових інструкцій, інтеграція системи електронного документообігу до інформаційної системи управління підприємством; створення філіалів зі збуту за кордоном, проведення рекламних компаній, побудова нових каналів комунікацій зі споживачами

В результаті пошуку рішення оптимізаційної моделі встановлено, що підприємство не зможе виконати у найближчій перспективі набір заходів, що містить вдосконалення зовнішніх варіантів через обмеження за кадровими та фінансовими ресурсами. Тому для включення до плану розвитку ПАТ «Інститут керамічного машинобудування Кераммаш» рекомендовано лише набір заходів з вдосконалення внутрішніх комунікацій.

1. *Волот О.І.* Оптимізація розміщення інформаційних потоків підприємства методом лінійного програмування / О. І. Волот // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 11. – С. 162-165; 2. *Газуда М.В.* Окремі аспекти комунікаційних функцій управління на засадах оптимізації / М. В. Газуда, М. Р. Стеців // Науковий вісник Ужгородського університету.

Серія : Економіка. – 2018. – Вип. 1. – С. 186-190; 3. *Довгунь О.С.* Комунікації підприємств в інтернеті: тренди та напрями розвитку / О. С. Довгунь, В. А. Фалович // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2018. – Т. 23, Вип. 1. – С. 59-62; 4. *Івченко Є.І.* Інформаційно-комунікаційні технології як ключовий фактор управління інноваційним розвитком підприємств / Є. І. Івченко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. – 2008. – № 4. – С. 80–91; 5. *Коломицева О.* Використання маркетингових комунікаційних технологій в інноваційному розвитку підприємств / О. Коломицева, А. Боковня, Т. Бурцева // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – Вип. 42(2). – С. 5-13; 6. *Микитюк П.П.* Тенденції розвитку моделювання процесу маркетингових комунікацій підприємств-виробників спортивних товарів / П. П. Микитюк, Л. О. Цетнар // Економічний простір. – 2016. – № 113. – С. 206-219; 7. *Морозова Н.Л.* Организационные аспекты коммуникационной политики и ее роль в развитии предприятий Харьковского региона / Н. Л. Морозова // Бізнес Інформ. – 2012. – № 3. – С. 112-116; 8. *Сагер Л.Ю.* Моделювання та оптимізація процесу управління внутрішніми комунікаціями підприємства: методичний підхід / Л. Ю. Сагер // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. – 2017. – Вип. 2. – С. 218-222; 9. *Сиваченко О.В.* Потенціал контекстної реклами як напрямку розвитку маркетингових комунікацій підприємства машинобудування / О. В. Сиваченко // Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. – 2015. – № 4. – С. 215-221; 10. *Смирна О.* ІРО та зміна параметрів фінансової комунікації в постемісійній стратегії розвитку вітчизняних підприємств / О. Смирна // Економіст. – 2013. – № 6. – С. 26-28; 11. *Шерстенников Ю. В.* Модельна оптимізація взаємодії малого та великого підприємств / Ю. В. Шерстенников // Проблеми економіки. – 2013. – № 2. – С. 298-305; 12. *Шлапак О.А.* Модель багатокритеріальної оптимізації комунікаційного середовища підприємств / О. А. Шлапак, О. О. Коваленко // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 11. – С. 43-48; 13. *Якубенко І.М.* Розвиток комунікацій на підприємстві / І. М. Якубенко // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2017. – № 1. – С. 107-113.

УДК 658.1

О.С.Квілінський

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ПОБУДОВИ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

На основі проведеного аналізу наукових досліджень, встановлено, що складність процесу управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки потребує наявності концепції, яка має встановлювати принципи вирішення завдань, що є елементами проблеми розвитку підприємства. Для вирішення цієї проблеми розроблено концепцію управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки.

Based on the analysis of scientific research, it has been established that the complexity of the process of managing the development of an industrial enterprise in an information economy requires a concept, principles for solving problems that are elements of the enterprise development problem. To solve this problem, a concept has been developed for managing the development of an industrial enterprise in an information economy based on substantiating basic theories and

methodologies, building mechanisms based on them to solve the components of this problem, and establishing principles and requirements for developing tools for implementing the mechanisms for managing the development of an industrial enterprise information economy.

Ключові слова: підхід, розвиток, управління, концепція, підприємство

Keywords: approach, management, development, concept, enterprise

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що проблема розвитку промислових підприємств є достатньо дослідженою, доволі новими та не вирішеними є питання врахування особливостей розвитку в контексті інформаційної економіки, яка потребує своєчасного реагування на виклики, що обумовлено трансформацією традиційних технологічних укладів та широким впровадженням інформатизації в усі аспекти господарчої діяльності промислових підприємств. Особливо це актуально для вітчизняних промислових підприємств, більшість яких було створено за часів СРСР в умовах планової економіки, що обумовило вади розвитку, притаманні всій радянській промисловості. Перш за все, це низький ступінь автоматизацій та інформатизацій, застарілі авторитарні методи управління, відсутність стимулювання ініціатив робітників, орієнтованість на співпрацю з такими ж застарілими підприємствами країн колишнього СРСР. Усе це веде до недостатньої конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств на світових ринках, які вже трансформувались відповідно особливостям інформаційної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання дослідження розробки та побудови концептуальних положень управління розвитком промислових підприємств є досить актуальними з позиції теорії та практики, що підтверджено рядом наукових праць з даної теми, зокрема [1-13]. Проте, питання розробки концепції управління розвитком підприємств промисловості в умовах інформаційної економіки залишаються відкритими та недостатньо вивченими.

Метою статті є проведення аналітичного огляду підходів до побудови концепції управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу. Серед концепцій розвитку, що було запропоновано для використання на вітчизняних промислових підприємствах слід відмітити результати досліджень таких науковців, як І.С. Грозний [14], Л. С. Мельничук [1], І. М. Семененко [2], Н. В. Шандова [3], Я. В. Радіонова [4], Н. Давлетбаева [5], Н. В. Ващенко [6], В. Н. Сердюк [7], С. В. Коверга [8] тощо.

Л. С. Мельничук [1] пропонує будувати концепцію розвитку вітчизняних підприємств на базі глобальної концепції світового сталого або стійкого розвитку, під яким мається на увазі такий розвиток, який не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь людства та який регламентує економічні, соціальні та екологічні компоненти розвитку. Але сумнівною є можливість перенесення концептуальних положень світового сталого розвитку на рівень підприємства. Крім того, ця концепція не має відповідей щодо того, як саме має адаптувати свій розвиток промислове підприємство до умов інформаційної економіки.

Іншим підходом щодо впровадження ідей сталого розвитку є дослідження І. М. Семененко [2], в якому викладено теоретичну конструкцію концепції сталого розвитку підприємства. В ній також розглядається розвиток підприємства в економічному, екологічному та соціальному аспекті, при цьому визначено, які саме теорії та методології

мають використовуватись. Так, на межі економічного та екологічного аспекту пропонується використовувати методи біофізичної економіки, екологічного менеджменту та маркетингу, економіки природокористування та природозберігання, промислової екології. На межі економічного та соціального аспектів діяльності пропонувалось використовувати методи соціальної економіки, соціального менеджменту та маркетингу, холістичного маркетингу, соціального підприємництва [2]. В той же час, не зважаючи на перспективність визначених напрямів вирішення проблеми розвитку підприємства, концепція не доведена до рівня обґрунтування конкретних механізмів та інструментів розвитку в умовах сучасної інформаційної економіки.

Схожу концепцію розробила Н. В. Шандова [3], яка пропонує в концепції стійкого розвитку підприємств при реалізації соціальної компоненти розвитку здійснювати взаємозв'язок суспільства та промисловості, при реалізації економічної компоненти – підвищувати інтенсивність та продуктивність праці, при реалізації екологічної компоненти – визначати баланс між споживанням ресурсів та впливом на навколишнє середовище. При цьому в якості головного фактору розвитку промислового підприємства пропонується продуктивність праці. Не заперечуючи зроблених висновків слід зауважити, що сама лише продуктивність праці не вирішує проблеми розвитку в умовах сучасної інформаційної економіки.

Я. В. Радіонова [4] вважає, що розвиток підприємства має бути інноваційним, причому головним для інтеграції української економіки до світових економічних відносин є агропромисловий напрямок, тому пропонує відповідну інноваційну концепцію розвитку агропромислових підприємств в умовах транзитивної економіки. В основу концепції покладено принципи інноваційного розвитку: адаптивності, динамічності, саморегуляції, самоорганізації та саморозвитку [4]. Головним недоліком цієї концепції є недостатнє врахування особливостей сучасної світової транзитивної економіки, у тому числі, перетворень у інформаційних процесах підприємств.

Також інновації як головну рушійну силу розвитку розглядала Н. Давлетбаева [5], яка запропонувала концепцію гармонізації системи управління інноваційним розвитком промислових підприємств, причому ця концепція є універсальною для підприємств колишнього СРСР, адже розроблялась на базі аналізу особливостей підприємств України та Казахстану. Але слід зауважити, що в розробленій концепції роль самих підприємств є вторинною, яка залежить від здійснених керівництвом країн заходів з розвитку та модернізації інфраструктури ринку. При цьому не визначено, які саме інструменти розвитку промислових підприємств доцільно використовувати в умовах сучасних перетворень світової економіки.

Достатньо оригінальною є концепція розвитку підприємства, що запропонована Н. В. Ващенко [6], в якій головною рушійною силою розвитку підприємства в сучасних умовах вважається розвиток персоналу. При цьому пропонується зосередитись на таких напрямках управління: мотивація персоналу, підвищення кваліфікації, активізація інновацій, підвищення продуктивності, реалізація потенціалу персоналу. В якості мети розвитку при цьому Н. В. Ващенко пропонує перехід на більш високу стадію життєвого циклу. Не заперечуючи перспективності цього підходу слід зауважити, що окрім розвитку персоналу сучасне промислове підприємство потребує також відповідного розвитку технологій, перш за все, в напрямку інформатизації та автоматизації.

Крім того, відсутня конкретизація, як саме пропонується досягати поставлених цілей та критеріїв.

Більш конкретизованим є дослідження В. М. Сердюк [7] яка в запропонованій концепції управління стратегічним розвитком машинобудівного підприємства запропонувала такі інструменти управління розвитком підприємства: аналіз господарчої діяльності, бюджетування, облік та контроль наявності та руху господарчих ресурсів, оптимізацію господарчих ресурсів. Ціллю розвитку при цьому вважається забезпечення максимального добробуту власників підприємства та його робітників, що має прояв у зростанні ринкової вартості підприємства. Серед недоліків цієї концепції можна відмітити недостатнє врахування впливів зовнішнього середовища, перш за все, тих впливів, що обумовлено інформаційною економікою.

Перспективним є підхід С. В. Коверги [8] який розробив концепцію управління збалансованим функціонуванням і розвитком промислових підприємств. Основна ідея концепція полягає в тому, що при розвитку промислового підприємства слід постійно оцінювати збалансованість комплексу його елементів та забезпечувати збалансованість управлінських рішень. При цьому пропонується використовувати інструменти для моніторингу збалансованості процесів підприємства, чисельного оцінювання збалансованості цілей, оптимізації використання ресурсів. Основним недоліком цієї концепції є недостатня увага, приділена необхідності адаптації промислового підприємства до зовнішнього середовища.

Серед інших концепцій, в яких пропонувались вирішення проблеми розвитку промислового підприємства слід відмітити роботи таких науковців, як Е. В. Сталинская та А. А. Охтен [9], В. В. Москаленко, С. В. Бронин, М. А. Гринченко та М. В. Глебова [10], Р. М. Скриньковський [11], Т.В. Гринько [12], И.М. Дли та О.С. Масютин [13]. Ці дослідники вирішували окремі концептуальні питання розвитку промислового підприємства, але відносно нова та актуальна проблема розвитку підприємства саме в умовах інформаційної економіки залишилась в їх дослідженнях поза увагою.

Отже, типовими вадами традиційних концепцій щодо розвитку промислового підприємства є ігнорування важливості адаптації промисловості до сучасної інформаційної економіки, відсутність конкретизації методів та механізмів для вирішення проблеми розвитку підприємства, неврахування таких особливостей вітчизняних підприємств, як технологічна відсталість та орієнтованість переважно на ринки країн колишнього СРСР. Крім того, слід зауважити, що у різних дослідників відрізняється сам підхід до розуміння поняття «концепція». Одні дослідники під концепцією розуміють план та цілі дослідження, інші – аналог механізму рішення проблеми або загальне викладення принципів. В цьому дослідженні поняття концепції базується на визначеннях «генеральний задум, що визначає стратегію дій при здійсненні реформ, проектів, планів, програм» та «система поглядів та засобів для досягнення цілей». Відповідно, під концепцією управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки мається на увазі обґрунтування системи теорій, механізмів, засобів, моделей, методів та інших інструментів для розробки управлінських рішень на промисловому підприємстві при встановленій цілі розвитку підприємства та в умовах зовнішнього середовища, що має риси інформаційної економіки.

Запропонована концепція управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки складається з трьох рівнів: теоретико-методологічного, рівня механізмів та інструментального рівня (рис. 1).

Рис. 1. Зв'язок рівнів концепції управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки

На теоретико-методологічному рівні визначаються теорії та методології, які покладено в основу дослідження та постулати яких прийнято за аксіоми. На рівні механізмів обґрунтовуються потрібні для вирішення встановленої проблеми механізми та визначаються їх основні риси та структури. На інструментальному рівні описано конкретні інструменти, за допомогою яких вирішуються складові проблеми управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки, а саме методи, моделі, підходи, забезпечення тощо.

Висновки. Таким чином, на основі проведеного аналізу наукових досліджень, встановлено, що складність процесу управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки потребує наявності концепції, яка має встановлювати принципи вирішення завдань, що є елементами проблеми розвитку підприємства. Для вирішення цієї проблеми розроблено концепцію управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки що базується на обґрунтуванні базових теорій та методологій, побудові на їх базі механізмів для вирішення складових цієї проблеми, а також встановленні принципів та вимог для розробки інструментів реалізації механізмів управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки.

Використання розробленої концепції надає промислому підприємству можливість визначати, які необхідно здійснити заходи для адаптації до особливостей інформаційної економіки та інтегрувати ці заходи до загальної стратегії розвитку підприємства.

1. *Мельничук Л.С.* Теоретичні засади та проблемні питання концепції сталого розвитку підприємств в Україні / Л. С. Мельничук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. – 2016. – Вип. 17(3). – С. 41-43;
2. *Семененко І.М.* Теоретична конструкція концепції сталого розвитку підприємства / І. М. Семененко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2015. – № 4. – С. 232-236;
3. *Шандова Н.В.* Концепція стійкого розвитку промислових підприємств / Н. В. Шандова // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 1-2(1). – С. 22-25;
4. *Радіонова Я.В.* Теоретичні аспекти інноваційної концепції розвитку агропромислових підприємств в умовах транзитивної економіки / Я. В. Радіонова // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2015. – Т. 20, Вип. 3. – С. 132-136;
5. *Давлетбаєва Н.* Концепция гармонизации систем управления инновационным развитием промышленных предприятий Украины и Казахстана / Н. Давлетбаева // Економіка і регіон. – 2015. – № 2. – С. 9-14;
6. *Ващенко Н.В.* Обґрунтування концепції управління розвитком підприємства / Н. В. Ващенко // Академічний огляд. – 2014. – № 1. – С. 94-102;
7. *Сердюк В.Н.* Концепция управления стратегическим развитием машиностроительных предприятий / В. Н. Сердюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.18. – С. 155-161;
8. *Коверга С.В.* Концепция управления балансовым развитием промислових підприємств / С. В. Коверга // Економіка промисловості. – 2014. – № 3. – С. 43-56;
9. *Сталинская Е.В.* Концептуальные основы стратегического управления устойчивым развитием металлургического предприятия / Е. В. Сталинская, А. А. Охтеня // Економіка промисловості. – 2012. – № 1-2. – С. 353-360;
10. *Москаленко В.В.* Концепция решения задачи координации развития предприятия / В. В. Москаленко, С. В. Бронин, М. А. Гринченко, М. В. Глебова // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2013. – № 2. – С. 24-32;
11. *Скриньковський Р.М.* Комплексна діагностика розвитку підприємства: концепція, параметри, методи [Електронний ресурс] / Р. М. Скриньковський // Економіка. Управління. Інновації. – 2015. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_1_33;
12. *Гринько Т.В.*

Управління адаптивним інноваційним розвитком промислових підприємств: економічне обґрунтування та концептуальні засади: моногр. / Т.В. Гринько. – Донецьк: Ін-текономіки пром-сті, 2011. – 352 с.; 13. Дли И.М. Корпоративное управление и сбалансированное развитие промышленного предприятия / И.М. Дли, О.С. Масютин // Российское предпринимательство. – 2007. – No 4. – Вып. 2 (89). – С. 125-129; 14. Грозный И.С. Методи та підходи до управління якістю розвитку промислових підприємств / І.С. Грозний / Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка». – Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2015. – Т. 20. В.3. – С. 75-79.

УДК 658.8:659(09)

Н.В. Коваленко

РОЛЬ МАРКЕТИНГОВОГО КОМУНІКАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовано окремі аспекти застосування маркетингового комунікаційного забезпечення розвитку промислових підприємств. Представлено ознаки ефективної управлінської складової при застосуванні маркетингового комунікаційного забезпечення розвитку промислових підприємств.

It is proved that marketing communication support (hereinafter - ICS) indirectly affects the financial stability of a business entity. The latter is evidence of how much a company is able to survive in a permanent state of crisis financial waves over a specified period of time and to accumulate the necessary funds, while maintaining the satisfactory state of its liquidity. It also means that marketing communications support for the development of industrial enterprises is carried out in conditions of constant competition for economic and optimal resources, which prompts for a quick reaction to external changes.

The efficiency of the management component (planning, organization, motivation and control, which includes the hierarchy, coordination, structuring, etc.) also serves as an important element in achieving the positive results of solvency.

Ключові слова: маркетингове комунікаційне забезпечення, розвиток, промислові підприємства.

Key words: marketing communications, development, industrial enterprises.

Стан та тенденції економічного розвитку будь-якої країни свідчать про необхідність використання в управлінні виробничим процесом та процесом реалізації виробленої продукції, послуг тощо елементів маркетингових комунікацій.

Зважаючи на високий рівень конкуренції між виробниками промислових підприємств, виклики сьогодення підштовхують до розробки способів, прийомів маркетингового забезпечення розвитку промислових підприємств поряд зі збільшенням асортименту виробленої продукції.

Питанням ефективного управління підприємствами на засадах маркетингу були присвячені праці відомих вчених-економістів Белявцева М. І., Біловодської О. А., Войчака А. В., Васюткіної Н. В., Дафта Р. Л., Забуранної Л. В., Ковшової І. О., Комарницького І. М., Котлера Ф., Куценка В. М., Ламбена Ж.-Ж., Морохової В. О., Нови-

кової І. В., Прокопенко Н. С., Россохи В. В. та ін. Проте, маркетингове забезпечення розвитку промислових підприємств потребує більш ширшого дослідження.

Мета статті полягає у висвітленні ролі маркетингового комунікаційного забезпечення розвитку промислових підприємств.

При узагальненні аналізу досвіду розвитку промислових підприємств в економічно розвинених країнах, виявлено, що у них приділяється досить багато уваги використанню відомих технологій маркетингових комунікацій з просування товару, а також з їх удосконаленням через спілкування (інтерактивне) зі споживачами та дослідження і використання елементів психології.

Ядром маркетингового комунікаційного забезпечення розвитку промислових підприємств виступають технології взаємозв'язку зі споживачами продукції, послуг тощо [1; 2; 3], які у сучасних умовах здійснюються, переважно, через Інтернет-сайти, з метою виявлення позитивного і від'ємного ставлення до того чи іншого продукту промислової галузі. Використання каналів комунікаційного зв'язку через Інтернет-ресурси дає можливість підприємствам значно зменшити фінансування витрат на підтримання зв'язку зі споживачами їх товару, що, в умовах перманентних кризових явищ, має досить суттєве значення в досягненні результатів їх ефективної діяльності. Варто також зазначити, що маркетингове комунікаційне забезпечення діяльності промислових підприємств здійснює, в першу чергу, інформаційну обізнаність про той чи інший продукт, а потім, супроводження про удосконалення якості товару, цінову політику продажів тощо.

Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють підприємствам також з'ясувати досягнення конкурентів у сфері виробничої і збутової діяльності, а також про певні новації у аналогічній галузі, про креативні інструменти комунікативного зв'язку: мережеве планування та управління, використання мережевих підходів у логістиці, застосування психологічних прийомів у сфері предмету дослідження тощо.

Як вже зазначалося, розвиток промислових підприємств досить суттєво залежить від підтримання їх конкурентоспроможності, де останнє залежить від ефективності маркетингової діяльності, в. ч. і від комунікаційного забезпечення. Досягнення виконання поставлених завдань, при означенні мети дослідження, на думку автора, варто здійснювати, враховуючи стрімку трансформацію ринкових процесів, а у призмі викликів сьогодення, зважати на інтеграцію національної економіки в європейську спільноту. Варто зазначити, що наукові розвідки потрібно здійснювати на мікро-рівні суб'єктів господарювання і мезо-рівні – партнерських об'єднань. Для синтезування досягнень підприємств у маркетинговому комунікаційному забезпеченні розвитку діяльності підприємств різних рівнів, для їх впровадження і реалізації, при потребі, здійснювати наукові розвідки у групі підприємств протилежного рівня, з подальшим адаптуванням досвіду цих груп, який сприятиме досягненню ефективних результатів у вирішенні поставлених завдань у підприємства, що виступають об'єктом дослідження наукової теми.

Досить важливе значення, у площині заявленого дослідження, є підтримка постійного взаємозв'язку зі споживачами через маркетингове комунікаційне забезпечення, як на початку позиціонування, просування товару підприємства, так і на етапі використання товару, що необхідно для з'ясування ставлення споживачів до товару і в подальшому, формування їх думки про торгівельну марку товару підприємства.

Узагальнення результатів дослідження [4; 5; 6] свідчать, що при досить широкому асортименту товарів на сучасному ринку, постійної появи нових товарів, споживачам досить складно розрізнити їх за рівнем якості. Креативний продукт промислових підприємств при появі на ринку досить швидко втрачає цей статус у зв'язку з налаштованістю конкурентів на забезпечення своїх конкурентних переваг в ринковому середовищі. Така ситуація сприяє пошуку нових інструментів управління конкурентоспроможністю промислових підприємств та маркетингового комунікаційного забезпечення при цьому.

В нашому мінливому середовищі досить швидко і часто змінюється товар, його властивості, цінова політика, тому маркетингове комунікаційне забезпечення відіграє важливе значення при формуванні рішень споживачів і саме при застосуванні інструментів маркетингового комунікаційного забезпечення виробник інформує споживачів про зміни товару.

Звісно, для випуску інноваційної продукції чи удосконаленої, виробник свої дії здійснює згідно маркетинговим дослідженням, велика частка яких проводиться через Інтернет-ресурси, тобто через мережеві технології комунікацій.

При активізації інформаційного середовища маркетингові комунікації виступають наріжним камінем у боротьбі за конкурентні переваги [7; 8].

Розвиток виробничої діяльності не можливий без використання передових інформаційних технологій для забезпечення комунікативного спілкування зі споживачами. При цьому, через можливості маркетингу відбувається інформаційно-психологічне інтерактивне спілкування виробника зі споживачем.

Слушна думка Т. О. Окландера стосовно важливості проведення аналізу застосування диференційованих маркетингових комунікацій відносно структурованого процесу взаємодії з цільовими сегментами споживачів [9, С. 98], що створює умови для впізнаваності товару і його розповсюдження.

Г. Шрайегг також наголошує на важливості покращення комунікацій у формуванні ключових компетенцій підприємства [10, С. 20]. Звісно, ці компетенції полягають у застосуванні прийомів та методів маркетингу.

Ефективність комунікаційного забезпечення діяльності промислових підприємств неможливо досягнути без маркетингових заходів та без інформаційно-комунікаційного комплексу, останнє створить умови для збільшення прибутковості господарюючого суб'єкту.

Внутрішній маркетинг має бути реалізований на засадах розвитку внутрішнього комунікаційного впливу з урахуванням розвитку соціально-психологічних комунікацій [11, С. 169-174]. Внутрішній маркетинг спрямований на мотивацію творчої діяльності співробітників, що сприяє підвищенню маркетингового потенціалу персоналу підприємств.

Не можна не погодитися з висловлюванням вченого-економіста К. О. Тімоніна про психологічно-комунікативну складову поняття «бренд», що відображає його емоційно-інформаційну природу у взаємодії з психологією споживачів [12, С. 5-6]. Він також виділяє такі види маркетингових комунікацій, що впливають на брендинг: друкована реклама у загальноекономічних періодичних, галузевих виданнях та презентації [12, С. 9]. Нині, маркетингові комунікації через Інтернет-технології почали відігравати досить велику роль у формуванні бренду підприємства та його просуванню на ринок.

Поділяємо думку, що «споживання супроводжує задоволення потреб або бажань і часто веде до утворення або зміни станів переживання, звідси якість продукту

визначається не тільки його більш-менш «чудовими» ознаками. Холбрук і Корфмен (Holbrook und Corf man, 1985) розрізняють такі стани переживань, як зручність, якість (перевага), розвага, краса, успіх, репутація, зовнішній вигляд і переконання, віра. Інші автори спробували більш детально розглянути важливі ознаки якості, вказуючи при цьому на те, які мотиви можуть задовольняти продукти (див. наприклад, Rossiter & Percy, 1997). З цієї точки зору тут виникає дві проблеми. По-перше, люди часто готові купувати продукти, точно не знаючи, що вони з ними будуть робити, і, по-друге, іноді вони купують продукти з ознаками, які не потрібно брати до уваги, для того щоб їх ніколи не використовувати (Suh , Kang & Lee, 1998). Наприклад, Карпентер, Глейзер і Накамото (Carpenter, Glazer und Nakamoto, 1994) показали, що одні торговельні марки вже тоді перевершують інші, коли у останніх є додаткова звичайна властивість, але вони більше нічим не відрізняються. Тобто додавання до марки якоїсь додаткової властивості може мати сенс тільки тоді, коли вони звичайні і по природі не приносять користі» [13].

Варто зазначити, що об'єднання результатів спілкування зі споживачами через Інтернет-технології і емпіричні дослідження забезпечить ефективність просування товару чи спонукає до виробництва нового.

Маркетингове комунікаційне забезпечення розвитку промислових підприємств впливає на їх господарську і фінансово-економічну діяльність. Результати цієї діяльності висвітлюються у рентабельності, яка «комплексно відображає ступінь ефективності використання матеріальних, трудових і грошових ресурсів, а також природних багатств», тобто показує, як швидко може підприємство отримати фінансові ресурси без втрати вартості активів [14].

Звідси, маркетингове комунікаційне забезпечення (далі - МКЗ) опосередковано впливає і на фінансову стійкість суб'єкта господарювання. Остання свідчить на скільки спроможне підприємство вижити у перманентному стані кризових фінансових хвиль протягом визначеного часу та накопичення необхідних грошових коштів, підтримуючи задовільний стан його ліквідності. Також це означає, що маркетингове комунікаційне забезпечення розвитку промислових підприємств здійснюється в умовах постійної конкуренції за економічні та оптимальні ресурси, що спонукає до швидкого реагування на зовнішні зміни.

Для досягнення позитивних результатів платоспроможності завдяки МКЗ важливим елементом виступає і ефективність управлінської складової (планування, організація, мотивація, контроль, до цих складових к входить ієрархія, координація, структурованість тощо). Ознаки ефективної управлінської складової, при застосуванні маркетингового комунікаційного забезпечення розвитку промислових підприємств, представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Ознаки ефективної управлінської складової при застосуванні маркетингового комунікаційного забезпечення розвитку промислових підприємств

Ознаки	Сутність
планування	є основою для оптимального ефективного розподілу наявних ресурсів для досягнення певної цілі
організація	підкреслює, що МКЗ функціонує у соціальному середовищі, де для розробки, створення чи реалізації будь-чого необхідне залучення людей
мотивація	є основою для заохочення контактних груп чи партнерів до певної діяльності чи бездіяльності найбільш оптимальним та ефективним способом
контроль	визначає рівень досягнення результатів відповідно до поставленої мети та до певних чинних стандартів
ієрархія	характеризує підпорядкованість структурних елементів один одному та є основою для встановлення меж відповідальності за виконання конкретних завдань
керіваність	з різних аспектів визначають здатність МКЗ формувати організаційні зв'язки та керувати всіма процесами на підприємстві
швидкість прийняття рішень	характеризує властивість визначення часу для затвердження управлінського рішення в певних межах
координація	необхідна для встановлення взаємозв'язків між різними об'єктами та суб'єктами управління на підприємстві
цілеспрямованість	є основою формування філософії, стратегії та тактики МКЗ і характеризує підпорядкованість усіх завдань одній головній меті
позиціонування	доповнює і виділяє рівень диверсифікації продукції, торгових марок, брендів чи проектів
адаптація та гнучкість	характеризують можливості МКЗ оперативно змінюватись та пристосовуватись до різних умов середовища без значних втрат ресурсів
інноваційність	є основою для застосування новітніх розробок МКЗ
взаємодії	розкриває узгодженість різних завдань між всіма службами відповідно до загальної мети
активність	визначає необхідність постійного запровадження різного інструментарію МКЗ відповідно до реалій сучасних умов
етичність	окреслює межі цієї активності відносно прийнятих у суспільстві правил, норм та настанов

Джерело: узагальнено на адаптовано до предмету дослідження [15, С. 35-37]

Звідси, ознаки маркетингового комунікаційного забезпечення розвитку промислових підприємств мають свої особливості, яка в тій чи іншій мірі впливає на досягнення її ефективності. Взаємоднання цих ознак, при здійсненні МКЗ, сприятиме отриманню конкурентних переваг в мінливому ринковому середовищі.

1. *Мориарти С.* Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход : пер. с англ. / С. Мориарти; Под ред. С.Г. Бежук. — СПб. : Питер, 2006. — 234 с.; 2. *Росситер Дж.* Реклама

и продвижение товаров / Дж. Росситер, Л. Перси ; перевод с англ. М. Бугаева и др. — СПб: Питер, 2000. — 651 с.; 3. *Перси Л.* Разработка целостной программы маркетинговых коммуникаций. Ч. 2 [Текст] : [фрагм. монографии проф. Копенгаг. бизнесшк. и проф. бизнесшк. г. Уорик Стратегическое планирование рекламных компаний] / Л. Перси, Р. Эллиот // Реклама. Теория и практика. 2007. — № 5. — С. 304–315; 4. *Deneka C.W.* Ancient Company Innovating at the Speed of Light / C. W. Deneka // RTM. — 2002. — № 5. — Р. 33–35; 5. *Медынский В.Г.* Инновационное предпринимательство. / В. Г. Медынский, Л. Г. Шаршукова. — М. : ИНФРА-М, 2001. — 285 с.; 6. *Фатхутдинов Р.А.* Стратегический маркетинг : [учебник]. [2-е изд., перераб. и доп.] / Р. А. Фатхутдинов. — СПб. : Питер, 2002. — 448 с.; 7. *Schumpeter J.A.* (1912): Theories die Wirtschaftlichen Entwicklung. / Industry and Innovation /. Vol. 9, № 1/2, pp. 93–145; 8. *Грищенко О.Ф.* «Інноваційне рішення»: дослідження сутності та визначення його ролі в господарській діяльності сучасного підприємства / О. Ф. Грищенко // Вісник Сумського державного університету, серія: Економіка. — 2010. — №2. — С. 91–96; 9. *Окландер Т.О.* Інноваційні методи впливу на споживачів: аромаркетинг /Т. О. Окландер // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2011. — №3. — С. 97–101. Доступно на: <http://www.mmi.fem.sumdu.edu.ua>; 10. *Тарнавська Н.* Розвиток теорії конкурентних переваг в умовах експансії нововведень / Н. Тарнавська // Економіка України. — 2011. — №4. — С. 16–27; 11. *Павленко А.Ф.* Маркетингові комунікації: сучасна теорія і практика: [моногр.] ; / А. Ф. Павленко, А. В. Войчак, Т. О. Примак. — К. : КНЕУ, 2005. — 408 с.; 12. *Тімонін К.О.* Формування та ефективність використання бренду промислового підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / К. О. Тімонін. — Х., 2012. — 20 с.; 13. Політика продукту і програми. — [Електронний ресурс] — режим доступу : <http://0prom.ru/?id=291>; 14. Рентабельність. — [Електронний ресурс] — режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Рентабельність>; 15. *Ковшова І.О.* Маркетинговий менеджмент: теорія, методологія, практика [Текст] : монографія / Ковшова І. О. — Київ : Вишемирський В. С., 2018. — 515 с.

УДК

Г.О.Тарасова, Б.Каміньська

ІТЕРАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО МОНІТОРИНГУ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

В статті запропоновано використання ітераційного підходу до моніторингу зовнішнього середовища в умовах економічної нестабільності, основу якого складає двоетапна ітерація з шумової корекції виявленого сигналу та встановлення бази відгуку сигналу, що забезпечує отримання максимально точного оригінального змісту сигналу та сфери діяльності промислового підприємства за інтенсивністю його прояву.

The article proposes the use of an iterative approach to the monitoring of the environment in conditions of economic instability based on a two-stage iteration of the noise correction of the detected signal and the establishment of a signal response base, which ensures obtaining the most accurate original content of the signal and the scope of the industrial enterprise by the intensity of its manifestation.

The developed approach can be applied in antisipatitive management both in the internal and external environment of an industrial enterprise. The principle of iterative signal processing is universal for managing signals indicating the approaching crisis events or favorable development opportunities.

It is proved that depending on the established maximum and minimum threshold values of the strength of the detected signal in one or another field of activity of the enterprise it is allowed to combine several types of active and passive actions of the management to respond to the state of the internal and external environment.

Ключові слова: ітерації, моніторинг, зовнішнє середовище, економічна нестабільність, антисипативне управління, слабкі сигнали, підприємство.

Key words: iteration, monitoring, external environment, economic instability, antispyptive management, weak signals, enterprise.

Отримання сигналів про зміну стану зовнішнього та внутрішнього середовища промислового підприємства до настання подій, пов'язаних зі зміною цього стану в майбутньому є першим кроком в антисипативному управлінні, якщо даний вид управління застосовується на підприємстві. Тому відстеження таких сигналів, їх ідентифікація, виявлення в тій чи іншій сфері діяльності підприємства є актуальним завданням, вирішення якого потребує розробки відповідного підходу, який за своїми властивостями забезпечував точність розпізнавання сигналів кризи, що наближується або зміни умов розвитку та функціонування промислових підприємств. Таким підходом є ітераційний. На відміну від класичних підходів: системного, процесного, функціонального та ін. даний підхід в управлінні найчастіше використовується в випадках, коли необхідно провести виконання робіт паралельно з безперервним аналізом отриманих результатів і коригуванням попередніх етапів роботи [1]. Доцільність використання ітераційного підходу доведено в ряді наукових досліджень та публікацій.

Так, в роботі [2] Л.О. Волощук пропонує використовувати ітераційний підхід в якості одного з аналітичних інструментів управління економічною безпекою промислового підприємства, де критеріями класифікації виступають кроки (ітерації) процедури оцінювання економічної безпеки підприємства та відповідні їм завдання формування аналітичних інструментів. Авторкою розроблено двоетапний ітераційний цикл оцінки економічної безпеки промислового підприємства, де на першому етапі оцінці підлягають окремі блоки, на другому проводиться інтегральна оцінка масиву даних, визначених на попередньому етапі ітерації.

В дослідженні [3] автором Ю.А. Єгуповим обґрунтовано необхідність застосування ітераційного підходу при моделюванні оптимальної виробничої програми промислового підприємства. Так, автором розроблено економіко-математичні моделі, що використовуються на різних ітераціях та відрізняються як складом обмежень, так і видом критерійних показників. При цьому, окремі ітерації здійснюються на різних етапах формування виробничої програми [3]. Перевагою в використанні засад ітераційного підходу є підвищення оперативності оптимізаційних розрахунків при формуванні виробничої програми підприємства та скорочення витрат на аналіз ринкового попиту [3].

Наголошують на необхідності використання ітераційного підходу в процесі розробленні та прийняття управлінських рішень автори В. Кузиляк, Р. Яковчук, А. Саміло, О. Повстин та В. Шишко в роботі [4]. Так для упорядкування процесу прийняття управлінських рішень як сукупності формальних і неформальних процедур авторами

пропонується використовувати технологію прийняття рішення, що дозволить проаналізувати раніше прийняті рішення та прийняти оптимальне управлінське рішення [4]. Даний процес представлено в виді декількох ітерацій: постановка завдання; підготовка управлінських рішень; прийняття управлінського рішення; реалізація ухваленого управлінського рішення [4].

Використання запропонованого підходу забезпечить підвищення якості оцінки ймовірних управлінських рішень, що передбачає збирання та оброблення оперативних даних із зони невизначеності та ризику і попередні розробки варіантів управлінських рішень з використанням ітераційного циклу (повторів).

Таким чином, використання ітераційного підходу в управлінні, за рахунок застосування необмеженої кількості етапів ітерацій (повторів) обробки вхідних даних, забезпечить підвищення якості прийняття управлінських рішень. В антисипативному управлінні такими вхідними даними, що підлягають обробці є сигнали, що поступають з внутрішнього та зовнішнього середовища промислового підприємства. На рис. 1 представлено схему застосування ітераційного підходу при обробці сигналів в антисипативному управлінні.

Як видно з рис. 1 надходження сигналів на перший етап ітераційного циклу поступає за результатами безперервного моніторингу внутрішнього та зовнішнього середовища промислового підприємства. До основних інструментів проведення такого моніторингу можна віднести:

1. Конкурентний аналіз. Метою даного виду інструменту моніторингу середовища є визначення економічного стану галузі, основних напрямків її розвитку, визначення рівня конкуренції та конкурентних позицій основних гравців ринку, аналіз найближчих конкурентів до досліджуваного підприємства, аналіз перспектив розвитку галузі та ін.

В загальному виді проведення конкурентного аналізу для виявлення слабких та сильних сигналів середовища зводиться до наступних етапів:

1. Визначення часового проміжку, в рамках якого здійснюватиметься аналітична оцінка.
2. Визначення товарних меж ринку.
3. Визначення географічних меж ринку.
4. З'ясування складу господарюючих суб'єктів на ринку.
5. Розрахунок обсягу товарного ринку та частки, яку займає господарюючий суб'єкт.
6. Визначення ступеня насиченості ринку.
7. З'ясування бар'єрів для виходу на ринок.
8. Оцінка стану конкурентного середовища [5].

При використанні даного інструменту в якості основного при проведенні моніторингу, основна увага приділяється саме конкурентам, як фактору прямого впливу на стан підприємства, аналіз внутрішнього середовища носить другорядний характер.

2. Порівняльний галузевий аналіз. Даний вид аналізу здійснюється на основі порівняння основних показників виробничо-господарської діяльності підприємств, що функціонують в одній галузі: прибуток; виторг; собівартість виробленої продукції; рентабельність; фонд оплати праці; інвестиції; обсяг виробленої продукції та ін.

За результатами порівняння даних показників між підприємством та іншими підприємствами-конкурентами, проводиться порівняння за тими самими показниками

з середньогалузевими значеннями. Перевагою в використанні даного інструменту в якості основного при проведенні моніторингу є можливість визначення слабких та сильних сигналів щодо використання недостатньої кількості виробничої потужності, ефективність маркетингової політики та ін.

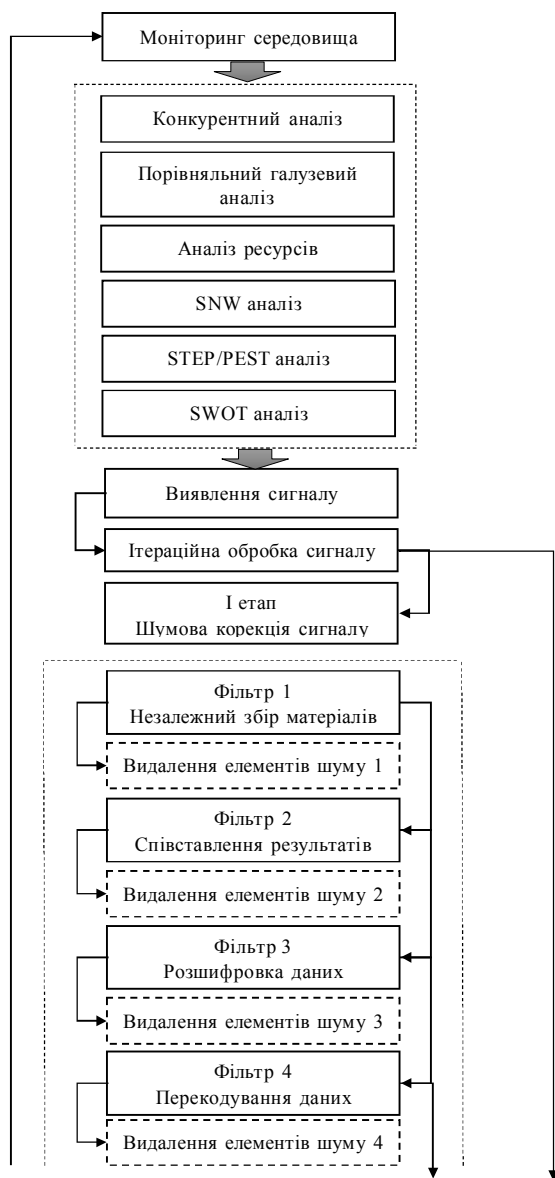
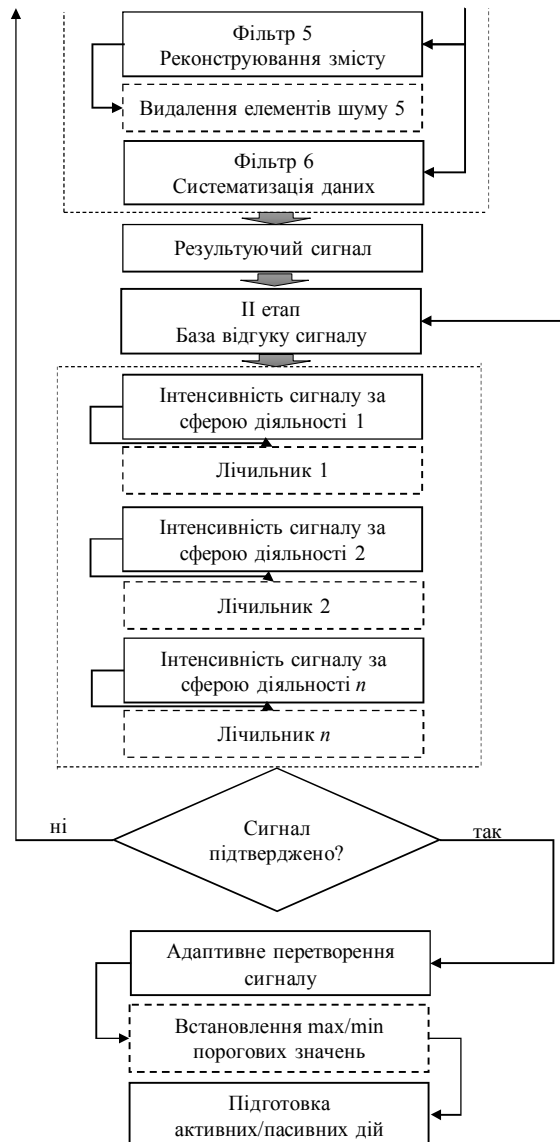

Рис. 1. Ітераційний підхід в антисипативному управлінні розвитком промислового підприємства (частина 1) (розробка авторів)

Рис. 1. Ітераційний підхід в антисипативному управлінні розвитком промислового підприємства (частина 2) (розробка авторів)

3. Аналіз ресурсів. Складається з опису та оцінки фінансових, організаційних і технологічних ресурсів (створення профілю ресурсів), зіставлення створеного профілю до вимог ринку (виявлення сильних і слабких сторін оцінюваного підприємства) та ідентифікації специфічних компетенцій (сильні і слабкі сторони оцінюваного підприємства порівнюються з сильними і слабкими сторонами основного конкурента). Аналізується і оцінюється виключно внутрішнє середовище підприємства. Повністю

виключається вплив факторів зовнішнього середовища. Основою для подальшої розробки стратегії служить зіставлення з діяльністю основного конкурента [6].

4. Конкурентний аналіз за моделлю «П'ять сил» М. Портера. Використання даного виду аналізу в якості інструменту моніторингу середовища передбачає проведення аналізу основних зовнішніх «сил»:

- ринкова влада постачальників;
- ринкова влада споживачів;
- ринкова влада конкурентів;
- загроза появи нових конкурентів на ринку;
- загроза появи аналогових товарів на ринку.

Аналіз включає два етапи:

1. Привласнення кількісних показників детермінантам п'яти сил методом експертної оцінки.

2. Аналіз сильних і слабких сторін поточної конкурентної ситуації, а також можливих компенсаційних заходів [6].

5. SNW аналіз. Метою проведення даного аналізу є характеристика та оцінка внутрішнього середовища підприємства за трьома позиціями:

- сильною (переваги діяльності підприємства);
- слабкою (обмеження в діяльності підприємства);
- нейтральною.

При застосуванні даного виду аналізу оцінки підлягає виключно внутрішнє середовище підприємства як ресурс, за результатами чого можна побачити сигнали для розширення діяльності або навпаки згортання.

5. STEP (PEST) аналіз. Здійснюється за допомогою детального опису та оцінки соціальних, технологічних, економічних і політичних чинників, що впливають на діяльність організації.

У подробицях описуються та аналізуються фактори прямого і непрямого впливу зовнішнього середовища організації. Повністю виключена оцінка факторів внутрішнього середовища [7]. За результатами даного виду аналізу можна зробити висновки щодо виявлення сигналів до здійснення заходів, пов'язаних з розвитком діяльності промислового підприємства або до впровадження превентивних заходів з забезпечення виробничо-господарських показників поточної діяльності.

6. SWOT аналіз. Даний вид аналізу є найбільш поширеним серед основних інструментів моніторингу загроз та можливостей для розвитку підприємства, проведення якого передбачає визначення сильних і слабких сторін в діяльності підприємства, визначення потенціалу розвитку та оцінку можливостей для реалізації стратегічних заходів.

Існують різні інтерпретації проведення SWOT аналізу, проте основні етапи зводяться до наступних:

Етап 1 - визначення мети. SWOT-аналіз завжди проводиться з певною метою, він не буває абстрактним. Сильні і слабкі сторони, можливості та загрози - поняття відносні і залежать від часу, місця, характеру дій суб'єктів.

Етап 2 - визначення об'єкта дослідження. Аналізу може піддаватися підприємство в цілому, окремі підрозділи (філії тощо) або бізнес одиниці.

Етап 3 - виявлення сильних і слабких сторін з точки зору поставленої мети.

Етап 4 - визначення ринкових можливостей і загроз з точки зору поставленої мети [8, 9].

За результатами використання одного з представлених (або декількох) інструментів проведення моніторингу стану середовища промислового підприємства на предмет виявлення імпульсних повідомлень про настання кризи чи сприятливих можливостей для розвитку можна встановити слабкий сигнал, який далі передається в блок ітераційної обробки (рис. 2.1).

В блоці ітераційної обробки сигнал, що поступив проходить через перший етап ітерацій — етап шумової корекції сигналу. Даний етап можна охарактеризувати як процедуру встановлення вихідного повідомлення, що вдалося виявити в ході моніторингу, яку було спотворено зовнішнім шумом. Під шумом в даному контексті слід розуміти безладні коливання різного роду інформації, що спотворює вихідні дані сигналу. Також шумом можна назвати різницю між змістовним наповненням вхідного сигналу та змістовним наповненням результуючого сигналу після шумової корекції.

Для виконання шумової корекції сигналу на першому етапі ітераційної обробки сигналу, що було виявлено засобами моніторингу внутрішнього та зовнішнього середовища промислового підприємства пропонується використовувати відповідні фільтри, проходження через які поступово видаляє шум, що спотворює вихідний зміст сигналу. Кожний встановлений фільтр шумової корекції на першому етапі ітераційної обробки в результаті своєї роботи повинен обробити зміст сигналу за мінімальний часовий інтервал, адже чим довше відбувається час на шумову обробку, тим вище піднімається концентрація шуму (з часом отримані сигнали набувають нового змісту, що пояснюється динамічністю зовнішнього середовища, напливом спотвореної інформації в ЗМІ, використанням технологій рефлексивних атак підприємств-конкурентів та ін.).

Критеріями ефективності роботи таких фільтрів є наступні:

- мінімальний час на обробку сигналу;
- оптимальна кількість обчислювальних ресурсів;
- якість отриманого результату.

Кожний фільтр першого етапу ітераційної обробки сигналу наділено певною метою та завданнями, де на виході (від переходу з одного до іншого фільтру) має передаватися «очищений» сигнал від певної кількості шуму. Якщо в результаті роботи одного або декількох фільтрів було передано сигнал без достатнього шумозаглушення, ітераційний цикл повертається до необхідного фільтру, де відбувається та кількість повторів, яка є необхідною для очищення сигналу.

Таким чином, варіюючи кількістю ітерацій обробки на першому етапі та ступенем зашумленості виявленого в ході моніторингу сигналу, стає можливим керувати такими показниками, як якість формування результуючих сигналів та швидкістю роботи циклу ітерацій.

Як видно з рис. 1, перший етап шумової обробки сигналу пропонується проводити через проходження шести фільтрів, де після кожного відбувається видалення шуму.

Так, метою роботи першого фільтру є проведення незалежного власного сканування середовища на предмет визначення достовірності сигналу, що поступив в блок ітераційної обробки. В роботі першого фільтру можуть бути використані такі методи:

- опитування;
- інтерв'ю;

- сканування;
- фокус-групи та ін.

За результатами дії першого фільтру шумової корекції на другий фільтр поступає сигнал вже з міжелементною різницею в кількості шуму.

На другому фільтрі відбувається співставлення результатів отриманих власним незалежним збором матеріалів з теми виявленого сигналу зі змістом сигналу, що поступив з внутрішнього чи зовнішнього середовища. За результатами дії другого фільтру знов відбувається видалення шуму. На третій фільтр першого етапу ітераційної обробки сигналу поступає інформація вичищена від суміжних тем, що спотворюють вихідний зміст сигналу (наприклад: за результатами моніторингу поступив сигнал про зміну очікувань споживачів про вихід нового виду продукції, що випускається промисловим підприємством, видаленням шуму на другому фільтрі в даному прикладі буде поява аналогових товарів на ринку, купівельна спроможність споживачів та ін.).

Метою роботи третього фільтру є розшифровка даних сигналу, який представлено вже з шумовою різницею, що відбулось через проходження першого та другого фільтру. Звертаючись до прикладу про сигнал про зміну очікувань споживачів, тут розшифровкою буде грубе наближення до вихідного змісту сигналу (зміна очікувань споживачів щодо технічних чи економічних властивостей виробу? якісних характеристик?). Приблизне фокусування на вихідному змісті сигналу, позбавленого шуму на попередніх фільтрах шумової корекції дозволить визначити грубий опис координат області корисної інформації, що було закладено в сигнал до його спотворення в часі.

Метою роботи четвертого фільтру є адаптація розшифрованого сигналу в умовах функціонування промислового підприємства. Якщо зміст сигналу після проходження через попередні фільтри та позбавлення шуму не матиме відношення до діяльності промислового підприємства кінець циклу ітераційної обробки можна вважати без переходу на четвертий фільтр. Якщо за результатами перекодування даних змісту сигналу приймається висновок про те, що даний сигнал несе в собі інформацію про наближення загрози або створення сприятливих можливостей про здійснення заходів розвитку, такий сигнал з адаптованим (перекодованим) змістом відносно виробничо-господарської діяльності промислового підприємства переходить на п'ятий фільтр.

Метою роботи п'ятого фільтру є підсумкова реконструкція вихідного змісту, що було закладено в сигнал до його спотворення в часі до виявлення в процесі моніторингу внутрішнього та зовнішнього середовища. Через проходження даного фільтру з сигналу, який було попередньо оброблено від шумової складової на першому, другому, третьому та четвертому фільтрах першого етапу ітераційної обробки в останнє видаляються залишки шуму, або, так званої «нульової інформації», що не несе відомостей про вихідний зміст сигналу, а тільки збільшує ширину спектру його дії за рахунок зашумленості. Якщо результат роботи попередніх фільтрів є якісним та відповідає встановленим раніше критеріям ефективності дії фільтрів, керівники підприємства матимуть змогу отримати оригінальний зміст («тіло») сигналу, правильна інтерпретація якого дасть основи для підготовки та ухвалення управлінських рішень щодо розвитку промислового підприємства, проте, дані рішення носитимуть умовний характер, більш детальна конкретизація буде можлива після проходження другого етапу ітераційної обробки сигналу та достовірного підтвердження або спростування сигналу.

На шостому кінцевому фільтрі першого етапу ітераційної обробки сигналу відбувається систематизація даних, метою та завданням якої є:

- формування даних для проведення шумової корекції при наступних ітераційних циклах;
- узагальнення обчислень з визначення різниці між сигналом (оригінальним змістом та наявністю шуму, нульової інформації), що було виявлено в ході моніторингу та реконструйованим змістом сигналу, отриманим в результаті проходження через фільтри;
- узагальнення даних про спотворену інформацію, групування її за ознаками для використання в якості інструменту при ітераційній обробці аналогових сигналів.

Систематизація даних на шостому фільтрі та внесення її в базу даних для майбутньої роботи з проведення шумової обробки дозволить ефективніше видаляти шум при наступних ітераціях, отримувати якісніший результуючий сигнал та втрачати менше часу на його обробку.

Після проходження першого етапу ітераційної обробки сигналу, результуючий сигнал попадає на другий етап ітераційної обробки – встановлення бази відгуку сигналу на промисловому підприємстві. На даному етапі сфери діяльності промислового підприємства діляться на блоки, де за допомогою лічильника встановлюється найбільша частота інтенсивності прояву результуючого сигналу. В якості базових блоків за сфери діяльності підприємства можна виділити:

1. Виробництво.
2. Персонал.
3. Матеріальне забезпечення.
4. Фінанси.
5. Інвестиції.
6. Маркетинг.
7. Адміністративно-управлінський персонал.
8. Служба безпеки промислового підприємства.
9. Бухгалтерія.
10. Служба якості та стандартизації.
11. Проектно-конструкторський відділ.
12. Плановий відділ.

Лічильник частоти прояву результуючого сигналу в тій чи іншій сфері діяльності промислового підприємства (або в декількох одночасно) відобразатиме ступінь вираженості сигналу за яким можна робити висновки щодо підтвердження або спростування виявленого сигналу.

Якщо сигнал спростовано, тобто лічильник відображає нульову або досить низьку частоту інтенсивності прояву сигналу в тій чи іншій сфері діяльності промислового підприємства, дії керівництва повертаються на початковий етап – моніторинг середовища (апріорі даний етап має носити безперервний характер) з виявлення сигналів про настання кризових подій або встановлення потенційних можливостей для розвитку.

Якщо, після проходження другого етапу ітераційної обробки з встановлення бази відгуку сигналу виявлено сферу діяльності підприємства де зафіксовано середню (високу) частоту інтенсивності дії результуючого сигналу відбувається адаптивне пере-

творення сигналу, тобто умовні управлінські рішення, що було підготовлено в процесі проходження п'ятого фільтру першого етапу ітераційної обробки сигналу носитимуть практичний характер з поправкою на можливі зміни, що відбулись в часі, який було витрачено на другий етап ітераційної обробки сигналу.

Доцільним є встановлення максимального та мінімального порогового значення сили дії виявленого та позбавленого шуму оригінального сигналу в встановленій сфері діяльності промислового підприємства (бази відгуку). Встановлення максимальних та мінімальних порогових значень є необхідним завданням як в випадку прогнозування настання кризових подій, так і в випадку виявлення сприятливих умов для розвитку.

В залежності від отриманих порогових значень встановлюються активні чи пасивні дії керівництва. До активних дій можна віднести наступні:

- ривок;
- обгін конкурентів;
- завоювання нових ринків збуту;
- випуск нового виду продукції;
- розробка інвестиційних проектів;
- розширення парку виробничого обладнання;
- впровадження нових технологічних ліній;
- модернізація парку виробничого обладнання;
- придбання активів;
- диверсифікація;
- розширення асортименту продукції;
- відкриття нових напрямів діяльності;
- ребрединг;
- поглинання підприємств-конкурентів;
- збільшення кількості персоналу та ін.

До пасивних дій можна віднести:

- збереження поточних значень показників виробничо-господарської діяльності;
- збереження існуючої частки ринку;
- часткове скорочення персоналу;
- збереження акціонерного капіталу;
- часткова консервація виробництва;
- вивільнення інвестиційних коштів з проектів розвитку;
- скорочення програм розвитку та ін.

В залежності від встановлених максимальних та мінімальних порогових значень сили дії виявленого сигналу в тій чи іншій сфері діяльності підприємства допускається поєднання декількох видів активних та пасивних дій керівництва з реагування на стан внутрішнього та зовнішнього середовища.

Принцип роботи ітераційної обробки сигналів є універсальним для управління сигналами, що вказують на наближення кризових подій або сприятливих можливостей для розвитку.

Таким чином, запропоновано використання ітераційного підходу в антисипативному управлінні, основу якого складає двоетапна ітерація з шумової корекції виявленого сигналу та встановлення бази відгуку сигналу, що забезпечує отримання максимально точного оригінального змісту сигналу та сфери діяльності промислового

підприємства за інтенсивністю його прояву. Розроблений підхід може застосовуватися в антисипативному управлінні як в внутрішньому так і зовнішньому середовищі промислового підприємства.

1. Ітеративна та інкрементна розробка. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%82%D0%B0_%D1%96%D0%BD%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BA%D0%B0; 2. *Волощук Л.О.* Класифікація підходів та методів формування аналітичних інструментів оцінювання економічної безпеки промислового підприємства / Л.О. Волощук // *Економіка: реалії часу*. – №5 (15). – 2014. – С. 224-231;
3. *Єгупов Ю.А.* Сучасні підходи до моделювання оптимальної виробничої програми промислового підприємства / Ю. А. Єгупов // *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр.* / ред. М. І. Зверяков; Одеський держ. екон. ун-т. – Одеса, 2008. – Вип. 31. – С. 88–94;
4. *Кузиляк В., Яковчук Р., Саміло А., Повстин О., Шишко В.* Підходи до розроблення та прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику / В. Кузиляк, Р. Яковчук, А. Саміло, О. Повстин, В. Шишко // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. – №4. – 2016. – С. 218-224;
5. *Норік Л.О.* Конкурентний статус підприємства: визначення і формалізація // *Харківський національний економічний університет*. – 2005. – С. 99-104;
6. *Огнев Д.В., Чернышенко М.С.* Оценка внешней и внутренней среды малых инновационных предприятий на базе учебных организаций // *Вестник экономической интеграции*. – №11 (68). – 2013. – С. 73-81;
7. *Мескон М. Альберт М., Хедоури Ф.* Основы менеджмента: учебник / пер. с англ. и ред. О.И. Медведь. 3-е изд. М.: Дело, 2007. – 665 с.;
8. *Баринов В.А., Харченко В.Л.* SWOT-анализ: взаимосвязи внутренней и внешней среды // *Стратегический менеджмент*. М.: ИНФРА-М. – 2006. – С. 138-143;
9. *Милова Ю.Ю., Чернышенко М.С.* Сравнительный анализ инструментов комплексной оценки внешней и внутренней среды предприятия / Ю.Ю. Милова, М.С. Чернышенко // *Вестник ИрГТУ*. – №11 (106). – 2015. – С. 245-251.

УДК 657.6

О.С. Циганова

ФУНКЦІЇ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

В статті проведено дослідження та теоретичне узагальнення основних функцій контролінгу. Виявлено, що найчастіше науковці виділяють інформаційну, обліково-контрольну та аналітичну функції контролінгу. Виходячи з того, що система контролінгу в адаптивному управлінні представляє собою сукупність окремих елементів обліку, аналізу, контролю, планування тощо у їх взаємозв'язку і взаємозалежності, реалізація яких забезпечує розробку альтернативних підходів при здійсненні оперативного й стратегічного управління підприємством, визначені такі функції системи контролінгу: інформаційна, обліково-контрольна, аналітична, управлінська, координаційна, планування, спеціальна, інтеграція, прогнозна, консультативна, мотивація, комунікаційна, адаптація, звітна.

The article conducted an investigation and theoretical generalization of the main functions of controlling. It is revealed that most scientists allocate information, accounting, control and analytical control functions. Proceeding from the fact that the control system in adaptive management is a set of separate elements of accounting, analysis, control, planning, etc. in their interrelation and interdependence, implementation of which provides the development of alternative approaches in the implementation of operational and strategic management of the enterprise, identified functions of the control system: informational, accounting and control, analytical, management, coordination, planning, special, integration, forecasting, advisory, motivation, communication, adaptation, reporting.

Ключові слова: контролінг, функції, система контролінгу, управління, промислове підприємство

Key words: controlling, functions, controlling system, management, industrial enterprise.

Постановка проблеми. В умовах ринкових відносин підприємство існує й розвивається в активному зовнішньому середовищі, пристосовуючись до його змін. Результати роботи кожного підприємства значною мірою залежать від системи управління, яка забезпечує економічну самостійність підприємства, його конкурентоспроможність та стійкий фінансовий стан на ринку. Одним з дієвих інструментів управління підприємством в умовах підвищення складності й динамізму зовнішнього та внутрішнього середовища є контролінг, який дозволяє оперативно отримувати та обробляти інформацію, необхідну для прийняття оперативних та стратегічних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні термін «контролінг» широко використовується в наукових та ділових колах. До фінансового лексикону це слово увійшло ще в минулому столітті, але до сих пір феномен контролінгу породжує величезну кількість дискусій. Одним із суперечливих питань є визначення функцій контролінгу, хоча вони широко обговорюються у спеціальних наукових виданнях та практичних публікаціях, зокрема такими авторами як Івашкевич В.Б. [1], Сухарева Л.А. [2], Шредер Е. [3], Лала О.М. [4], *Брітченко* І.Г. [5], Конащук В.Л. [6], Олійничук В.М. [7], Данилюк М.О. [8], Швейкерт М.І. [9], Боргардт Є.А. [10], Кармінський А.М. [11], Ананькіна О.О. [12], Петренко С.Н. [13], Штрайт Б. [14], Попова Л.В. [15] та інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження підходів до визначення функцій контролінгу та виокремлення функцій системи контролінгу промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу. Функції контролінгу визначаються поставленими перед підприємством цілями та включають ті види управлінської діяльності, що забезпечують досягнення цих цілей. Контролінг орієнтований насамперед на підтримку процесів прийняття рішень. Він повинен забезпечити адаптацію традиційної системи обліку на підприємстві до інформаційних потреб посадових осіб, які приймають рішення, тобто в функції контролінгу входить створення, обробка, перевірка і подання системної управлінської інформації. Контролінг також підтримує і координує процеси планування, забезпечення інформацією, контролю та адаптації. На обсяг функцій контролінгу впливають такі фактори: економічний стан підприємства; розмір підприємства; рівень диверсифікації виробництва, номенклатури продукції, що випускається підприємством; рівень конкуренції на ринку; кваліфікація управлінського персоналу; кваліфікація робітників сектору контролінгу тощо [16]. Але, якщо узагальнити існуючу практику, то можна сформулювати деякий перелік основних функцій контролінгу (табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнений перелік основних функцій контролінгу

Перелік основних функцій контролінгу	Ананькіна О.О. [12]	Боргардт Є.А. [10]	Брітченко І.Г. [5]	Данілюк М.О. [8]	Івашкевич В.Б. [1]	Кармінський А.М. [11]	Конащук В.Л. [6]	Лала О.М. [4]	Олійничук В.М. [7]	Петренко С.Н. [13]	Попова Л.В. [15]	Сухарева Л.А. [2]	Швейкерт М.І. [9]	Шредер Е. [3]	Штрайт Б. [14]
інформаційна	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+
обліково-контрольна		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
управлінська	+	+			+			+	+	+	+			+	
аналітична		+	+	+		+	+	+	+	+		+	+	+	
планування		+					+	+				+	+	+	+
спеціальна								+	+			+			
мотивація								+							
інтеграція		+						+	+						
комунікаційна			+												
прогнозна			+	+											
координаційна	+	+		+		+			+	+			+		+
консультативна									+				+		
адаптаційна						+									

Джерело: побудовано автором на основі [1-15]

Очевидно, що перераховані в табл. 1 функції контролінгу відрізняються одна від одної за критеріями кількості та назвою. Так, наприклад, Івашкевич В.Б. [1], Ананькіна О.О. [12], Конащук В.Л. [6], Попова Л.В. [15] дотримуються тієї точки зору, що контролінгу властиві лише три основні функції. У німецькій економічній літера-

турі (Шредер Е. [3]) керуються універсальністю п'ятьох функцій, за допомогою яких контролінг зможе досягати своєї мети. На думку Лала О.М. [4] та Олійничук В.М. [7] вісім функцій контролінгу визначаються поставленими перед підприємством цілями та включають ті види діяльності, які забезпечують досягнення цих цілей. Таким чином, можна відзначити, що до теперішнього часу у науковців не сформувався єдиний підхід до визначення функцій контролінгу.

Проаналізувавши роботи п'ятнадцяти вітчизняних та зарубіжних науковців, нами виділені функції контролінгу, які найчастіше зазначаються дослідниками, та підраховані відсотки посилання на них (табл. 2).

Таблиця 2

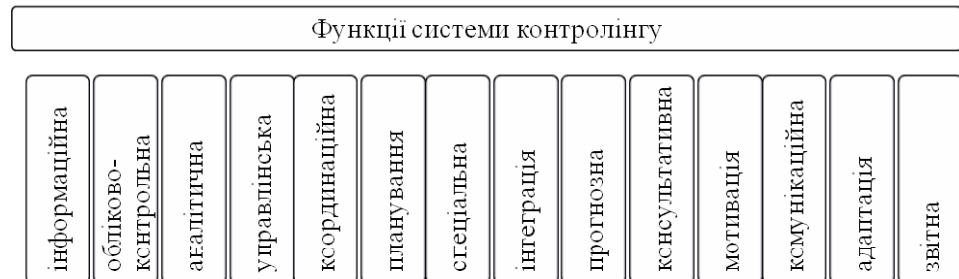
Визначений перелік основних функцій контролінгу

Функції контролінгу	Кількість посилань дослідниками	Відсоток посилань дослідниками
інформаційна	14	93
обліково-контрольна	14	93
аналітична	11	73
управлінська	8	53
координаційна	8	53
планування	7	47
спеціальна	3	20
інтеграція	3	20
прогнозна	2	13
консультативна	2	13
мотивація	1	7
комунікаційна	1	7
адаптація	1	7

Джерело: сформовано автором

Дані табл. 2 свідчать про те, що найчастіше науковці виділяють інформаційну функцію контролінгу (93 %), яка полягає у формуванні інформації для управління підприємствами шляхом трансформації даних, що надходять, обліково-контрольну (93 %), яка заключається в оперативному контролі та оцінці результатів діяльності в межах окремих підрозділів та підприємства в цілому, та аналітичну (73 %) (розробка основних підконтрольних показників, визначення ступеня впливу різних факторів на величини кінцевого результату, розроблення заходів щодо усунення відхилень, які мали місце чи можуть мати місце в майбутньому, розрахунок та доцільність тієї чи іншої комерційної угоди).

Виходячи з того, що система контролінгу в адаптивному управлінні представляє собою сукупність окремих елементів обліку, аналізу, контролю, планування тощо у їх взаємозв'язку і взаємозалежності, реалізація яких забезпечує розробку альтернативних підходів при здійсненні оперативного й стратегічного управління підприємством, то, на нашу думку, їй притаманні такі функції: інформаційна, обліково-контрольна, аналітична, управлінська, координаційна, планування, спеціальна, інтеграція, прогнозна, консультативна, мотивація, комунікаційна, адаптація. Крім того, нами додана ще одна функція – звітна (рис.1).

Рис.1. Функції системи контролінгу

Джерело: сформовано автором

Інформаційна функція системи контролінгу полягає у формуванні інформаційних каналів та забезпеченні інформацією, необхідною для процесу управління на всіх його рівнях.

Обліково-контрольна функція системи контролінгу передбачає оцінку ефективності роботи підприємства; співставлення планових та фактичних показників для виміру та оцінки ступеня досягнення мети; встановлення допустимих меж відхилень від заданих параметрів; оперативне усунення відхилень і коригування планів; контроль виконання прийнятих за підсумками план-факт-аналізу рішень; методичну та консультативну допомогу при створенні системи «раннього виявлення» тенденцій та чинників, здатних принести при їх розвитку не тільки вигоду, але й втрати.

Аналітична функція системи контролінгу розкривається через проведення план-факт-аналізу значень показників; інтерпретацію причин відхилень від запланованих показників, виявлення їх винуватців; розробку пропозицій щодо їх усунення або мінімізації негативних відхилень та стимулювання позитивних відхилень.

Управлінська функція системи контролінгу полягає у доведенні до керівництва релевантної аналітичної інформації.

Координаційна функція системи контролінгу представляє взаємозв'язок процесів планування, забезпечення інформацією, контролю та адаптації шляхом координації процесу обміну інформацією.

Функція планування виконує формування та вдосконалення всієї «архітектури» системи планування; консультативне сприяння при постановці цілей; складання загального плану розвитку підприємства; розробку найбільш рентабельного бізнес-плану.

Спеціальна функція системи контролінгу виконує задачі з розробки найбільш конкурентоспроможного товару; завоювання ринків збуту; проведення калькуляції окремих замовлень; розрахунку ефективності інвестиційних проектів.

Функція інтеграції забезпечує впровадження відомих у вітчизняній та міжнародній практиці методик та концепцій розвитку в плануванні діяльності підприємства.

Прогнозна функція системи контролінгу полягає у перспективному плануванні та координації розвитку підприємства у майбутньому на основі аналізу та оцінки фактичних результатів його діяльності.

Консультативна функція системи контролінгу, оцінюючи варіанти управлінських рішень, дозволяє визначати безліч альтернативних шляхів реалізації цілей розвитку підприємства, що супроводжуються обґрунтуваннями й коментарями, та надає потрібну інформацію, яка буде використана для прогнозування і планування.

Функція мотивації проявляється у створенні на підприємстві системи заохочення окремих працівників для підвищення ефективності їх праці з метою досягнення підприємством наміченої цілі.

Комунікаційна функція системи контролінгу проявляється у формуванні інформації, яка є засобом внутрішнього комунікаційного зв'язку між рівнями управління та різноманітними структурними підрозділами одного рівня.

Функція адаптації має на увазі адаптацію стратегічних цілей та організаційної структури підприємства до мінливих умов зовнішнього середовища з метою збереження гнучкості управління та здатності швидко реагувати на зміну кон'юнктури.

Також, нами запропонована звітна функція системи контролінгу, яка полягає у наданні цифрових матеріалів; зборі та систематизації найбільш значущих для прийняття рішень даних; складанні зведеної звітності про досягнення цільових значень показників з коментарями, висновками та пропозиціями (підготовка до прийняття рішень).

Висновки. Таким чином, визначені основні функції системи контролінгу промислового підприємства, а саме інформаційна, обліково-контрольна, аналітична, управлінська, координаційна, планування, спеціальна, інтеграція, прогнозна, консультативна, мотивація, комунікаційна, адаптація, звітна. Інформаційна, обліково-контрольна та аналітична функції складають ядро системи контролінгу. Вони тісно інтегруються як між собою, так і з іншими функціями. Однак, набір цих функцій може коригуватись та змінюватись в залежності від можливостей й потреб підприємства.

1. *Ивашкевич В.Б.* Контроллинг: сущность и назначение [Текст] / В.Б. Ивашкевич // Бухгалтерский учет. — 1991. — № 7. — С. 8-12;
2. *Сухарева Л.А.* Контроллинг — основа управления бизнесом [Текст] / Л.А. Сухарева, С.Н. Петренко. — К.: Эльга, Ника-Центр, 2002. — 208 с.;
3. *Schröder E.F.* Modernes Unternehmens-Controlling: Handbuch für die Unternehmenspraxis [Text] / E.F. Schröder. — 6. Aufl. — Ludwigshafen (Rhein): Kiehl, 1996. — 548 p.;
4. *Лала О.М.* Оцінка якості системи управління підприємством: монографія [Текст] / О.М. Лала. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. — 165 с.;
5. *Брітченко І.Г.* Контролінг [Текст] / І.Г. Брітченко, А.О. Князевич. — Рівне: Волинські обереги, 2015. — 280 с.;
6. *Конащук В.Л.* До питання про місце контролінгу в системі управління підприємства [Текст] / В.Л. Конащук, М.М. Фоміна // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2013. — Вип. 4. — С. 75-82;
7. *Олійничук В.М.* Контролінг як інформаційно-інноваційний ресурс управління макроекономічною системою [Текст] / В.М. Олійничук, А.В. Фаїзов // Актуальні Проблеми Економіки. — 2010. — № 12. — С. 120-127;
8. *Управління фінансовою санацією підприємства* [Текст] / ред. М.О. Данилюка, В.І. Савича. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 320 с.;
9. *Швейкерт М.И.* Формирование системы контроллинга в промышленной корпорации [Текст]: автореф. дис... канд. экон. наук : 08.00.05 / МОН РФ. — Оренбург, 2011. — 24 с.;
10. *Боргардт Е.А.* Система контроллинга как современная концепция управления [Текст] / Е.А. Боргардт, М.В. Вишнякова // Вектор науки ТГУ. — 2015. — № 1. — С. 78-86;
11. *Карминский А.М.* Контроллинг [Текст] / А.М. Карминский, С.Г. Фалько. — М.: Финансы и статистика, 2006. — 171 с.;
12. *Ананькина Е.А.* Контроллинг как инструмент управления предприятием [Текст] / Е.А. Ананькина, С.В. Данилочкин, Н.Г. Данилочкина; ред. Н.Г. Данилочкина

ной. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 279 с.; 13. *Петренко С.Н.* Контроллинг [Текст] / С.Н. Петренко. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2003. – 328 с.; 14. *Штрайт Б.* Контроллинг и управление предприятием [Текст] / Б. Штрайт, Е. Петрик // Бухгалтерский учет и аудит. – 1995. – № 5. – С. 32-36; 15. *Попова Л.В.* Контроллинг [Текст] / Л.В. Попова, Р.Е. Исакова, Т.А. Головина. – М.: Изд-во «Дело и сервис», 2003. – 192 с.; 16. *Карминский А.М.* Контроллинг в бизнесе. Методологические и практические основы построения контроллинга в организациях [Текст] / А.М. Карминский, Н.И. Оленев, А.Г. Прима, С.Г. Фалько. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 256 с.

УДК 519.876.5

Н.В. Корчак, О.В. Иваночко, Б. Р. Козира

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджено зміст поняття ефективності діяльності страхової компанії. Висвітлено проблеми підвищення ефективності діяльності вітчизняних страхових компаній в умовах посилення внутрішнього дисбалансу страхового ринку кризовими зовнішніми умовами. Досліджено ефективність діяльності страхової компанії на прикладі ПрАТ СК «ПЗУ Україна».

The article examines the meaning of the concept of the effectiveness of the insurance company are investigated. The problems of increase of efficiency of activity of domestic insurance companies in the conditions of increase of internal imbalance of insurance market by crisis external conditions are highlighted. The effectiveness of the insurance company's activity on the example of «PZU Ukraine» is explored.

Ключові слова: ефективність, фінансова стійкість, коефіцієнт ділової активності.

Key words: efficiency, financial stability, coefficient of business activity.

У сучасних умовах страхування належить до найважливіших сфер підприємницької діяльності, забезпечуючи функціонування ринкової економічної системи кожної держави. Як регулятор відтворювальних процесів на макро- та макrorівнях, страхування виступає важливим інструментом забезпечення безперервності, стабільності розвитку суспільного виробництва а також головним засобом захисту бізнесу й добробуту громадян. Поряд з цим, із зростанням ролі страхування в сучасному світі особливого значення набуває проблема підвищення ефективності страхового ринку, забезпечення та підтримання фінансової стійкості страхових компаній на належному рівні. Актуальність цієї проблеми для України зумовлена тим, що діяльність страхових компаній ускладнюється низкою специфічних тенденцій, які проявляються в умовах складної макроекономічної ситуації [1].

Проблема ефективності діяльності страховиків висвітлюється в працях багатьох українських та зарубіжних дослідників, а саме: М. Александрової, В. Базилевича, О. Гаманкової, О. Залєтова, О. Ромащенко, С. Осадця, О. Філонюка та ін. Втім, стрімкий

розвиток страхового ринку вимагає подальшого наукового ґрунтування напрямів підвищення ефективності діяльності вітчизняних страхових компаній.

Метою наукової публікації є визначення напрямів підвищення ефективності діяльності вітчизняних страхових компаній на прикладі страхової компанії «ПЗУ Україна».

У сучасній науковій думці існує різна інтерпретації поняття ефективності діяльності. У контексті страхової компанії зазначене поняття теж розглядається неоднозначно. Так, М. Александрова дає визначення терміну «ефективність діяльності», зокрема стосовно фінансової діяльності та розкриває зміст таких показників ефективності страхової діяльності як фінансова стійкість та рентабельність господарських операцій [2]. О. Гаманкова вказує, що ефективність страхової діяльності визначається показниками: ризику страхування, обсягів страхування (андерайтингу), змін у сумі чистих премій за всіма полісами, незалежності від перестраховування, відношення чистих страхових резервів до капіталу [3]. О. Ромащенко наголошує, що одним із найважливіших показників ефективності страхової діяльності є коефіцієнт «ділової активності» [4]. О. Залетов вказує, що ефективний розвиток страхового ринку є одним з головних елементів ринкової економіки та визначає внутрішні та зовнішні загрози страховому ринку України [5, 6]. О. Філонюк визначає елементи реструктуризації страхового ринку для підвищення його ефективності [7]. На наше переконання, ефективність страхової компанії слід визначати на основі показників ділової активності компаній.

З урахуванням вище сказаного, наше дослідження питань щодо підвищення ефективності діяльності вітчизняних страхових компаній в сучасних умовах було здійснене на прикладі ПрАТ СК «ПЗУ Україна», яка працює на страховому ринку України з 1993 року.

Слід відзначити, що страхова група PZU має понад 200 років досвіду в страхуванні та є найбільшою страховою групою Центральної та Східної Європи. Роком заснування PZU (Panstwowy Zakład Ubezpieczeń) вважається 1803 рік. Сьогодні вона є визнаним лідером серед страхових компаній Польщі, а також Центральної та Східної Європи. Сьогодні PZU має понад 700 офісів, 16000 співробітників і близько 12000 агентів та обслуговує більше як 20 млн. клієнтів.

Страхова компанія «ПЗУ Україна» також має достатньо розгалужену мережу: 84 представництва працюють в усіх регіонах України [8].

Слід відзначити, що ускладнення політико-економічної ситуації в Україні, яке має місце з 2014 року, відобразилося і на діяльності цієї страхової компанії. Так, у травні 2014 р. СК «ПЗУ Україна» припинила свою діяльність на території Криму. Крім цього, суттєво скоротилися обсяги операцій у Донецькій та Луганській областях.

Клієнтами цієї страхової компанії є понад 3 млн. осіб. Серед них — провідні вітчизняні компанії в галузі електроенергетики, телекомунікації, банківського бізнесу, а також посольства, дипломатичні представництва країн Європи та ін.

Для провадження страхової діяльності в Україні ПрАТ СК «ПЗУ Україна» має 31 ліцензію.

У структурі страхового портфелю СК «ПЗУ Україна» найбільшу питому вагу у ньому мають такі види страхування як: КАСКО (20,7%); добровільне страхування майна (11,9%); обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників авто-транспортних засобів (12,5%); «Зелена картка» (10,6%); медичне страхування

(11,9%); інші види (у т. ч.: вантажі та відповідальність перевізника; будівельно-монтажні ризики; перерви у виробництві) (32,3%).

Страхові операції СК «ПЗУ Україна» забезпечуються двома видами перестраховування. Перестраховий захист надається за облігаторними програмами та факультативно. Під облігаторний захист підпадають ризики з таких видів страхування: майнові ризики; відповідальність перевізника та експедитора; страхування вантажів та багажу; страхування від нещасних випадків; страхування медичних витрат; страхування фінансових ризиків; страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за додатковими договорами). Усі ризики, що потребують перестрахового захисту, але не підпадають під програми облігаторного перестраховування, перестраховуються факультативно у кожному окремому випадку.

Найбільше премій СК «ПЗУ Україна» передає в перестраховування та найбільша частка перестраховиків у відшкодуваннях за договорами добровільного страхування майна та страхування наземного транспорту.

Партнерами цієї страхової компанії з перестраховування є: PZU S.A. (Польща, S&P рейтинг «А»), PTRS.A. (Польща, AMBest рейтинг «В++»), HannoverRe (Німеччина, S&P рейтинг «AA-»), SCOR (Франція, S&P рейтинг «А»), SavaRe (Словенія, S&P рейтинг «А-») та ін.

Слід відзначити, що ПрАТ СК «ПЗУ Україна» здійснює також і вхідне перестраховування. СК «ПЗУ Україна» належить до TOP-10 системоутворюючих страхових компаній України на ринку роздрібного страхування та входить до числа найкрупніших страхових компаній України за багатьма показниками її фінансово – господарської діяльності, а саме: обсягами активів; розміром власного капіталу; гарантійного фонду; страхових резервів; обсягами страхових платежів та страхових виплат; рівня страхових виплат тощо.

За обсягами валових страхових платежів СК «ПЗУ Україна» посідає 15 місце на страховому ринку України. Цей показник має стабільну позитивну динаміку і протягом 2015–2017 рр. він збільшився в 1,7 рази. Обсяги чистих страхових премій у ПрАТ СК «ПЗУ Україна» за 2015–2017 рр. зросли в 1,4 рази.

Страхові виплати, які СК «ПЗУ Україна» здійснювала в 2015 – 2017 рр. зросли в 1,8 рази і склали в 2017 р. 488288 тис. грн. За цим показником компанія посідає 11 місце на страховому ринку України.

Обсяги чистих страхових виплат за досліджуваний період зросли в 1,2 рази. Таким чином, аналіз основних економічних показників ПрАТ СК «ПЗУ Україна» засвідчив, що компанія динамічно розвивається і належить до провідних на страховому ринку України. ПрАТ СК «ПЗУ Україна» станом на 31.12. 2017 р. сформувала страхові резерви в обсязі 825585 тис. грн., у тому числі резерв збитків або резерв належних виплат – 332979 тис. грн. та резерв незароблених премій – 492606 тис. грн. За цим показником компанія посідає 7 місце на страховому ринку України. Слід відзначити, що компанія постійно нарощує страхові резерви. У структурі резервів за договорами страхування та перестраховування СК «ПЗУ Україна» більшу частину становлять резерви незароблених премій. Їх частка у валовій сумі страхових резервів у 2017 р. складала 59,7 %.

У складі резервів страхових збитків СК «ПЗУ Україна» страхування транспортних засобів (КАСКО) становить 29,5%; обов'язкове страхування цивільної відповідаль-

ності власників транспортних засобів – 24,0%; страхування «Зелена карта» – 9,0%. На інші види страхування припадає 16,5% від загальної суми резервів виплат, майже половина з яких стосуються майна юридичних осіб.

Важливою проблемою для страхової компанії крім формування коштів страхових резервів є їх розміщення, адже ефективне управління коштами страхових резервів – одна з найважливіших умов забезпечення платоспроможності страховиків.

Протягом 2015–2017 рр. довгострокові фінансові інвестиції ПрАТ СК «ПЗУ Україна» становили: у 2015 р. – 125452 тис. грн.; у 2016 р. – 256451 тис. грн.; у 2017 р. – 201924 тис. грн. та включали інвестиції в дочірню компанію ТОВ «СОС Сервіс Україна» та в облігації внутрішньої державної позики.

Обсяг поточних фінансових інвестицій СК «ПЗУ Україна» становив: 76551 тис. грн. – у 2015 р.; 129604 тис. грн. – у 2016 р. та 237818 тис. грн. – у 2017 р. Найбільшу питому вагу у структурі поточних фінансових інвестицій мають короткострокові депозити, депозити в банках (з контрактним строком погашення більше 100 днів) та облігації внутрішньої державної позики.

Ефективність діяльності страхових компаній характеризується системою економічних показників, умов і факторів. Одним із найважливіших у цій системі є показник (коефіцієнт) «ділової активності». За визначенням, цей показник визначається відношенням суми надходжень страхових платежів до валюти балансу на певну дату і характеризує, наскільки ефективно страхова компанія використовує ресурси, які знаходяться в її розпорядженні. Значення показника відповідає числу оборотів капіталу страхових компаній, які приносять прибуток або збиток. Однак аналітичний зміст коефіцієнта «ділової активності» слід розглядати в двох аспектах: як показник, що характеризує економічну ефективність діяльності страхових компаній і як фактор, який зумовлює цю ефективність.

У таблиці 1 відображено динаміку показників валюти балансу, страхових платежів та ділової активності досліджуваної страхової компанії за 2015–2017 рр. Аналізуючи дані табл. 1, бачимо що в період з 2015 по 2017 роки, обидва показники, за якими формується коефіцієнт «ділової активності» збільшилися. При цьому темпи їх зростання відрізнялися. Якщо обсяги валюти балансу зросли в 1,74 рази, то обсяг страхових платежів – в 1,69 рази.

Таблиця 1

Динаміка показників, за якими формується коефіцієнт ділової активності для ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна», 2015–2017 рр.

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Валюта балансу, тис. грн.	917821	1208936	1594049
Страхові платежі, тис. грн.	710726	1023451	1198921
Коефіцієнт «ділової активності»	0,77	0,85	0,75

Коефіцієнт перевищення в цьому порівнянні обчислений за формулою:

$$Кв.п. = >Об / <Ом = 1,74 / 1,69 = 1,03; \quad (1)$$

де *Кв.п.* – коефіцієнт перевищення;

>Об. – більше значення тенденцій динаміки досліджуваних показників (у нашому випадку – зростання валюти балансу);

<Ом – менше значення тенденції динаміки досліджуваних показників.

Отже, темпи збільшення величин валюти балансу були в 1,03 рази вищими, порівняно з темпами зростання обсягів страхових платежів, що й зумовило деяке зниження коефіцієнта «ділової активності» з 0,77 у 2015 році до 0,75 у 2017 році. При цьому відзначалося збільшення цього показника до 0,85 у 2016 році, а вже в наступному році мало місце зниження коефіцієнта «ділової активності».

ПрАТ СК «ПЗУ Україна» протягом досліджуваного періоду провела комплекс заходів, спрямований на покращення ефективності діяльності компанії. Зокрема, було здійснено: централізацію стандартних операційних функцій для досягнення кращого розподілу між процесами та функціями; оптимізацію мережі філій та кількості персоналу; перегляд та оптимізацію процесів задля підвищення ефективності роботи працівників; покращення аналітичних можливостей; поліпшення управління процесом врегулювання збитків; зміни підходів до ціноутворення; розробки та впровадження нової системи можливостей продажів; оптимізацію андеррайтерської політики компанії; здійснено роботу по вдосконаленню страхових продуктів; проводився активний розвиток альтернативних каналів продажів.

На наш погляд, підвищенню ефективності діяльності вітчизняних страховиків повинні сприяти: оптимізація страхового портфеля (зосередження на найменш збиткових продуктах), подальше розширення власної агентської мережі, розвиток співробітництва у сфері перестраховування; розробка та впровадження спеціалізованих програм страхування ризиків; доступність страхових продуктів; обґрунтованість страхових тарифів та їх конкурентність; удосконалення каналів збуту страхових продуктів тощо.

1. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/files/2017.pdf>; 2. *Александрова М.М.* Страхування : [навч.-метод. посіб.] / М. М. Александрова – К. : ЦУЛ, 2002. – 208 с.; 3. *Гаманкова О.О.* Фінанси страхових організацій : [навч. посіб.] / О. О. Гаманкова – К. : КНЕУ, 2007. – 328 с.; 4. *Ромащенко О.* Тенденції формування коефіцієнта “ділової активності” страховиків / О. Ромащенко // Страхова справа. – 2010. – №1. – С. 22-23; 5. *Залетов О.* Макроекономічні показателі і їх вплив на страховий ринок / О. Залетов // Insurance Top. – 2013. – № 4 (44). – С. 2–5; 6. *Залетов А.* Страховая политика и стратегия ее реформирования в условиях «идеального шторма» / А. Залетов // Insurance Top. – 2015. – №1. – С. 2-5; 7. *Філонюк О.* Для підвищення ефективності страхового ринку України необхідна реструктуризація / О. Філонюк // Страхова справа. – 2014. – №4. – С.18-19; 8. Офіційний сайт страхової компанії «ПЗУ Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pzu.com.ua>.

УДК

Л.М.Борисенко

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ: СУТЬ, ЗНАЧЕННЯ, ПІДХОДИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ

В статті досліджено основні засади здійснення фінансового контролю в Україні за використанням бюджетних коштів. Означено правову базу, що регламентує взаємодію державних органів і служб, які здійснюють фінансовий контроль.

Ключові слова: фінансовий контроль, фінансовий аудит, інспектування, контроль, бюджетні кошти.

Постановка проблеми. Зміна внутрішнього фінансового устрою, політичного й економічного курсу України у напрямку інтеграції до міжнародного простору повинна супроводжуватися докорінною перебудовою управлінських функцій держави, в тому числі і контрольної.

Недооцінка ролі фінансового контролю є однією з причин кризових явищ, що відбувається у нашій державі протягом останніх років. Існування об'єктивної потреби створення дієвої, ефективної та життєздатної фінансової системи, і як наслідок покращення рівня фінансової дисципліни, що забезпечить зменшення кількості бюджетно-фінансових порушень, породжує необхідність звернути увагу на вирішення проблемних питань у сфері функціонування системи державного фінансового контролю в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання організації та раціоналізації фінансового контролю, проблеми формування системи державного фінансового контролю досліджувало багато науковців, серед яких необхідно виділити Л.А.Савченко, І.К.Даценко, Д.В.Шпильова, Н.І.Дорош, Е.С.Карпов, А.М.Любенко. Аналіз зазначеної наукової проблеми характеризує складність інституалізації в сфері державного контролю, що свідчить про нерозв'язаність даної проблематики. Останнє вимагає проведення подальших наукових досліджень з метою пошуку раціональних рішень щодо формування системи ефективного державного фінансового контролю.

Метою статті є дослідження основних засад реформування та побудови ефективної системи державного фінансового контролю в Україні, яка б забезпечувала взаємозв'язок усіх її складових та врахувала б вирішення основних проблем її функціонування.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан соціально-економічного розвитку української держави характеризується, з одного боку, динамізмом та багатовекторністю процесів розвитку та реформ у всіх сферах суспільного життя загалом та державного управління зокрема, які обумовлені передусім її євроінтеграційними прагненнями. В таких умовах особливої актуальності набувають питання результативності інструментів уряду України, які він використовує для створення підґрунтя і стимулів з метою проведення реформ та розвитку потужної та ефективної системи управління

державними фінансами, зокрема державного фінансового контролю, як невід'ємної умови для забезпечення стійкого соціально-економічного зростання.

Одним із органів державного фінансового контролю в Україні, який у межах наявного правового поля від імені уряду України формує та реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю, є Державна аудиторська служба України.

Від якості нормативно-правового, організаційно-методологічного, інформаційного забезпечення Держаудитслужби та її міжрегіональних територіальних органів залежить якість реалізації ними функцій державного фінансового контролю через здійснення державних фінансових аудитів, перевірки і моніторингу закупівель та інспектування, тощо.

Відповідно до частини другої статті 3 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» організація, повноваження і порядок діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади визначаються Конституцією України, цим та іншими законами України [2].

В свою чергу, на виконання пунктів 5, 6, 9 та 9¹ статті 116 Конституції України, Кабінет Міністрів України, зокрема, забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону; забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України; спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади, а також утворює, реорганізовує та ліквідує міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, здійснюючи свої дії в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади [1].

При цьому згідно з пунктами 16, 19 частини другої статті 5 Закону України «Про управління об'єктами державної власності», здійснюючи управління об'єктами державної власності, Кабінет Міністрів України призначає позапланові ревізії та перевірки використання об'єктів управління державної власності та встановлює порядок їх проведення; забезпечує контроль за ефективністю управління об'єктами державної власності.

Також, згідно з частиною сьомою статті 19 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» органи державної контрольно-ревізійної служби в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України, проводять державний фінансовий аудит діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, спрямований на запобігання фінансовим порушенням, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, державного майна [3]. Варто зазначити, що відповідно до частини восьмої статті 21 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» особливості відносин Кабінету Міністрів України з окремими центральними органами виконавчої влади можуть визначатися законами України [4].

Керуючись частиною четвертою статті 24 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», положення цього Закону поширюються на Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, інші утворені Кабінетом Міністрів України центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, які теж можуть здійснювати контрольні функції, крім випадків, коли Конституцією та законами України визначені інші особливості організації та порядку їх діяльності.

Тому, для створення та розвитку консолідованого та гармонізованого законодавства з дієвими механізмами його імплементації у сфері державного фінансового контролю, що є осередком стратегічних реформ розвитку держави в середньостроковій перспективі, Держаудитслужба розробила законопроект «Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю». Проектом пропонується визначити основні засади організації, повноваження, підстави і порядок діяльності органів державного фінансового контролю загалом та Держаудитслужби як центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Зокрема проектом передбачається унормувати засади проведення органами державного фінансового контролю аудиту, запровадження стандартів його проведення; означити доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування; надати право органам державного фінансового контролю фото та відеофіксації процесу здійснення заходу державного фінансового контролю чи окремих дій під час його проведення; запровадити ризикоорієнтовний підхід у порядку планування заходів державного фінансового контролю тощо.

У проекті також враховано положення загальновизнаних міжнародних стандартів і кращу практику Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки.

Здійснення державного фінансового контролю забезпечує центральний орган виконавчої влади, уповноважений Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» головними завданнями органу державного фінансового контролю є: здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяттям зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності у міністерствах та інших органах виконавчої влади, державних фондах, фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установах і суб'єктах господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах, в установах та організаціях, які отримують (отримували у періоді, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів, державних фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування або використовують (використовували у періоді, який перевіряється) державне чи комунальне майно (далі - підконтрольні установи), за дотриманням бюджетного законодавства, дотриманням законодавства про закупівлі, діяльністю суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені законодавством до підконтрольних установ, за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні[5].

Нині в Україні функціонує значна кількість державних органів і служб, які тією чи іншою мірою здійснюють фінансовий контроль. У загальному вигляді ключовими компонентами контролю за управлінням державними та місцевими ресурсами і їх використанням є державний фінансовий контроль, який здійснюють органи Держаудитслужби, яка уповноважена Кабінетом Міністрів України (урядовий контроль). Державний зовнішній фінансовий аудит, здійснює Рахункова палата від імені Верховної Ради України (парламентський контроль), та державний внутрішній аудит, який

забезпечується відповідно розпорядниками бюджетних коштів та підрозділом внутрішнього аудиту в бюджетній установі.

Порядок проведення державного фінансового аудиту, інспектування та перевірки закупівель установлюється Кабінетом Міністрів України.

Державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі органом державного фінансового контролю фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. Результати державного фінансового аудиту та їх оцінка викладаються у звіті http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T125463.html[5].

Відмінність державного фінансового аудиту полягає у тому, що під час його виконання органи контролю керуються тим, що перевіряється не процес прийняття рішень органами представницької та виконавчої влади, а хід реалізації цих рішень, перевірка ефективності проводиться не з метою визначення переваг і правильності політичного курсу чи затверджених державних програм, а з метою оцінки ефективності діяльності органів виконавчої влади з їх реалізації.

Державний фінансовий аудит має уникати оцінок політичних рішень. Залучення органів контролю в сферу політичних взаємовідносин законодавчої і виконавчої влади призводить до втрати ними незалежності та об'єктивності. Тому в багатьох країнах під час проведення перевірок ефективності законодавчо заборонено надавати політичну оцінку державним програмам і коментувати політичні рішення уряду.

Організація фінансового контролю завжди потребує чіткого визначення його суб'єктів, правовий статус та повноваження яких визначаються як законодавством держави, так і нормативно-правовими актами суб'єктів фінансової діяльності. Суб'єкти або органи фінансового контролю — носії контрольних функцій щодо об'єкта контролю.

У більшості країн світу сформовані й розвиваються три незалежні одна від одної гілки фінансового контролю, що містять усі належні їм елементи, а саме:

- 1) державна сфера — система державного фінансового контролю;
- 2) муніципальна сфера — система фінансового контролю органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади;
- 3) сфера громадянського суспільства з незалежною системою фінансового контролю[2].

Провідне місце належить системі державного фінансового контролю. Суб'єктами державного фінансового контролю є органи державної влади, які згідно з конституційними принципами поділяються на законодавчу, виконавчу й судову. Відповідно, сукупність контрольних органів становить інфраструктуру державного фінансового контролю, визначальне місце серед яких належить органам законодавчої влади.

Як вже зазначалося, держаний фінансовий контроль в країні здійснюють: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Міністерство фінансів України, Фонд державного майна, Рахункова палата, Державна фіскальна служба України та інші державні органи згідно з чинним законодавством. До органів внутрішнього фінансового контролю належать: Державна аудиторська служба Укра-

їни та Міжрегіональні територіальні органи Державної аудиторської служби України[1].

Насамперед, розглянемо, які контролюючі функції здійснює Верховна рада України. Конституція України визначає загальні засади і характер участі у процесі фінансового контролю Верховної Ради України та її комітетів, насамперед Комітетів з питань бюджету та з питань фінансів і банківської діяльності, які здійснюють безперервний парламентський контроль за станом і рухом державних фінансів. У ст. 85 Конституції закріплено повноваження Верховної Ради України, пов'язані зі здійсненням фінансового контролю.

Згідно зі ст. 109 БКУ до повноважень Верховної Ради України з контролю за додержанням бюджетного законодавства належать:

1) заслуховування звітів про стан виконання Державного бюджету України, в т. ч. заслуховування звітів розпорядників бюджетних коштів про використання його коштів;

2) контроль за використанням коштів резервного фонду Державного бюджету України.

Забезпечуючи проведення контролю за додержанням бюджетного законодавства, комітети Верховної Ради України беруть участь у підготовці до розгляду Верховною Радою України проекту закону про Державний бюджет України, готують і попередньо розглядають питання щодо контролю за виконанням та звіту про виконання бюджету в частині, що належить до компетенції комітетів. Зокрема, до повноважень Комітету Верховної Ради України з питань бюджету з контролю за додержанням бюджетного законодавства належать:

1) контроль за відповідністю поданого КМУ проекту закону про Державний бюджет України Основним напрямом бюджетної політики на наступний бюджетний період та підготовка відповідного висновку;

2) контроль за відповідністю законопроектів, поданих на розгляд Верховної Ради України, бюджетному законодавству.

Варто зазначити, що у здійсненні контрольних заходів приймає участь і Президент України. Контрольні повноваження у сфері фінансової діяльності держави впливають з його статусу глави держави та гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Безпосереднє здійснення контрольних функцій може реалізуватися Президентом під час підписання ним прийнятих Верховною Радою України законів, наприклад, закону про Державний бюджет України на поточний рік або будь-яких інших законів у сфері організації та регулювання фінансової діяльності. Свої повноваження він може реалізувати також шляхом прийняття указів, дія яких спрямована на регулювання фінансових відносин.

Перейдемо до розгляду вирішення питань державного контролю Кабінетом Міністрів України. Останній здійснює контроль за державними фінансами в ході безпосередньої практичної реалізації фінансової політики України, державної політики у галузі ціноутворення й оплати праці, складання та виконання Державного бюджету України і звіту про його виконання, здійснення загальнодержавних і міждержавних економічних програм, створення і керівництва діяльністю різних фондів тощо.

Поточна діяльність КМУ нерозривно пов'язана з управлінням державними фінансами і контролем за їх найраціональнішим витрачанням.

Слідє зазначити, що сучасний бюджетний процес потребує дотримання фінансової дисципліни усіма його учасниками, що забезпечують систему фінансового контролю, який повинен бути дієвим та ефективним, як на державному так і на місцевому рівні. Місцеві бюджети-це фінансова основа діяльності місцевих органів влади та самоврядування, від ефективного виконання яких залежить добробут громадян та якість послуг гарантованих державою. Серед факторів, які негативно впливають на виконання місцевих бюджетів, слід виділити такі:

- відсутність чіткого розмежування повноважень щодо контролю за виконанням місцевих бюджетів, а також відповідальність за виконання бюджетів між розпорядниками бюджетних коштів і державними органами влади;
- неефективне та нецільове використання бюджетних коштів;
- недостатність своєчасної, достовірної та детальної інформації про стан виконання бюджету, яка необхідна для прийняття рішень щодо управління бюджетним процесом і приведенням обсягів фактичних видатків бюджету у відповідність із наявними ресурсами тощо [9, с. 442].

Розглянемо загальні функції, які здійснюють державні контролюючі органи. Так, головним завданням Державної аудиторської служби, діяльність якої регламентується Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [5] та Постановою КМУ «Про затвердження положення про Державну аудиторську службу України» [7] є здійснення державного контролю за витрачанням коштів і матеріальних цінностей, їх збереженням та за достовірним відображенням у бухгалтерському обліку та звітності. У зв'язку з конституційним розмежуванням державної влади та місцевого самоврядування повноважень Державної аудиторської служби України щодо органів місцевого самоврядування, було затверджено постанову Кабінету міністрів України від 29.08.2018р. № 692 «Про порядок затвердження Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту державних (регіональних) цільових програм», яка визначає механізм проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами (далі-органи Держаудитслужби) державного фінансового аудиту державних (регіональних) цільових програм [8].

Також, окреслимо контрольні функції, які здійснює Рахункова палата України. Так, відповідно до ст. 98 Конституції України здійснює контроль за використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України. За Законом України «Про Рахункову палату» до її завдань у сфері фінансового контролю належать:

- 1) організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням видаткової частини Державного бюджету України, витрачанням бюджетних коштів, у т. ч. коштів загальнодержавних цільових фондів, за обсягами, структурою та їх цільовим призначенням;
- 2) здійснення контролю за утворенням і погашенням внутрішнього та зовнішнього боргу України, визначення ефективності та доцільності видатків державних коштів, валютних та кредитно-фінансових ресурсів;

3) контроль за фінансуванням загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

4) контроль за законністю та своєчасністю руху коштів Державного бюджету України та коштів позабюджетних фондів в установах НБУ та уповноважених банках;

5) регулярне інформування Верховної Ради України, її комітетів про хід виконання Державного бюджету України та стан погашення внутрішнього і зовнішнього боргу України, про результати здійснення інших контрольних функцій.

За ст. 110 Бюджетного кодексу України до повноважень Рахункової палати щодо дотримання бюджетного законодавства належить здійснення контролю за:

1) використанням коштів Державного бюджету України відповідно до закону про Державний бюджет України;

2) утворенням, обслуговуванням і погашенням державного боргу України;

3) ефективністю використання та управління коштами Державного бюджету України;

4) використанням бюджетних коштів у частині фінансування повноважень місцевих державних адміністрацій та делегованих місцевому самоврядуванню повноважень органів виконавчої влади щодо доходів і видатків.

Ревізії та перевірки Рахункової палати можуть бути як плановими, так і позаплановими. Однак, на відміну від інших контролюючих органів, які особисто виступають ініціаторами проведення позапланових перевірок, останні проводяться за рішенням колегії Рахункової палати на основі постанов або протокольних доручень Верховної Ради України, звернень парламентських комітетів та запитів народних депутатів України, за якими парламент прийняв рішення, а також звернень та пропозицій Президента України та КМУ. На думку Л.А. Савченко, такий підхід є неправильним, і Рахунковій палаті як вищому контрольному органу на законодавчому рівні слід дати можливість за власною ініціативою проводити позапланові перевірки [10,с.304].

Поряд з цим, особлива роль у здійсненні фінансового контролю належить спеціалізованим органам державної виконавчої влади з управління фінансами, для яких сама фінансова діяльність є основною. Вони становлять єдину підсистему фінансово-кредитних органів, її очолює Міністерство фінансів України, яке здійснює контроль за виконанням Державного бюджету України, за додержанням установами Національного банку України і комерційних банків правил касового виконання Державного бюджету України щодо доходів. Крім того, Мінфін України встановлює порядок ведення бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання державного і місцевих бюджетів, кошторисів витрат бюджетних установ, установлює форми обліку та звітності з касового виконання бюджетів.

Мінфін України здійснює контроль за випуском та обігом цінних паперів, веде загальний реєстр випуску цінних паперів в Україні, видає дозволи на здійснення діяльності з випуску й обігу цінних паперів, а також контролює зберігання й ефективність використання закріпленого за підприємствами, установами та організаціями державного майна. У межах встановлених повноважень Мінфін України проводить у міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, в установах банків та інших фінансово-кредитних установах усіх форм власності перевірки фінансово-бухгалтерських документів, звітів, планів, кошторисів та інших документів

щодо зарахування, перерахування і використання бюджетних коштів, а також одержує пояснення, довідки й відомості з питань, що виникають під час перевірки.

До когорти органів, що здійснюють функції державного фінансового контролю належать, державне казначейство України: у сфері додержання бюджетного законодавства воно здійснює бухгалтерський облік усіх надходжень та витрат Державного бюджету України; встановлює єдині правила ведення бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання бюджетів, кошторисів, видає інструкції з цих питань та здійснює контроль за їх додержанням, контролює відповідність платежів узятих зобов'язань та бюджетних асигнувань .

Державна фіскальна служба - центральний орган виконавчої влади України, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України. У сфері мобілізації фінансових ресурсів і формування дохідної бюджетної системи України визначальне місце займають територіальні органи ДФС.

Розглянемо контрольні функції Національного банку України, який виступає одним із основних контрольних органів у сфері грошово-кредитного обігу забезпечення фінансового контролю та банківського нагляду. У межах конституційних повноважень Рада НБУ розробляє Основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. НБУ здійснює нагляд за діяльністю комерційних банків, що є суб'єктами підприємницької діяльності, їх відділень, філій, представництв по всій території України.

Наступний державний орган, що займається контролем - Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Згідно з п. 9 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» до повноважень Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку належить проведення перевірок та ревізій фінансово-господарської діяльності емітентів, осіб, що здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, фондових бірж та саморегулюючих організацій.

З складністю реалізації загальнонаціональних завдань і цілей у різних сферах суспільного життя через низку чинників, зокрема обмежений обсяг необхідних фінансових ресурсів у державі. В українському законодавстві існує безліч окремих законів і нормативно - правових актів, які окреслюють повноваження лише для певних категорій суб'єктів державного фінансового контролю [11]. Вважаємо, що це є показником неефективної політики у сфері державного контролю.

Звернімося до зарубіжного досвіду в рамках досліджуваного предмету. В зарубіжних країнах присутня відповідальність керівників органів державного сектору перед парламентом і громадськістю за стан системи контролю.

Слід зазначити, що в Україні, на противагу цьому, відповідальність покладається на керівників відповідних суб'єктів фінансового контролю [12].

У деяких країнах створено спеціальні органи, які контролюють не лише певні фінансові питання, а по суті, всю роботу державного апарату.

В Японії, наприклад, таку функцію виконує управління адміністративного контролю при канцелярії прем'єр-міністра. У його завдання входить підготовка пропозицій щодо вдосконалення системи і структури державного управління, зміцнення службової дисципліни державних чиновників, боротьби з корупцією, бюрократизмом, розробка проблем окремих верств населення, для розв'язання яких потрібна взаємодія кількох відомств [14, с.216].

Державний фінансовий контроль в Україні здійснюється органами однієї системи, які перебувають в адміністративній підпорядкованості, та вирішують певну сферу питань [13, с. 48].

Основні особливості здійснення фінансового контролю у зарубіжних країнах можна узагальнити так:

- 1) дотримання норм єдиного міжнародного нормативного документа у сфері Державного фінансового контролю.
- 2) притягнення до відповідальності за скоєння економічних злочинів окремих посадових осіб на керівників.
- 3) функціонування спеціальних органів, які контролюють всю роботу державного апарату.

Висновки. Удосконалення системи державного фінансового контролю в Україні повинно передбачати підвищення рівня фінансової дисципліни завдяки кардинальному посиленню контролю за витрачанням бюджетних коштів, за використанням державного майна, узгодження законодавчої бази з питань державного контролю, удосконалення ефективності діяльності контрольних органів, адаптування світового досвіду у питаннях державного фінансового контролю до вітчизняної практики.

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 26 червня р. за № 254К – 96 ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141; 2. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади»; 3. Закон України «Про управління об'єктами державної власності»; 4. Закон України «Про Кабінет Міністрів України»; 5. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26.01.1993р. №2939-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [ntt//zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-12](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-12);
6. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів»; 7. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження положення про Державну аудиторську службу України» від 03.02.2016. №443 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [ntt//zakon3.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF);
8. Постанову Кабінету міністрів України від 29.08.2018р. №692 «Про порядок затвердження Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту державних (регіональних) цільових програм» від 29.08.2018р. №692 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [ntt//zakon.rada.gov.ua/go/692-2018](http://zakon.rada.gov.ua/go/692-2018);
9. *Любенко А.М.* Сучасні вимоги до державного фінансового контролю в Україні / А.М. Любенко // Економічний аналіз. – 2010. – №6. – С. 441-444;
10. *Савченко Л.А.* Правові основи фінансового контролю: навч. посіб. // Л.А. Савченко. – К Юрінком Інтер. 2008. – 504с. Бібліограф: с281-300;
11. *Дрозд І. К.* Єдність зовнішнього та внутрішнього контролю в системі фінансово-економічного контролю // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 135–140;
12. *Даценко Г.В., Шпильова Д.В., Синиченко К.Г.* Здійснення державного фінансового контролю в зарубіжних країнах // http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/64441.doc.htm;
13. *Дорош Н.І.* Державний фінансовий контроль: зарубіжний досвід і шляхи вдосконалення // Фінанси України. – 1998. – № 1. – С. 47–55;
14. *Карпов Е.С.* Организационно-правовые основы государственного финансового контроля в зарубежных странах // Вестник Владимирского юридического института. – 2007. – № 3. – С. 216.

О.Ю. Нечай

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ ПРИВАБЛИВІСТЬ ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В даній статті розглянуто теоретичні основи інвестування. Спостерігаючи за економічною діяльністю зарубіжних країн, можна сказати, що жодна з них не в змозі підвищити свій економічний потенціал, розвинути економіку регіонів без залучення зовнішніх джерел фінансування, зокрема інвестицій. Дана проблема є актуальною й для України та її регіонів. Адже сьогодні інвестиції є одним із найважливіших факторів, що допомагає залучити нові виробничі технології, відображає високий рівень виробництва та покращує якість життя громадян. Тому проблема, залучення інвестицій є важливим фактором для розбудови демократичної України, що допоможе їй прокласти доріжку до інтеграції в Європу.

In this article the theoretical bases of investment are considered. Observing the economic activity of foreign countries, one can say that none of them is able to improve its economic potential, to develop the economy of regions without the involvement of external sources of funding, in particular investment. This problem is relevant for Ukraine and its regions. Today, investment is one of the most important factors that helps to attract new production technologies, reflects the high level of production and improves the quality of life of citizens. Therefore, the problem of attracting investment is an important factor in building a democratic Ukraine, which will help to pave the way for its integration into Europe.

Ключові слова: інвестування, фактори, інвестиційна діяльність, інвестор.

Key words: investing, factors, investment activity, investor.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток економіки країни знаходиться в умовах, що сприяють залученню інвестицій. До базових пріоритетів зовнішньоекономічної політики країни на сучасному етапі розвитку національної економіки належить формування сприятливих умов для залучення інвестицій. Оскільки значних успіхів в цій сфері не було досягнуто, то ця діяльність потребує значного вдосконалення, що й обумовлює актуальність винесеної проблематики.

Серед різних форм міжнародного руху капіталів і співробітництва в умовах посилення інтеграційних процесів важливе значення для модернізації економіки України та її зростання в довгостроковій перспективі мають саме інвестиції. Вони активізують економічний ріст, сприяють накопиченню не тільки капіталу, а й унікального досвіду менеджменту, технологічних процесів. Завдяки потенціалу інвестицій істотно прискорюється інтеграція національної економіки в світовий економічний простір. [1, с.158-216]

Аналіз досліджень і публікацій. В сучасних умовах проблема низької інвестиційної привабливості дедалі більше набуває актуальності, про що свідчить широке коло публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, присвячене вказаній тематичі. Вивченню проблеми присутності іноземного капіталу в національному господарстві присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: І.А. Бланк, В.В.

Бодров, А.П. Дука, О.В. Гаврилюк, В.М. Геєць, В.І. Кириленко, О.В. Макарюк, В.І. Міщенко, Ф.В. Федоренко та ін.

Виклад основного матеріалу. Інвестування - це процес передачі зазначених матеріальних цінностей власником інвестицій інвестором. У економічному сенсі інвестиційний процес, пов'язаний з акумулюванням, передачею інвестицій від одного суб'єкта інвестиційної діяльності іншому - одержувачу інвестицій, можна назвати інвестиційною діяльністю. Інвестиційна діяльність є елементом управління власними фінансами, реалізацією фінансової політики або плану. Її метою є досягнення максимальної ефективності сукупних активів, які є в розпорядженні. І в цьому сенсі цей процес може зачіпати будь-який господарюючий суб'єкт, фізичну особу або групу осіб.

Сучасна інвестиційна діяльність дуже різноманітна: від простих форм, наприклад, депозитів, до складних довгострокових багатоетапних концесійних угод. Інвестиційна діяльність є різноманітним спектром операцій досить широкого кола суб'єктів з управління власними активами. Вкладення, здійснювані інвестором, є або його власними фінансами, тимчасово вилученими з внутрішнього обороту, або залученими у вигляді кредиту, позики. Таким чином, вказані економічні поняття (інвестиція, інвестиційна діяльність, інвестор) знаходяться у внутрішньому логічному взаємозв'язку. [5, с. 80-90]

У світовій економіці інвестиційні процеси відіграють ключову роль і забезпечують природний перетік капіталів між фінансовими ринками окремих країн, утворюючи світовий фінансовий ринок. Даний процес охоплює найширше коло суб'єктів економічних відносин: від груп держав, організацій і найбільших міжнародних корпорацій, що оперують мільярдними оборотами, до дрібних приватних інвесторів, які здійснюють інвестиції, наприклад, у вигляді пенсійних накопичень. Всі вони є інвесторами. Не менш широке і коло одержувачів інвестицій.

Найбільш поширена класифікація розрізняє інвестиції: прямі та непрямі (портфельні). Прямі інвестиції являють собою інвестиції в статутний капітал господарюючого суспільства в розмірі понад 10% акцій статутного капіталу. Прийнято вважати, що, купуючи акції, які перевищують цю межу, інвестор має довгострокові цілі, пов'язані з бажанням брати участь в діяльності суспільства. У той же час наявність пакета акцій товариства менше 10% можна розглядати як портфельні інвестиції, які мають короткостроковий характер і спекулятивні цілі. Ця, досить формальна ознака, не завжди відповідає цілям інвестування. На практиці ситуація може залежати від ряду факторів, а саме від рівня капіталізації суспільства; величини активів, які знаходяться у вільному обігу; корпоративної моделі управління; величини і терміновості інвестованих коштів. [4, с.227-314]

За тривалістю інвестування можна виділити інвестиції: короткострокові, середньострокові, довгострокові, безстрокові, до вимоги. Тривалість інвестицій, в першу чергу, пов'язана зі терміновістю інвестованих ресурсів, які закріплюються договірними вимогами і надалі визначаються загальною ринковою кон'юнктурою: короткострокові інвестиції до 30 днів; середньострокові інвестиції - до одного року; довгострокові інвестиції - понад один рік; безстрокові інвестиції не обмежені терміном інвестування; інвестиції на вимогу повертаються інвестору за першою його вимогою. За своєю спрямованістю інвестиції бувають: зовнішні та внутрішні. Зовнішні інвестиції

по відношенню до самого інвестора направлені в зовнішнє середовище, призначені для зовнішніх суб'єктів. До внутрішніх інвестицій можна віднести вкладення в придбання сучасних технологій; вкладення, пов'язані з просуванням бренду і поліпшенням іміджу компанії на ринку. Всі активи, спрямовані на якісне зміцнення положення самого інвестора та сприяють підвищенню його капіталізації, можна віднести до внутрішніх інвестицій. Таким чином, головною метою внутрішніх інвестицій можна вважати поліпшення (підвищення) якісних характеристик самого інвестора.

Інвестиції можна класифікувати за територіальною ознакою. Так, виділяють: іноземні інвестиції, національні інвестиції. Іноземні інвестиції надаються іноземними державами, міжнародними і міжурядовими організаціями, а також приватними іноземними компаніями і громадянами іноземних держав. Національними інвесторами можуть виступати всі суб'єкти національної економіки з урахуванням особливостей їх діяльності. Обидва джерела інвестицій рівнозначно важливі для поступового розвитку економіки. При цьому величина іноземних інвестицій відображає ступінь відкритості національної економіки для іноземних інвесторів і їх захищеності. За джерелами формування інвестиції, як і фінанси в цілому, можна розділити на: централізовані, децентралізовані. Централізовані інвестиції акумулюються державою, муніципальними утвореннями, різними їх органами. Децентралізовані інвестиції формуються приватними інвесторами, як юридичними, так і фізичними особами. За ступенем участі та можливості впливу на діяльність одержувача інвестицій умовно можна розділити способи виконання інвестицій: активне інвестування; пасивне інвестування; агресивне інвестування. [6, с.118-127]

Активне інвестування пов'язане з можливістю і реалізацією даної можливості, в тій чи іншій мірі, брати участь в діяльності організації, в капітал якої була спрямована інвестиція. Форма пасивного інвестування не передбачає будь-якого впливу інвестора на бізнес-процеси підприємства - об'єкта інвестування. Інвестор не ставить за мету розібратися в особливостях діяльності об'єкта інвестування або впливати на прийняття рішення.

Агресивне інвестування передбачає отримання інвестиційного доходу за рахунок змін вартості окремих активів протягом часу: чим вище ступінь мінливості вартості, тим вище можливості інвесторів отримання доходів від різниці купівлі-продажу активів.

Процес інвестування - це складний багатогранний процес, на який впливає безліч факторів, що мають важливе наукове і практичне значення. З практичної точки зору знання таких факторів, механізму їх впливу на інвестиційну діяльність та ефективність інвестицій є основою для розробки науково обґрунтованої інвестиційної політики і більш ефективного управління інвестиційним процесом. Під фактором розуміється причина, рушійна сила будь-якого процесу, явища, що визначає його характер або окремі його риси. Причина (фактор) і наслідок тісно взаємопов'язані між собою. Слідство є результатом впливу якого-небудь фактора на будь-який процес або явище. Під ефективністю інвестицій розуміється отримання економічного чи соціального результату на одну гривню інвестицій.

На нашу думку, необхідно відзначити, що в науковій літературі недостатньо вивчені і висвітлені фактори, що впливають на інвестиційну діяльність та ефективність інвестицій. Залежно від масштабності впливу їх можна розділити на три рівні: фактори,

що впливають на ефективність інвестицій на макрорівні; фактори, що впливають на ефективність інвестицій на регіональному рівні; фактори, що впливають на ефективність інвестицій на рівні підприємства (організації). [2, с.62-65]

До факторів, що впливають на ефективність інвестицій на макрорівні, можна віднести: ефективність проведеної державою економічної та соціальної політики; інвестиційний ризик; досконалість податкової системи; рівень інфляції; політичне і соціальне становище в країні; ставку рефінансування НБУ і процентну ставку комерційного банку; інвестиційну привабливість; досконалість нормативної бази в області інвестиційної діяльності; ступінь досконалості інвестиційної інфраструктури; створені умови для залучення іноземних інвестицій; ефективність проведеної державою інвестиційної політики та ін. До факторів, що впливають на ефективність інвестицій на регіональному рівні, можна віднести: ефективність проведеної економічної і соціальної політики; інвестиційну привабливість регіону; створені умови для залучення іноземних інвестицій; вдосконалення податкової системи на регіональному рівні; ефективність проведеної регіональної інвестиційної політики; ступінь досконалості регіональної інвестиційної інфраструктури; рівень інвестиційного ризику та ін.

До факторів, що впливають на ефективність інвестицій на рівні підприємства (організації), можна віднести: ефективність проведеної підприємством економічної та соціальної політики; наявність ефективної інвестиційної політики; якість та конкурентоспроможність продукції, що випускається; рівень використання основних виробничих фондів і виробничих потужностей; ступінь раціональності використання наявних ресурсів на підприємстві; компетентність керівників підприємства і ступінь досконалості управління підприємством; якість та ефективність реалізованих інвестиційних проектів та ін. Залежно від спрямованості впливу на ефективність інвестицій всі чинники можна об'єднати в дві групи: позитивні, які позитивно впливають на ефективність інвестицій; негативні, які негативно впливають на ефективність інвестицій. Залежно від характеру виникнення всі фактори, що впливають на ефективність інвестицій, можна об'єднати в дві групи: об'єктивні, тобто чинники, виникнення яких не пов'язане з людською діяльністю, а обумовлено природними або подібними явищами суб'єктивні, тобто чинники, виникнення яких пов'язано і обумовлено людською діяльністю, зокрема управлінською та творчою діяльністю. Всі фактори, що впливають на ефективність інвестицій, в залежності від часу їх виникнення, можна розмежувати на: тимчасово діючі і постійно діючі. Залежно від ступеня впливу на ефективність інвестицій всі чинники можна розділити на три групи: які здійснюють значний вплив; справляють менш істотний вплив; які мало впливають. [3, с.215-267]

Таким чином, ефективність інвестицій визначає інвестиційну привабливість, а інвестиційна привабливість - інвестиційну діяльність. Чим вищою є ефективність інвестицій, тим вищим є рівень інвестиційної привабливості та масштабніша інвестиційна діяльність, і навпаки.

Під інвестиційною привабливістю на макрорівні розуміються умови (економічні, правові, політичні, соціальні та ін.), створені державою всіх суб'єктів господарювання, а також іноземним інвесторам для вигідних вкладень інвестицій з метою розвитку національної економіки. Інвестиційна привабливість на макрорівні залежить від наступних факторів: політичної стабільності та її передбачуваності на майбутнє; основних макроекономічних показників, що характеризують стан національної еко-

номіки (рівня інфляції, темпів зростання ВВП, обсягів випуску промислової продукції, процентних ставок рефінансування НБУ, дефіциту бюджету та ін.) та їх прогнозу на майбутнє; наявності та ступеня досконалості нормативних актів в сфері інвестиційної діяльності; ступеня досконалості податкової системи в країні; соціальної обстановки в країні; ступеня інвестиційного ризику та ін. Необхідно відзначити, що інвестиційна привабливість на макrorівні створює загальний фон і для інвестиційної привабливості на регіональному рівні та рівні окремо взятого підприємства. І в той же час інвестиційна привабливість на цих рівнях може істотно відрізнятися від загального фону. [9, с.36-74]

Інвестиційна привабливість регіонів - інтегральна характеристика окремих регіонів країни з позиції інвестиційного клімату, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, можливості залучення інвестиційних ресурсів та інших чинників, що впливають на формування прибутковості інвестицій та інвестиційних ризиків.

Інвестиційна привабливість того чи іншого регіону України залежить від багатьох факторів, перш за все: ступеня індустріального розвитку регіону; географічного розташування та природно-кліматичних умов; ступеня розвитку інфраструктури, в тому числі для інвестиційної діяльності; суттєвості наявних пільг для інвесторів в регіоні, наявності корисних копалин і ступеня вигідності їх розробки та ін. [8, с. 212-214]

Масштаби інвестиційної діяльності на макrorівні характеризують такі показники: сукупний обсяг залучених інвестицій і спрямованих на розвиток народного господарства; обсяг реальних інвестицій, в тому числі капітальних вкладень, спрямованих на розвиток економіки країни; частка інвестицій у ВВП і національному доході; частка капітальних вкладень у ВВП і національному доході; загальний обсяг залучених іноземних інвестицій, їх частка в загальних інвестиціях; темпи зростання і приросту інвестицій в динаміці, в тому числі капітальних вкладень; темпи зростання і приросту ВВП і національного доходу; темпи зростання і приросту обсягу випуску найважливіших видів промислової продукції; коефіцієнт введення і вибуття основних виробничих фондів та ін.

Масштаби інвестиційної діяльності на мікрорівні характеризують такі показники: капітальні вкладення в динаміці, спрямовані на розвиток виробництва; частка чистого прибутку, що спрямовується на розвиток виробництва; масштаби діяльності підприємства в динаміці; введення в дію виробничих потужностей в динаміці; темпи введення і вибуття основних виробничих фондів; величина довгострокової кредиторської заборгованості; величина інвестицій в порівнюваних цінах в динаміці; величина залучених іноземних інвестицій та ін.

Управління інвестиційним процесом не означає пряме і дріб'язкове втручання державних або регіональних і місцевих органів влади в інвестиційний процес. В умовах ринку управляти інвестиційним процесом - це означає створювати цивілізовані правила гри для всіх інвесторів, а також сприятливі умови для поживлення інвестиційної діяльності та підвищення ефективності інвестицій. Держава може впливати на інвестиційний процес за допомогою різних важелів: економічних, адміністративних, правових та ін. В умовах ринкових відносин пріоритет повинен бути відданий, в першу чергу, економічним важелям, оскільки за своєю суттю найбільшою мірою відповідають ринковій економіці.

Створення сприятливих умов для розвитку інвестиційної діяльності, здійснюваної у вигляді капітальних вкладень, шляхом: вдосконалення системи податків, механізму нарахування амортизації і використання амортизаційних відрахувань; встановлення суб'єктам інвестиційної діяльності спеціальних податкових режимів, що не носять індивідуального характеру; захисту інтересів інвесторів; розширення використання коштів населення та інших позабюджетних джерел фінансування житлового будівництва та будівництва об'єктів соціально-культурного призначення; створення і розвитку мережі інформаційно-аналітичних центрів, які здійснюють регулярне проведення рейтингів і публікацію рейтингових оцінок суб'єктів інвестиційної діяльності; прийняття антимонопольних заходів; розширення можливостей використання застав при кредитуванні; розвитку фінансового лізингу в Україні; проведення переоцінки основних фондів відповідно до темпів інфляції; створення можливостей формування суб'єктами інвестиційної діяльності власних інвестиційних фондів. [7, с.135-140]

Таким чином, знання факторів, механізм їх впливу на інвестиційну діяльність і ефективність інвестицій мають важливе наукове і практичне значення, і в першу чергу, для управління інвестиційною діяльністю на будь-якому рівні. Але при цьому необхідно враховувати всю сукупність факторів, оскільки в цьому випадку можна управляти інвестиційною діяльністю та досягати поставленої мети, тобто потрібен комплексний підхід при управлінні інвестиційною діяльністю. Ефективність інвестицій визначає інвестиційну привабливість, інвестиційна привабливість — інвестиційну діяльність. Чим вище ефективність інвестицій, тим вище рівень інвестиційної привабливості та масштабніше інвестиційна діяльність, і навпаки. Такий підхід забезпечує інвестиційна політика.

1. Дука А.П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування: Навч. посібник. — 2-е вид. / А.П. Дука — К.: Каравела, 2008. — 432 с.;
2. Бодров В. Державне регулювання інвестиційного процесу в умовах кризи світових фінансових ринків: ризики та можливості для України / В. Бодров // Вісник НАДУ. — 2011. — № 4. — С. 61-67;
3. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента. Т.1. / Бланк И.А. — К.: Эльга — Н., Ника-Центр, 2001. — 348 с.;
4. Геєць В.М. Нестабільність та економічні зростання / В.М. Геєць. — К.: Інститут економічних прогнозувань, 2006. — 344 с.;
5. Гаврилюк О.В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О.В. Гаврилюк // Фінанси України. — 2012. — № 1. — С. 79-93;
6. Кириленко В. Інвестиційна складова економічної безпеки: [монографія] / В. Кириленко. — К.: КНЕУ, 2009. — 232 с.;
7. Макарюк О. Напрями забезпечення фінансової безпеки через регулювання інвестиційного ринку / О.В. Макарюк // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 6. — С. 133-142;
8. Федоренко В. Інвестиції та економіка України / В. Федоренко // Економіка України. — 2011. — № 5. — С. 212-216;
9. Чернов В.А. Инвестиционная стратегия / В.А. Чернов. — М.: Юнити-Дана, 2011. — 158 с.

УДК 336.226

В.В. Гресик, Ю.І. Верблянська, Х.М. Доброміль

СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ: ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

В статті розглянуто основні засади спрощеної системи оподаткування в Україні. Описано групи платників податків та критерії, за якими підприємство може бути віднесене до однієї з цих груп.

Описано основні переваги спрощеної системи оподаткування, зокрема, такі як право вибору системи оподаткування; податкове навантаження через один — єдиний податок; простота подання податкової звітності; право вибору чи застосовувати сплату ПДВ; право вибору розрахунку зі споживачами тощо. Вказано на недоліки сучасної спрощеної системи оподаткування (перелік видів діяльності, якими не можна займатись, якщо підприємець належить до спрощеної системи оподаткування; обмеження в кількості працівників (для I і II груп) та доходу; фіксована ставка податку, незалежно від наявного доходу для I і II групи тощо).

Для зміцнення податкової дисципліни та вдосконалення спрощеної системи в Україні запропоновано вжити наступні заходи: запровадити обов'язкове використання реєстраторів розрахункових операцій, що забезпечить виявлення прихованих доходів; з метою уникнення подрібнення великого бізнесу для зловживання спрощеною системою оподаткування, удосконалити методи контролю за діяльністю «спрощенців»; застосовувати систему визначення максимального обсягу доходу з прив'язкою до мінімальної заробітної плати, що дозволить враховувати зміни в економіці при застосуванні спрощеної системи оподаткування; ввести в дію податкові перевірки з визначення наявної кількості найманих працівників.

The article considers the main principles of the simplified taxation system in Ukraine. Described groups of taxpayers and the criteria by which an enterprise can be assigned to one of these groups.

The main advantages of the simplified taxation system are described, in particular, such as the right to choose a system of taxation; tax burden through one - a single tax; ease of presentation of tax reporting; the right to choose or apply VAT payment; the right to choose a calculation with consumers, etc. The shortcomings of the modern simplified taxation system are indicated (list of activities that can not be undertaken if the entrepreneur belongs to the simplified taxation system; the limitations on the number of employees (for groups I and II) and income; the fixed tax rate, regardless of the available income for I and II groups, etc.).

In order to strengthen the tax discipline and improve the simplified system in Ukraine, it is proposed to take the following measures: to introduce compulsory use of settlement operations registrars, which will ensure the detection of hidden revenues; in order to avoid grinding big business for misuse of the simplified taxation system, to improve methods of control over the activity of «uproschentsev»; apply a system of determining the maximum amount of income with anchorage to the minimum wage, which will allow for taking into account changes in the economy when applying the simplified taxation system; put in place tax assessments to determine the available number of employees.

Ключові слова. Спрощена система оподаткування, єдиний податок, малий бізнес, податкова політика, податкова ставка.

Keywords. Simplified taxation system, single tax, small business, tax policy, tax rate.

Актуальність. Оподаткування малого бізнесу в Україні перебуває у процесі реформ та застосування нових підходів. Виведення з тіні малого підприємництва та створення сприятливих умов для його розвитку – основне завдання, що стоїть перед податковою політикою держави. Сучасна спрощена система оподаткування має як свої переваги, так і недоліки. Тому актуально виявити причини, через які спрощена система оподаткування замість стимуляції розвитку підприємництва створює перешкоди для його активної роботи і зростання кількості малих підприємств.

Питання оподаткування малих підприємств в Україні широко досліджуване в сучасних умовах, зокрема, такими науковцями як Г. М. Давидов, І. К. Дрозд, В. М. Іванков [1], Черепанин М.І [2], Р.В. Сидоренко [3], В.А. Ільяшенко [4], М.І. Виклюк [9,10], Н.С. Прокопенко [10] та інші.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні малий бізнес для України - це основа і стимул до розвитку економіки. З 2010 року частка малих підприємств в Україні коливалась в межах 15-21%, а ФОП – 77-83% від загальної кількості суб'єктів господарювання. На малих підприємствах у 2017р. було зайнято 1591,7 тис. осіб (19,63% від всього зайнятих працівників), кількість зайнятих працівників у ФОП становила 2307,2 тис. осіб (28,45%) [5]. Тобто малі підприємства (в тому числі мікро та ФОП) є фундаментом економічного зростання для нашої країни.

Ще на стадії формування економіки нашої держави, податкова політика була спрямована на підтримку та стимулювання малого бізнесу. Оскільки світовий досвід показував, що без підприємництва не можливий розвиток ринкових відносин. Відтак, 1999р. в Україні запроваджено спрощену систему оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого бізнесу. З цього періоду не раз змінювались вимоги до «спрощенців», ставки податку, розподіл за групами тощо.

28.01.2014 р. було прийнято Закон № 71-VIII [6], в якому були внесені значні зміни в оподаткування за спрощеною системою. Сьогодні спрощена система оподаткування в загальному вигляді ділиться на 4 групи платників податків, до яких є окремі вимоги (табл.1).

Таблиця 1

Групи платників податків за спрощеною системою оподаткування [7]

	I група	II група	III група	IV
Критерії віднесення до групи	- дохід до 300000 грн.; без найманих працівників; - роздрібна торгівля на ринку, побутові послуги	- дохід до 1500000тис.грн.; - до 10 найманих працівників; - торгівля, виробництво, ресторанний бізнес, послуги	- до 5000000 (без ПДВ); - необмежена кількість найманих працівників; - будь-які, окрім видів заборонених Податковим кодексом	- сільськогосподарські товаровиробники; - частка с/г товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %

Ставка єдиного податку	10% від прожиткового мінімуму (2018р. – 176,20 грн)	20% від мінімальної заробітної плати (2018р. – 744,60 грн)	3% з доходу + ПДВ; Або 5% з доходу	Розмір ставок податку з 1 га с/г угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування.
Термін сплати єдиного податку	Авансом до 20 числа поточного місяця	Авансом до 20 числа поточного місяця	50 календарних днів після закінчення кварталу	30 календарних днів від початку кварталу, наступними частинами: I квартал – 10%; II квартал – 10%; III квартал – 50%; IV квартал – 30%
Звітність	Річна	Річна	Квартальна	Річна

Спрощена система оподаткування спрямована на зменшення адміністративного навантаження на підприємців та створення оптимальних умов оподаткування. Окрім того, можемо виділити ряд переваг оподаткування за спрощеною системою:

- право вибору спрощеної чи загальної системи оподаткування;
- основне податкове навантаження через один – єдиний податок;
- простота подання податкової звітності;
- право вибору чи застосовувати сплату ПДВ (для III групи);
- право вибору розрахунку зі споживачами (готівкові та безготівкові розрахунки) та застосування РРО.

Окрім переваг, доцільно зазначити наступні недоліки спрощеної системи оподаткування, які обмежують діяльність платників єдиного податку.

У Податковому Кодексі вказано перелік видів діяльності, якими не можна займатись, якщо підприємець належить до спрощеної системи оподаткування:

- здійснювати діяльність з організації, проведення азартних ігор, лотерей (крім розповсюдження лотерей), парі (букмекерське парі, парі тоталізатора); здійснювати обмін іноземної валюти;;
- виробництво, експорт, імпорт, продаж підакцизних товарів (крім роздрібного продажу паливно-мастильних матеріалів в ємностях до 20 літрів та діяльності фізичних осіб, пов'язаної з роздрібним продажем пива та столових вин);
- видобуток, виробництво, реалізацію дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, у тому числі органогенного утворення (крім виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння);
- діяльність у сфері фінансового посередництва, крім діяльності у сфері страхування, яка здійснюється страховими агентами, визначеними Законом України «Про страхування», сюрвейєрами, аварійними комісарами та аджастерами;
- діяльність з управління підприємствами;

- діяльність з надання послуг пошти (крім кур'єрської діяльності) та зв'язку (крім діяльності, що не підлягає ліцензуванню);

- торгувати антикваріатом, предметами мистецтва;
- організовувати гастролюючу діяльність;
- займатися аудитом;
- проводити технічні дослідження;
- здійснювати брокерську діяльність у сфері страхування;
- здавати в оренду земельні ділянки площею понад 0,2 га, житлові приміщення площею понад 100 м², нежитлові приміщення площею понад 300 м²;
- бути суб'єктами господарювання, у статутному капіталі яких сукупність часток, що належать юридичним особам, які не є платниками єдиного податку, дорівнює або перевищує 25 відсотків [3].

Обмеження в кількості працівників (для I і II груп) та доходу. Дані обмеження не враховують специфіки бізнесу (якщо, наприклад у торгівлі можна обмежитись десятьма працівниками, то ресторанний бізнес часто вимагає більше 20 працівників). Суми обмежень доходу для I-III групи, в сучасних умовах, не є достатніми, оскільки враховується загальний дохід, без вирахування витрат.

Фіксована ставка податку, незалежно від наявного доходу для I і II групи. Сучасна реформа банківської системи передбачає виключення можливості призупинення активного ведення бізнесу на певний термін (незалежно від того чи підприємець отримав дохід чи ні, оплата єдиного податку та ЄСВ є обов'язковою).

Недоліки спрощеною системою загалом по'язані із недостатнім рівнем розмежування та врахування особливостей діяльності окремих сфер. Проте, дана система оподаткування залишається одним із інструментів податкової політики, завдяки якому розвивається малий бізнес. Водночас, оподаткування малого бізнесу в Україні практично мінімізує уникнення сплати податків.

Сьогодні можна виділити наступні способи уникнення оплати податкових зобов'язань у повній мірі при спрощеній системі оподаткування:

- використання спрощеної системи юридичними особами для переведення коштів у готівку;
- оформлення відносин з ФОП цивільно-правовими договорами замість оформлення офісних робітників;
- продаж товарів через «спрощенців» із заниженням задекларованого річного доходу;
- формальне подрібнення бізнесу [7].

Проте, доцільно зазначити, що уникнення сплати податків більш реальне і суттєве у великому бізнесі, тому спрощенці, як правило більш ретельно дотримуються податкової дисципліни.

Для зміцнення податкової дисципліни та вдосконалення спрощеної системи в Україні, на нашу думку, доцільно вжити наступні заходи.

1. Запровадити обов'язкове використання реєстраторів розрахункових операцій, що забезпечить виявлення прихованих доходів. Для реалізації цього заходу необхідно в першу чергу здешевити та спростити технічне забезпечення.

2. З метою уникнення подрібнення великого бізнесу для зловживання спрощеною системою оподаткування, необхідно удосконалити методи контролю за діяльністю «спрощенців».

3. Застосування системи визначення максимального обсягу доходу з прив'язкою до мінімальної заробітної плати, що дозволить враховувати зміни в економіці при застосуванні спрощеної системи оподаткування.

4. Ввести в дію податкові перевірки з визначення наявної кількості найманих працівників.

Висновки і пропозиції. Спрощена система оподаткування в Україні пройшла шлях значних реформ. Проте сьогодні така система оподаткування може бути обмеженою для більшості підприємств. Єдиний податок — це, як одне з суттєвих джерел наповнення бюджету, так і засіб спрощення ведення обліку у малому бізнесі. Тому, дуже важливо, щоб проведені реформи в спрощеній системі оподаткування, з однієї сторони, не призвели до ще більшої «тінізації» малого бізнесу, а, з іншої, щоб не зменшились надходження до бюджету. В цьому плані, на нашу думку, доцільно застосовувати більш лояльні методи податкового тиску поряд з жорсткими методами контролю.

1. Суб'єкти господарювання: оподаткування, контроль та аудит: навчальний посібник / Г. М. Давидов, І. К. Дрозд, В. М. Іванков та ін. / за редакцією Г. М. Давидова. — К.: «ТОВ Видавництво «Сова», 2016. — 590 с.; 2. *Черепанин М.І.* Оподаткування суб'єктів малого бізнесу: сучасний стан та напрями реформування / М.І. Черепанин // Молодий вчений, №12.1 (40) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2016/12.1/235.pdf>; 3. *Сидоренко Р.В.* Напрями вдосконалення спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності в Україні / Р.В. Сидоренко, С.В. Зеленко // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 2 (164). — С. 366—372; 4. *Ільшанко В.А.* Наслідки і проблеми застосування спрощеної системи оподаткування в Україні / В.А. Ільшанко // Держава та регіони. — 2013. — № 3 (72). — С. 13—18; 5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; 6. Закон України від 28.12.2014 № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/63462.html>; 7. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/nk/>; 8. *Ткачик Л.П.* Спрощена система оподаткування як інструмент агресивного податкового планування / Л.П. Ткачик, О.Я. Бешко // Молодий вчений, №2(54) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2018/2/175.pdf>; 9. *Виклюк М. І.* Діагностика сучасного стану індикаторів розвитку податкової системи України / М. Виклюк, Ю. Мостіпан // Фінансовий простір. — 2013. — № 3 (11). — С. 14—21; 10. *Прокопенко Н.С.* Оцінка індикаторів ефективності управління податковими процесами в Україні / Н.С. Прокопенко, М. І. Виклюк // Економіка. Менеджмент. Бізнес. — 2014. — Вип. №2(10). — С. 60-71.

УДК 336.77

М.І. Виклюк, А.В. Лесів, Я.Я. Янкович

СУЧАСНИЙ СТАН БАНКІВСЬКОГО СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

Розглянуто дефініцію «споживчий кредит» та запропоновано узагальнення поняття «банківський споживчий кредит». Виявлено передумови зменшення обсягів споживчого кредитування, такі як фінансові кризи 2009 та 2014 років, девальвація гривні тощо. Роз'яснено зміни обсягів кредитування відносно до економічних умов. Виявлено тенденції кредитування у валютному розрізі. Наведено загальну характеристику Закону України «Про споживче кредитування». Узагальнено причини зменшення обсягів споживчого кредитування. Запропоновано активізувати споживче кредитування шляхом: удосконалення вітчизняного законодавства в частині забезпечення прав кредиторів; здешевлення споживчих кредитів через прив'язку відсоткової ставки до категорії ризику; створення нових кредитних продуктів, що будуть більш доступними для позичальників.

The definition of «consumer credit» is considered and a general idea of the concept «bank consumer credit» is offered. The preconditions for reducing the volume of consumer lending are revealed. Explained changes in lending volumes relative to economic conditions. The tendencies of lending in the currency section are revealed. The general description of the Law of Ukraine in particular, it has been established that the Law protects the rights and interests of the participants in the credit process. It is proposed to intensify consumer lending by: improving the Law on Consumer Lending in terms of providing creditors' rights; cheaper consumer loans by binding the interest rate to the risk category; creating new credit products that will be more affordable for borrowers.

Ключові слова: споживчий кредит, банківський споживчий кредит, валюта кредиту, кредитна ставка, умови кредитування.

Key words: consumer credit, bank consumer credit, loan currency, lending rate, lending conditions.

Актуальність. Сучасні економічні умови в Україні викликали динамічні зміни у діяльності комерційних банків, зокрема, у кредитуванні. Напружена політична ситуація у країні, економічна криза, нестабільні показники економічного розвитку призвели до зниження темпів банківського кредитування та зміни вимог до позичальників. Тому, доцільно дослідити результат впливу факторів на ринок споживчого кредитування, виявити перешкоди та шляхи його активізації.

Питання споживчого кредитування в Україні в сучасних умовах досліджували, зокрема, такі науковці: О.В. Антонюк [1], Н.В. Ткаченко та В.В. Виговська [2], О.Д. Вовчак [3] та інші. Проте, відповідно до динамічності розвитку економіки, питання потребує деталізації та дослідження в сучасному вимірі.

Виклад основного матеріалу. Поняття споживчого кредиту трактується в економічній науковій думці по-різному, проте об'єднує всі дефініції ціль кредитування – «на споживчі потреби»: це грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з

підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [4]; це кредит, який надається фізичним особам на придбання споживчих товарів та послуг і який погашається поступово. Споживчий кредит характеризує відносини, що виникають з приводу фінансування потреб кінцевого споживання [5]; це надання державою, підприємствами, кредитними інститутами і окремими громадянами позичкової вартості (у грошовій, товарній і натуральній формі) населенню для використання її на споживчі потреби на засадах повернення і, як правило, з виплатою відсотка [6].

На основі вище наведеного, банківський споживчий кредит – це кредит комерційного банку, який відповідає принципам кредитування і надається домогосподарству на споживчі цілі, що не пов'язані з будь-якою професійною діяльністю.

Сучасне споживче кредитування дуже поширене та доступне у всіх сферах життя: кредитування техніки, меблів, посуду, готівкове кредитування на поточні потреби, тощо. Втім воно характеризується складним процесом трансакцій. «Особливістю кредитної трансакції є те, що інститут-кредитор передає інституту-позичальникові право власності на позичену вартість не в повному обсязі, а лише право користування. Права володіння і розпорядження залишаються у власника-кредитора. Крім того, поворотний перехід прав на позичену вартість від позичальника до кредитора, а також виплата позичкового відсотка відбуваються не відразу, а через певний термін» [8, с.34].

За останні роки темпи, обсяги та умови споживчого кредитування в Україні стрімко змінилися. Сучасний стан банківського споживчого кредитування передумовлений впливом банківських криз 2009 та 2014 років. Відтак, до 2009 р. споживче кредитування стрімко розвивалось – кредити видавались на доступних умовах та за низькими відсотками. Під впливом світової економічної кризи обсяги споживчого кредитування значно знизились, а через девальвацію гривні зросли обсяги проблемних кредитів. З 2009 р. банки змінили підходи до кредитування, зокрема, більше уваги приділяється оцінці кредитоспроможності позичальника. Таким чином обсяги споживчих кредитів до 2014 р. стабілізуються. Повторна девальвація гривні у 2014р. призвела до практичного припинення кредитування (рис.1).

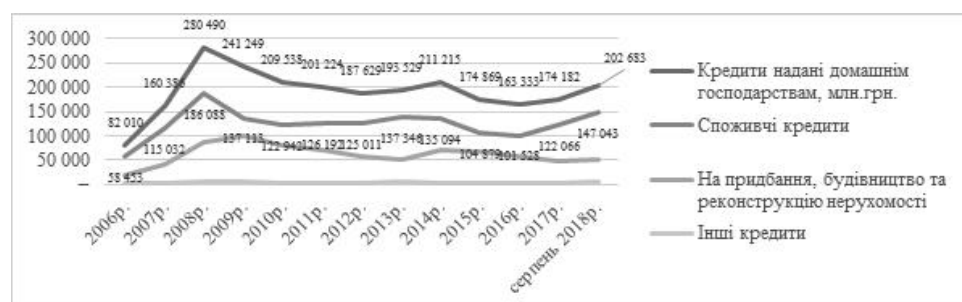

Рис.1. Банківські кредити надані домашнім господарствам за 2006-2018 рр., млн.грн. [7]

Сьогодні обсяги споживчого кредитування набувають тенденцій до збільшення: за 9 місяців 2018р. комерційними банками було надано кредитів на 24977млн.грн. більше ніж за підсумками 2017р. (рис.1).

В розрізі валюти кредитування, за останні роки відбулись незначні зміни: до 2010р. споживчі кредити переважно надавались у доларах США; починаючи з 2011 р. – обсяги гривневих споживчих кредитів значно більші від кредитів у інших валютах (табл.1).

Таблиця 1

Споживче кредитування в розрізі валют за 2006-2018рр., млн.грн. [7]

Роки	Всього споживчих кредитів	Гривня	Долар США	Євро	Російський рубль	Інші валюти
2006	58 453	26 093	30 448	1 276	0	635
2007	115 032	49 083	62 361	2 130	0	1 458
2008	186 088	66 693	113773	3 708	0	1 915
2009	137 113	52 190	80 906	2 549	0	1 468
2010	122 942	52 478	67 033	1 873	0	1 557
2011	126 192	71 091	52 602	1 573	2	924
2012	125 011	85 384	37 751	1 181	2	694
2013	137 346	108 224	27 657	939	1	525
2014	135 094	95 763	37 357	1 168	1	807
2015	104 879	66 662	36 268	1 140	0	809
2016	101 528	64 859	34 901	1 034	0	734
2017	122 066	93 436	26 965	901	0	765
серпень 2018р.	147 043	116 157	29 103	865	0	918

У 2017р. комерційними банками було видано 76% гривневих споживчих кредитів, 22% – кредитів у доларах США, 1% – кредитів у євро, 0% – кредитів у російських рублях та 1% – кредитів у інших валютах (рис.2). Такі тенденції зумовлені низьким та нестабільним курсом гривні відносно долара США та євро.

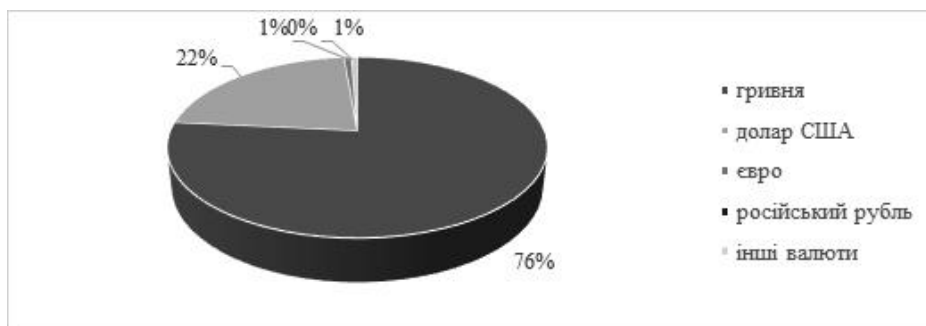

Рис. 2. Структура споживчих кредитів за видами валют у 2017р. [7]

Доцільно зазначити, що за останні роки значно змінились умови споживчого кредитування. Це зумовлено, зокрема тим, що ввійшов в дію ЗУ Про споживче кредитування, який був прийнятий 15.11.2016р. [4]. Даний Закон конкретизував кредитні відносини в сфері споживчого кредитування, оскільки раніше учасники кредитних відносин керувались, в основному, ЗУ Про захист прав споживачів.

Основна перевага Закону України «Про споживче кредитування» — це конкретизація проблемних питань, з метою захисту прав як кредитора так і позичальника. Зокрема, ЗУ «Про споживче кредитування» передбачає відкрито показувати вартість кредиту, тобто банк не може приховувати додаткові платежі, страховки, послуги пов'язані з отриманням кредиту. Кредитор має отримати повну і достовірну інформацію про всю вартість кредиту. Також передбачено зміни щодо погашення кредиту: першочергово погашається тіло кредиту, а потім відсотки і пеня, окрім того, передбачено обмеження по встановленій банком пені — не більше подвійної облікової ставки НБУ.

ЗУ «Про споживче кредитування» також передбачає захист прав кредиторів. Зокрема, Законом передбачено, що кредитор має в обов'язковому порядку оцінювати кредитоспроможність позичальника (раніше така оцінка проводилась за власними судженнями банку). Водночас, даний Закон дозволив на законодавчому рівні вирішити проблемні питання, які дадуть можливість відкрито кредитувати та брати кредити, зменшити кількість оскаржень кредитних договорів та проблемних кредитів [4; 9]

Загалом, зменшення обсягів банківського кредитування споживчих потреб зумовлене наступними причинами:

Зменшення попиту на кредити. Після девальвації гривні реальна вартість доларових кредитів значно зросла. Відтак, у позичальників зросло відчуття ризику та недовіри до кредитної системи. Окрім того, споживчі кредити значно здорожчали, що призвело до неспроможності більшої частини потенційних позичальників оплачувати кредитну заборгованість.

Для комерційних банків значно зріс ризик неповерненості кредитів у складних нестабільних фінансово-економічних умовах у країні. Тому банки висувають жорсткіші умови для позичальників, обмежують максимальні суми та обсяги кредитування.

Нестабільна правова база. В Україні часто змінюється законодавство, що негативно відображається на кредитних відносинах.

Нестабільна політична ситуація, що викликає ризик недоотримання чи неотримання доходів позичальниками.

Висновки та рекомендації. Сучасні зміни в розвитку споживчого кредитування можна трактувати у двох аспектах: по перше, новий підхід до оцінки кредитоспроможності позичальника дозволяє мінімізувати кредитні ризики та забезпечити дохідність кредитного портфелю; з іншої сторони, зменшення обсягів кредитування впливає на зменшення доходу банку від кредитних операцій.

Споживче кредитування — важлива складова ефективного функціонування банківської системи і, водночас, суттєвий важіль для забезпечення населення необхідними товарами. Вдосконалення споживчого кредитування в Україні вимагає продовження початих реформ та адаптацію їх. Зокрема, на нашу думку, необхідно вжити наступних заходів: внести доповнення до ЗУ «Про споживче кредитування», що мінімізації ризику банківської установи. Зокрема, зобов'язати надавати повну

та вичерпну інформацію позичальником, за вимоги банку; дозволити створення бази неплатоспроможних позичальників, щоб забезпечити банки від шахрайства тощо; здешевити споживчі кредити в залежності від забезпечення, тобто, прив'язати відсоткову ставку за споживчим кредитом до категорії ризиковості кредитної операції; створити нові кредитні продукти для домашніх господарств, які дозволять забезпечити їхні потреби у кредитних ресурсах.

1. *Антонюк О.І.* Особливості розвитку споживчого кредитування в Україні // О.І. Антонюк // Матеріали VII Міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції «Сучасні економічні системи: стан та перспективи розвитку» 16-17 травня 2016 р. – Хмельницький : ХКТЕІ, 2016. – с.245-247;
2. *Ткаченко Н.В.* Банківське споживче кредитування: регіональний вимір та основні тенденції розвитку / Н.В. Ткаченко, В.В. Виговська // Науковий вісник Полісся; № 3(3) (2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: nals.urau.ua/nvr_chntu/article/view/60586;
3. *Вовчак О.Д., Антонюк О.І.* Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку в умовах фінансово-економічної нестабільності // Європейські перспективи. – № 2. – 2016. – С.148-158;
4. ЗУ «Про споживче кредитування»; від 15.11.2016р., №1734-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19%>
5. *Івченко М.* Споживче кредитування та перспективи його розвитку в Україні / М.Івченко// Економічна правда, № 2, 2010 р. – с. 6-8;
6. *Бондарь О.П.* Кредитування населення на споживчі потреби: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08. «Гроші, фінанси, кредит» / О.П. Бондарь. – Київ, 2007 – 19 с.;
7. Кредити надані депозитним корпораціям (крім НБУ) // Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/files/3.3-Loans.xls>;
8. *Гальків Л.І.* Дослідження сутності інституційної структури кредитного ринку / Л.І. Гальків, Г. В. Миськів // Часопис економічних реформ. – № 2 (14). – 2014. – С. – 32-38;
9. Тепер не обдурите. 5 речей, які потрібно знати про новий закон про споживче кредитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: news.finance.ua/ua/news/-/403939/teper-ne-obduryte-5-rechej-yaki-potribno-znaty-pro-novuj-zakon-pro-spozhyvche-kredytuvannya.

